

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту,
кафедра суспільних дисциплін
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Рівненський державний гуманітарний університет
Асоціація політичних психологів України

II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції

**СУСПІЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ**

26-27 квітня 2019 року

ЗБІРНИК ТЕЗ

Рівне – 2019

УДК 37.378.013 (225)

Відповідальний редактор: О. О. Ставицький

Укладач: О. О. Ставицький

До збірника увійшли тези доповідей учасників I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти», яка відбувалася 27-28 квітня 2018 р. на базі кафедри суспільних дисциплін навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування.

Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу. Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів. При передруку матеріалів посилання обов'язкове.

*Рекомендовано Вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування.
Протокол № 5 від 14 червня 2019 р.*

Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти : матеріали II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Рівне, 26-27 квітня 2019 р.) / Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту НУВГП. – Рівне : НУВГП, 2019. – 146 с.

Матеріали конференції адресовано науковцям, студентам, викладачам вищих навчальних закладів, магістрантам, аспірантам, докторантам, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, усім, хто цікавиться і займається проблемами формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти.

УДК 37.378.013 (225)

© Національний університет водного господарства та природокористування, 2019

Вітальне слово
учасникам та співorganizаторам II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти»

Шановні колеги! У збірнику тез опубліковані наукові роботи учасників II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти», яка відбувалася 26-27 квітня 2019 р. на базі кафедри суспільних дисциплін навчально-наукового інституту економіки та менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування. Основною метою проведення конференції є обговорення результатів досліджень з актуальних проблем розвитку вищої освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору; здійснення комплексного наукового розгляду сучасного стану формування цивілізаційної компетентності сучасних здобувачів освіти, що ґрунтується на цивілізаційних компетентностях сучасного суспільства, сутність яких трактується через поняття «культура» (ринкова культура, правова культура, демократична культура, громадянська культура, психологічна культура, культура діалогу, організаційна культура, технологічна культура); формування сучасного наукового світосприйняття; сприяння активізації творчої діяльності науковців, аспірантів, студентів із вищих навчальних закладів України.

Збірник тез презентує результати наукових досліджень науково-педагогічних працівників та молодих науковців за такими напрямками: роль гуманітарних наук у створенні освітнього середовища в сучасній вищій технічній школі; педагогіка майбутнього: технології формування довершеної особистості; актуальні проблеми психології.

Науково-практична конференція «проводиться в Національному університеті водного господарства та природокористування за підтримки ректора НУВГП, доктора сільськогосподарських наук, професора, Віктора Степановича Мошинського та в.о. директора навчально-наукового інституту економіки та менеджменту НУВГП, кандидата економічних наук, доцента Ковшун Наталії Едуардівни. До організації конференції долучилися провідні вищі навчальні заклади України: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Асоціація політичних психологів України.

Матеріали конференції адресовано науковцям, студентам, викладачам вищих навчальних закладів, магістрантам, аспірантам, докторантам, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, усім, хто цікавиться і займається проблемами формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти.

З повагою Юрій Олексін, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування.

ПРО ПЕДАГОГІКУ МАЙБУТНЬОГО – ІЗ ПРИХИЛЬНІСТЮ

Робити прогнози – справа невдячна. Робити прогнози у сфері освіти – невдячна подвійно. Адже сама освіта має бути постійним суцільним прогнозом, бо її завдання – готувати нове покоління до життя не в знайомому теперішньому, а в незнаному майбутньому.

Старше покоління навчає молодь того, як вона житиме згодом, уже в нових умовах. Навчає виходячи з власного минулого, перевіреного часом і вистражданого досвіду. І ніхто не знає достеменно, наскільки цей досвід буде придатним за п'ять, десять чи двадцять років. Проте іншого досвіду ми не маємо.

А молодь прагне новацій. Звісно, не вся, але більш творча й завзята її частина – саме ті, хто визначатиме суспільні трансформації і забезпечуватиме розвиток людської цивілізації. Ті, хто творитиме новий життєвий досвід і перетворюватиме його на вже свій минулий, щоб передавати його далі, наступним поколінням.

Тут би якраз удатися до улюбленої справи літніх людей – понарікати на молодь за те, що вона «не така», що вона легковажна й нечемна. Молодь і справді «не така», вона мусить бути інакшою, бо без цього суспільство не розвивалося б і завмерло б у самовдоволеній досвідченості. Але ж і старше покоління вже «не таке», не завжди справляється з цивілізаційними викликами сучасності, дедалі частіше безпорадно опускає руки і заздрісно поглядає на молодь, яка у віртуальному світі гаджетів і соцмереж почуввається як риба у воді.

Поєднання досвіду попередників і завзяття наступників – це й головне завдання, й основна перевага педагогіки майбутнього. Це та галузь людської діяльності, де найповніше має бути втілено гармонію зміни поколінь. Людям, які зробили таку діяльність справою свого життя, а ще знайшли час і натхнення для обміну визначними професійними здобутками – моя щонайглибша повага.

Вадим Васютинський
президент Асоціації політичних психологів України

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У СТВОРЕННІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ТЕХНІЧНІЙ ШКОЛІ

Олексін Ю. П., Степанов Н. А. Система маркетингової інформації та її значення в управлінні закладом освіти.	7
Соколова І. В. Програми liberal arts для формування кар'єрної компетентності у вищій технічній школі.	12
Чернюк І. А. Громадянська освіта в технічних вишах	16
Шевчук Т. Є., Савчук О. С. Формування правової компетентності учнів та студентів в процесі вивчення суспільних дисциплін.	20
Лук'янчук С. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.	26
Навозняк Л.М. Роль куратора у формуванні життєвих компетентностей студентів.	30
Якубовська С.С. Супервізія як складова процесу гуманізації технічної освіти	35
Прокопчук В. Ю. Реалізація організаційно-педагогічних умов формування професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи під час навчання у медичному коледжі	39
Буденкова Н. М., Мисіна О. І. Екологічне виховання здобувачів вищої освіти у технічному виші	45

СЕКЦІЯ 2

ПЕДАГОГІКА МАЙБУТНЬОГО: ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ДОВЕРШЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Бухальська С. Є., Бухальська С. О. Вітагенні технології як засіб формування життєвого досвіду особистості та фахівця в освітньому процесі медичних закладів вищої освіти.	51
Кочубей А. В., Нагорнюк С. Л. Інтегроване середовище кафедри як засіб формування толерантності майбутніх фахівців.	56
Мачинська Н. І. Технологія проектування – форма організації освітнього середовища у закладі вищої освіти.	62
Патяка О. О., Кукурудза А. Р. Концепція національно-патріотичного виховання в контексті цивілізаційних реалій Європейського союзу.	66
Пугач С. С. Формування правової компетентності бакалаврів з обліку та оподаткування.	70
Хмеляр Б. М. Компетентнісний підхід до управління системою цивільного захисту в навчальному закладі.	75
Чучупалова В. О. Самостійна робота студентів-архітекторів як основний шлях до професійної діяльності.	81

Якубовська С. С., Степасюк О. І. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки.	86
Савченко О. Ю. Інноваційні підходи в управлінні сучасного дошкільного закладу.	91
Грекул Л. В. Соціально-психологічні й особистісні аспекти булінгу в освітньому середовищі	96
Сокаль В. А. Формування професійної етики майбутніх юристів	105
Вовчок М. Ю. Формування особистості студента як суб'єкта процесу навчання у ЗВО	110

СЕКЦІЯ 3 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Васютинський В. О. Освітняни як політично референтна група суспільства	115
Ставицький О. О. Психологічні особливості дистанційної форми навчання	119
Кіщук В. М. Потреба стимулювання студентів медичних коледжів до особистісного та професійного саморозвитку	124
Козак Л. В., Комісаренко Н. В. Засоби формування психічного здоров'я дитини	128
Козак Л. В., Смоляр А. Г. Вплив комп'ютерних ігор на формування особистості дитини	133
Кулеша Н. П. Дистантна сім'я як соціально-психологічне явище та особливості розвитку особистості в ній	138
Мельничук Н. М., Діда Г. А. Проблема соціалізації підлітків у світлі цивілізаційних процесів Європейських країн	143
Радіонова М. С. Психологічний супровід особистісного зростання здобувачів вищої освіти	147
Клічук А. М. Мотивація як засіб підвищення рівня професійної компетенції педагогічних працівників закладів дошкільної освіти	151
Оксентюк Н. В. Посилення особистісного потенціалу студентів для успішної професійної самореалізації	156
Ставицький О. О., Босюк І. А. Вплив тривожності на інтелектуальні здібності дітей молодших класів	161

СЕКЦІЯ 1
РОЛЬ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У СТВОРЕННІ ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ТЕХНІЧНІЙ ШКОЛІ

УДК 37.07:005.2

Олексін Ю. П.

доктор пед.н., професор

Степанов Н. А.

студент I курсу НУВГП

спеціальності «Освітні

педагогічні науки», спеціалізація

«Педагогіка вищої школи»

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

СИСТЕМА МАРКЕТИНГОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В
УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

В умовах сьогодення, для забезпечення ефективної діяльності закладу загальної середньої освіти, створення його позитивного іміджу, актуальність налагодженої системи отримання інформації не викликає сумнівів.

Умови ринкових відносин, в яких існують навчальні заклади сприяли появі та розвитку системи маркетингової інформації. Питанням теоретичної та практичної сутності маркетингової інформації присвячені роботи таких авторів як Т. Амблер, А. Балабаниць, Є. Голубков, І. Губайдулліна, І. Дейнека, О. Дейнека, Карен Ф. А. Фокс, Ф. Котлер, Є. Крикавський, Г. Міщенко, О. Панкрухін, Р. Патора, В. Решовский, І. Шахіна, Л. Шепюк та ін.

Система маркетингової інформації (marketing information system), за словником, це постійно діюча структура взаємозв'язку людей, обладнання та методичних прийомів. Вона призначена для збору, класифікації, аналізу, оцінки і поширення актуальної, своєчасної і точної

інформації, з метою покращення планування і контролю за виконанням маркетингових заходів [7].

В основу системи покладено такий елемент як інформація. Це цифри, факти, відомості, чутки, оцінки та інші дані, які необхідні для аналізу і прогнозування діяльності.

Інформація (англ. Information) означає тлумачення, повідомлення, роз'яснення, викладання. До інформації належать усі види відомостей, повідомлень (усні, письмові, графічні тощо) і знань, потрібних для реалізації функцій управління.

Успішність прийняття ефективного управлінського рішення залежить від функціонування певних інформаційних потоків, які забезпечують отримання інформації про стан об'єкта управління.

Ключовим моментом в управлінні соціально-педагогічними системами є процес отримання та переробки інформації. Це пов'язано з тим, що інформація потрібна для формування управлінських впливів та рішень, а наявність регулярного аналізу інформації (що надходить каналами зворотного зв'язку) необхідно для формування наступних впливів та рішень, що забезпечить ефективність управління.

Під інформацією, за визначенням у Законі України «Про інформацію», розуміється документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [2].

Інформація в управлінні соціально-педагогічними системами, за визначенням науковців, це та частина знань, повідомлень, даних, яка використовується для управління, для збереження якісної визначеності та удосконалення складної соціально-педагогічної системи [4, с. 27].

Використання інформації в управлінській діяльності – має назву інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень. Таке забезпечення в своїй основі має певні потоки інформації.

За тлумачним словником з основ інформаційної діяльності, інформаційне забезпечення – це спеціально організована система відбору, переробки, зберігання і подальшого використання чітко визначеного комплексу інформації, що відображає основні напрями навчально-виховного процесу [9].

Інформаційне забезпечення систем управління – це поєднання усієї інформації, що використовуються, специфічних засобів і методів її опрацювання, а також діяльності фахівців з її ефективного удосконалення й використання [3].

Найчастіше інформаційне забезпечення визначають як комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, які забезпечують в процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки суб'єктів і об'єктів шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань [8].

Інформаційне забезпечення управління в освіті розглядається як сукупність організаційно-технічних дій щодо забезпечення зустрічного руху управлінської інформації, яка відображає стан освітнього процесу, і сутність соціального замовлення суспільства з наступним діалогічним узгодженням цієї інформації й поточним коригуванням діяльності об'єктів [4].

Спираючись на роботи науковців, можна виділити інформаційні потоки, що забезпечують ефективність прийняття управлінського рішення. Це такі потоки: нормативно-правова інформація, маркетингово-моніторингова інформація, оперативна (зовнішня і внутрішня) інформація, проектна (зовнішня і внутрішня) інформація, консультативно-освітня інформація [5].

Використання інформації, що надходить за цими потоками сприяє отриманню вичерпного знання про стан об'єкта управління. Тобто, відбувається отримання інформації: повної, об'єктивної, релевантної, адекватної, точної. Інформації, яка дозволяє приймати ефективні управлінські рішення.

Одним з основних шляхів отримання такої інформації є організація та проведення маркетингово-моніторингових досліджень.

Під маркетингом в освіті розуміють вид ринкової діяльності, який спрямовано на вивчення, постачання та задоволення потреб споживачів в освітніх послугах.

Ми повністю підтримуємо точку зору Б. Братаніча, що для системи освіти маркетинг має принципове значення, насамперед у двох аспектах: формування критеріїв соціальної та індивідуальної цінності освіти в контексті соціокультурних характеристик інформаційного суспільства (визначення ціннісних параметрів якісної освіти) і забезпечення зростання ролі освіти як соціальної цінності в системі його ціннісних пріоритетів [1].

Провідним фактором у маркетинговій діяльності є орієнтація на споживача, тому що в умовах ринку заклад загальної середньої освіти тільки тоді може досягти своїх цілей, коли найкращим чином задовольнить потреби споживачів. Для забезпечення цього необхідно: постійно вивчати виклики ринку та освітні потреби споживачів; прогнозувати попит й управляти його формуванням; регулювати виробництво і постачання освітніх послуг; формувати позитивний імідж закладу.

Комплекс маркетингових заходів являє собою вид соціальної технології, спрямованої на виявлення ефективних засобів управління ринком на основі об'єктивного розуміння ситуації на ньому. Така технологія виступає як відповідний цикл маркетингового управління: аналіз (інформація за результатами маркетингових досліджень), планування (стратегічне, оперативне), організація виконання, мотивація, контроль за проведеними заходами й отриманим прибутком, регулювання, інформаційне забезпечення. Як бачимо, ця технологія містить функції управлінського циклу [6]. Тому доречно, на наш погляд, говорити про маркетингове управління.

Отже, пріоритетним завданням маркетингу є координація діяльності та використання інформації про зовнішнє і внутрішнє середовище з метою

задоволення освітніх потреб споживачів. Для цього необхідно: сформулювати мету діяльності закладу освіти і здійснити певні дії маркетингового управління: провести аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, виявити сильні та слабкі сторони закладу, потенційні зовнішні загрози й сприятливі можливості діяльності закладу загальної середньої освіти.

Використання саме маркетингової інформації забезпечить ефективність управління та сприятиме більш якісному наданню навчальним закладом комплексу освітніх послуг.

Список літератури:

1. Александров В. Освітня послуга / В. Александров. – 2007. – № 3. – С. 53–60.
2. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики: моногр. / В. Д. Бакуменко. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
3. Белая К. Ю. 200 ответов на вопросы заведующей детским садом: Руководителям детских садов, методистом, воспитателям, студентам, слушателям ИПК, родителям, работникам образования / К. Ю. Белая. – М. : АСТ, 1997. – 394 с.
4. Боднар О. С. Менеджмент педагогічного персоналу загальноосвітнього навчального закладу: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. О. С. Боднар. – Тернопіль : Астон, 2011. – 320 с.
5. Бондар В. І. Управлінський аспект плану роботи школи І. Бондар: Підручник для директора. – 2006. № 1. – С. 4–6.
6. Братаніч Б. В. Маркетинг в освіті як предмет філософського аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук: 09.00.10. – «філософія освіти» / Б. В. Братаніч. – К. : Інститут вищої освіти АПП України, 2006. – 20 с.
7. Вдовиченко Р. П. Управлінська компетентність керівника школи / Р. П. Вдовиченко. – Харків : Основа, 2007. – 112 с.

8. Вознюк В. С. Маркетингосвітніх послуг: навч. посіб. / В. С. Вознюк. – Луцьк : Волинська книга. 2007. – 64 с.
9. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник. – 5-те вид. доп. / С. Гаркавенко. – Київ : Лібра, 2007. – 720 с.

УДК 378.096.373.51

Соколова І. В.

д.пед.н., професор

Донецький національний медичний університет, м. Маріуполь

**ПРОГРАМИ LIBERAL ARTS ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИЩІЙ ТЕХНІЧНІЙ ШКОЛІ**

Knowledge society визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку суспільства. Одну з найважливіших ролей у формуванні, розвитку і збереженні інтелектуального капіталу країни відіграє вища освіта, провідна мета якої полягає у підготовці фахівців, здатних створювати й сприймати зміни та нововведення.

Зовнішніми детермінантами професійного кар'єрного розвитку здобувача вищої освіти і випускника вищої технічної школи виступають міжнародний, європейський, національний ринки праці. Конкурентоспроможність фахівця певною мірою залежить від сформованих технічних формалізованих навичок (*hard skills*), які демонструють його здатність здійснювати професійну діяльність. Сформовані м'які навички (*soft skills*) сприяють успішній кар'єрі і досягненню професійних успіхів, оскільки демонструють критичність мислення і здатності людини розв'язувати комплексні завдання, здійснювати міжособистісне спілкування, працювати у команді, управляти часом, розвивати й підтримувати корпоративну культуру, виявляючи креативні і лідерські якості, а також відповідальність за результати праці. Перелічені вище навички становлять основу професійної компетентності випускника, формування якої є метою і результатом освітньої моделі Liberal Arts, що є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців у закладі вищої освіти.

Цінність сучасної моделі Liberal Arts для вищої технічної школи полягає у її багатопрофільності (здобувачі можуть обирати дисципліни основної спеціальності, major і додаткові спеціалізації, minor), міждисциплінарності (збагачується предметне «ядро» спеціальності, розширюється світогляд здобувача освітнього ступеню), інтерактивності (діалогічності) освітнього процесу і реалізації ідей особистісно-орієнтованої педагогіки. Контент, форми і методи навчання гуманітарних дисциплін можливо скерувати на формування кар'єрної компетентності здобувача вищої освіти у сукупності знань, навичок і цінностей, які є основою для самопізнання, саморозвитку, самоактуалізації людини на шляху до кар'єрного просування.

В «Енциклопедії освіти» поняття «*професійна кар'єра*» (італ. *carriera* – біг, життєвий шлях) витлумачено як процес просування працівника ланками службової ієрархії чи послідовна зміна занять як у рамках окремої організації, так і упродовж життя. Сприйняття людиною цих етапів професійної кар'єри зазвичай супроводжується її особистісним професійним розвитком, а також самореалізацією [1, с. 565].

Професійну кар'єру ототожнюють з активними діями працівника, спрямованими на досягнення певних успіхів у професійній діяльності щодо професійного зростання та професіоналізму (В. Лозовецька) [2, с. 240]; з траєкторією професійного просування, що відбиває взаємозв'язок процесів внутрішнього розвитку особистості (Ю. Котенєва) або реалізацію професійного потенціалу фахівця і передбачає просування в професійному просторі, забезпечує його особистісний розвиток [С. Сурякова 3, с.7-8].

Професійна кар'єра у нашому розумінні означає цілеспрямований суб'єктивно свідомий поступ людини для досягнення акме як ефективного процесу і найвищого результату особистісного і професійного розвитку. Це конкретна дорожня карта, план умотивованих дій людини щодо професійного зростання (можливе і без перспективи зайняти вищу посаду); професійно-кваліфікаційне просування. Оскільки професійна кар'єра охоплює широкий пласт життєдіяльності людини, її маркерами можна вважати конкретні часові

перспективи життєдіяльності людини, її професійну активність та індивідуальні здобутки.

У професійній кар'єрі випускника вищої технічної школи, так само, як і в інших фахівцях, відображено індивідуальні життєві ситуації, які супроводжують професійну діяльність, найчастіше впливаючи на її результати. Відтак, знання практичного самоменеджменту, умов і факторів кар'єрного зростання можна визначити в якості результатів опанування Liberal Arts, теоретичними основами викладання яких є аксіологічний, акмеологічний і компетентнісний підходи.

Аксіологічний підхід у вивченні дисциплін (або модулів) гуманітарного циклу розглядається нами у контексті задоволення професійних потреб майбутнього фахівця, умотивованого сприйняття ним загальнолюдських ідеалів і цінностей професійної діяльності, а також усвідомлення особистісного значення кар'єрного розвитку. *Акмеологічний* підхід орієнтує освітній процес у вищій технічній школі на акмеологічну (творчо-вершинну, самоактуалізаційну, самореалізаційну) якість особистісного та професійного розвитку людини. Акмеологічний супровід у вигляді освітньо-професійної програми (її окремих компонентів) підготовки здобувача вищої освіти за технічними спеціальностями скеровано на реалізацію змісту у таких умовно визначених площинах: професійна кар'єра – кар'єрні статуси – очікування – можливості кар'єрного зростання, труднощі професійного кар'єрного розвитку. *Компетентнісний* підхід орієнтує випускника освітньої програми на очікувані результати – набутті знання, сформовані уміння, розвинуті здатності визначати кар'єрні інтенції, вибудовувати стратегії, а у подальшому реалізовувати кар'єрні амбіції.

Міжпредметні тематичні модулі (або модулі дисципліни за вибором) репрезентують основний контент Liberal Arts. Модуль «*Побудова стратегії кар'єрного зростання*» включає такі теми: «Природа професійного кар'єрного розвитку», «Соціальні, психологічні, особистісні виміри кар'єри: очікування, можливості, труднощі», «Особиста готовність до кар'єри і особистісна

відповідальність», «Неперервна професійна освіта і безперервний професійний розвиток як умови успішної кар'єри», «Етапи формування і розвитку професійної кар'єри». Модуль «*Управління професійною кар'єрою*» передбачає опанування такими темами: «Кар'єрні очікування і реалії: подолання об'єктивних труднощів і внутрішніх перешкод», «Кар'єрні орієнтації, кар'єрне цілепокладання і прагнення до успіху», «Кар'єрний менеджмент і самоменеджмент: як досягти успіху у професії», «Кризи професійного становлення і зростання: фактори, загрози».

Акмеологічний супровід в умовах реалізації моделі Liberal Arts гармонізує процеси самореалізації і кар'єрного просування й зростання педагога, посилюючи у такий спосіб синергетичний ефект взаємодії суб'єктів і узгодженості умов і факторів. Створений акмеологічний простір закладу освіти передбачає застосування акмеологічних технологій, які спрямовані на формування кар'єрної компетентності майбутнього фахівця. Залучаючись до таких акметехнологій, як особистісно-професійні та комунікативні тренінги, акмеологічне консультування, бізнес-проекткування, майбутні інженери і технології набувають вмінь ретроспективної, ситуативної й перспективної рефлексії кар'єрного розвитку.

Результати опанування тематичними модулями Liberal Arts визначені нами у системі Дублінських дескрипторів для другого циклу вищої освіти: *знання і розуміння* ціннісно-мотиваційних складників уявлення про професійну кар'єру (забезпечують можливості для розробки життєвої стратегії кар'єрного зростання); *застосування знань і розумінь* (демонструють здатність особи розв'язувати професійні проблеми у нових ситуаціях професійної діяльності у широкому контексті відповідно до стадії кар'єрного зростання); *формулювання суджень* (здатність інтегрувати знання у площину професійної діяльності на всіх етапах кар'єрного зростання); *комунікації* (обмін інформацією з колегами, підлеглими щодо можливостей і переваг кар'єрного зростання, факторів ризику і технологій подолання або мінімізації загроз і викликів); здатність до навчання протягом життя (здатність здійснювати самокероване навчання і кар'єрний

самоменеджмент).

Опановуючи зміст тематичних модулів, здобувач вищої освіти сприймає і усвідомлює професійні цінності і смисли, набуває первинного досвіду визначення оптимальних і функціонально сприятливих життєвих сценаріїв. Отже, відбувається синхронізація змісту у модулі Liberal Arts, створюючи ефект синергії – виникнення додаткової енергії, що акумульовано у сформованій кар'єрній компетентності випускника вищої технічної школи.

Список літератури

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах : монографія. Київ, 2015. 279 с.
3. Сурякова М. В. Психологічні особливості кар'єрних очікувань майбутніх інженерів-металургів у процесі професійного становлення : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.03; Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2009. 22 с.

УДК 304. 4.: 321. 04

Чернюк І. А.

к.політ.н., доцент

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА В ТЕХНІЧНИХ ВИШАХ

Сучасна українська молодь отримала можливість обирати самостійно освітнє середовище у якому буде формуватися їхній світогляду. Світогляд як студента, так і, передусім, світогляд свідомого громадянина держави, який формується завдяки громадянській освіті. Громадянська освіта включає у себе

навчання громадян принципам та видам активності в суспільно-політичних процесах держави.

Сьогодні стан громадянської освіти в технічних навчальних закладах, на думку автора, формується за принципами залишковості. Адже освітній процес у технічних вузах має свою специфіку та спрямованість навчання. Згідно законодавства України метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [1, с. 380]. У даному визначені акумулюється увага саме на формуванні професійних компетентностей особи, що є основою освітньо-професійної програми у технічних вузах, а зовсім виключаються процеси формування соціальних, громадянських, політичних компетентностей. Ці компетентності формуються завдяки гуманітарним дисциплінам, яких, на жаль, з часом стає все менше в технічних вузах. Потрібно пам'ятати, що метою освіти, в тому числі, і технічної – це всебічний розвиток особи як громадянина, як особистості, як найвищої цінності суспільства.

На думку автора, це проблема на рівні держави. Оскільки з моменту незалежності до 1999 року в Україні була відсутня чітка державна політика щодо громадянської освіти, не розуміння (не бажання) потреби у формуванні громадянських компетентностей на всіх рівнях освіти. Лише з початком 2000-х років у навчальних закладах України починають проваджуватися різноманітні програми з громадянської освіти, які фінансувалися іноземними донорами. Такі наприклад як «Навчальний тур з громадянської освіти» 2002 (USAID), українсько-швейцарський проект «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні» 2005—2010 (SIDA), проект «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» 2008—2010 (ЄС, ПРООН) [3]. Україна обравши курс на європейську інтеграцію не почала впроваджувати відразу систему громадянської освіти орієнтованої на підняття рівня політичної культури молоді, а пішла шляхом «фрагментарності» у даному напрямку.

На сьогодні в Україні панівним є застаріле тлумачення розуміння громадянської освіти, а саме через отримання теоретичних знань в сфері суспільних наук мають сформуватися громадянські компетентності та досвід бути громадянином. Тоді як у державах Євросоюзу тлумачення громадянської освіти за останні десятиліття еволюціонувало від поняття «Civics education» (отримання знань у сфері суспільствознавства, політології, історії, права) – до сучасного поняття «Citizenship education» (формування громадянськості). Акцент у громадянській освіті змістився від системного надання інформації зі сфери суспільних наук до формування особистісних громадянських компетентностей. Саме вони дозволяють людині бути активним суб'єктом соціально-політичних практик демократичного суспільства [4].

Закономірно, що у багатьох може виникнути питання для чого техноарям гуманітарні курси, громадянська освіта? Відповідь проста, громадянська освіта формує громадянську відповідальність на основі здобутих громадянських та соціальних компетентностей під час вивчення різних гуманітарних навчальних дисциплін. Громадянська відповідальність це повага прав людини, критичне мислення, відповідальність за країну, а також розуміння важливості громадянської участі у вирішенні політико-соціальних проблем на усіх державних рівнях, передусім, у власній громаді. На жаль, сучасний стан речей показує протилежну ситуацію, коли у технічних закладах навчання масово скорочують дисципліни (соціологія, політологія, історія, правознавство), які є основою формування громадянської відповідальності. Не формується культура демократії і це проблематично. Оскільки Україна оголосила про євроінтеграційний вектор розвитку у всіх сферах, то освіта не має стати виключенням. Українська громадянська освіта має оперувати ключовими поняттями сучасної концепції «Citizenship education»: позадержавний зміст, громадянська активність та участь в управлінні, навчання через практику, демократія участі. І не залежності від освітньо-професійного спрямування навчального закладу.

3 жовтня 2018 року Кабінет міністрів України видав розпорядження Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» і це значний крок уперед до формування громадянськості, до «європеїзації» освітньо-навчального процесу. Громадянська освіта в цій Концепції розуміється як навчання та громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей. Громадянські компетентності поруч із соціальними включені до восьми основних компетентностей для навчання протягом усього життя Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року [2].

Впровадження в технічних вузах відповідних навчальних курсів, як доведено на практиці, що через комплексний, компетентнісний підхід поєднання предметних (специфічних) та громадянських навчальних цілей виховують не лише хороших спеціалістів, а й відповідальних та активних громадян. В даних закладах громадянську освіту можна впроваджувати як формально (затверджені на державному рівні класи з політичного/суспільного виховання), так і неформально (тренінги/курси/патріотичні програми для молоді). Сьогодні багато технічних вузів України взяли за основу другий варіант впровадження громадянської освіти, зокрема найбільший технічний виш Рівненщини Національний університет водного господарства та природокористування.

Список літератури

1. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради ВВР. – 2017. – № 38-39. – С. 380–401.
2. Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80>.
3. Іванюк І. Громадянська освіта в Україні: аналітичний звіт [Електронний ресурс] / І. Іванюк. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf.

4. Топалова С. Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської [Електронний ресурс] / С. Топалова, Т. Чистіліна. –

Режим

доступу:

<http://od.org.ua/uk/%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%89%D0%B5%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B2-%D1%83/>.

Савчук Олена Сергіївна

Здобувач II (магістерського) рівня освіти, групи ПВШ з 61-м

Шевчук Тамара Євгенівна

Кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри суспільних дисциплін ННІП НУВГП

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА

СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

В умовах розбудови громадянського суспільства і правової держави в Україні актуальною для кожної людини і громадянина, незалежно від набутої освіти, є права компетентність. Реалізація безперервної правової освіти, проголошеної Програмою правової освіти населення [8], втілення системності й наступності правової освіти з урахуванням вимоги її компетентнісної орієнтації потребує уніфікації структури правової компетентності на різних рівнях освіти та для різних спеціальностей. Це дозволить чітко описати відповідні вимоги до знань, вмінь, навичок, ставлень тих, хто навчається, та поступово ускладнювати їх, враховуючи специфіку діяльності (навчальної, професійної).

Правова освіта передбачає опрацювання великого обсягу правової інформації, що часто змінюється, отже, не може зводитися лише до вивчення законодавства, до простої комбінації юридичних відомостей і навичок, а має забезпечувати розвиток здатності керуватися відповідними знаннями в сучасному суспільному та повсякденному житті, вміння, діяти відповідно до вимог права, закону, вирішувати реальні завдання у сфері відносин, урегульованих правом, а також поєднання правових знань із внутрішньою позицією особистості.

Як справедливо зазначає Т. Ремех, правова освіта покликана сформувати у молодій людині такі якості: знання ролі права в суспільстві, векторів правового регулювання; навички застосування права в конкретних ситуаціях; комплексні характеристики вчинків як законних чи незаконних; ставлення до права як високої соціальної цінності, носія ідеї справедливості; ставлення до правозастосовчої практики як до забезпечення дії закону; внутрішню готовність до дотримання правових приписів і конкретних вимог правомірної поведінки; готовність сприяти правомірній поведінці інших осіб [6, с. 58].

Важливість впровадження компетентнісного підходу в правову освіту обґрунтовується необхідністю формування у людини правової компетентності і компетенцій, оскільки вона має бути спроможною співвідносити свої дії з чинним законодавством, жити й діяти згідно з його нормами, оцінювати своє життя та життя інших людей з позицій права [2, с. 19].

Загалом правову компетенцію можна визначити як сукупність здібностей та особистісно-вольових настанов, які визначають здатність та прагнення співвіднести свою соціальну поведінку з правовими нормами. Правова компетентність фахівців будь-якої сфери тісно пов'язана з правовою культурою та правовою грамотністю. Зміст правової свідомості особистості, її правова інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються соціальними зв'язками та середовищем, в якому ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура як система ціннісних орієнтацій стає частиною загальної культури особистості [3, с. 118].

В педагогічній літературі виділяють три рівні формування правової компетентності особистості.

Перший рівень – формування ключових правових компетенцій, яке відбувається з моменту народження особистості до її професійно спрямованого навчання.

Другий рівень – формування базових правових компетенцій, яке відбувається з моменту визначення особистості щодо майбутньої професійної діяльності та до закінчення вищого навчального закладу.

Третій рівень – формування спеціальних правових компетенцій, яке відбувається в процесі самонавчання та підвищення своєї кваліфікації [3].

Структура правової компетентності має свої особливості. Ми погоджуємося із дослідницею Т. Смагіною, що її розкриттю сприяє звернення до визначення і структури громадянської компетентності, формування якої як ключової забезпечують передусім ті компетентності, що виробляються у процесі навчання суспільних дисциплін [8, с. 16].

За Т. Смагіною, громадянська компетентність – це сукупність знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, успішно реалізуватись як громадянину своєї держави. Вона включає когнітивний, ціннісний та діяльнісно-процесуальний компоненти [8, с. 7].

Дослідниця К. Одинець виокремила такі компоненти в її структурі: знання й уміння, що їх виявив учень чи студент в оволодінні поняттями й процедурами з предмета чи теми; ситуативна поведінка, адекватна певній ситуації, вміння вчиняти конкретні дії, проявляти особисту світоглядну позицію; осмислення, моральна оцінка фактів, подій, презентація себе як потенційного учасника ситуацій (рефлексивна складова) [7].

Аналізуючи правову компетентність як суб'єктну характеристику сучасної молоді, Я. Кічук вважає, що вона «вибудовується» на базі використання відповідних знань, умінь, досвіду, наявних цінностей і життєвої позиції, а також інтегрує ставлення особистості до правової дійсності; є важливою інтегративною особистісною якістю, підґрунтя якої – знання особистості та її досвід поведінки у правовій сфері життєдіяльності, а вияв – спроможність орієнтуватися в ситуаціях, пов'язаних із правовими відносинами [1, с. 314].

I. Романова визначає правову компетентність як комплексну характеристику соціальної дії, в якій в єдності виявляються знання, навички, цінності, особисті установки і свобода поведінки [7, с. 30].

Проблема формування правової компетентності полягає в тому, що практика традиційного навчання, заснована на принципі «вивчаємо і запам'ятовуємо», що суперечить сутності права. Право-прагматична наука, яка запам'ятовуванням термінів і статей законів не освоюється. Право живе в дії, у практиці його застосування. У зв'язку з цим логіка правової освіти найбільшою мірою відповідає компетентнісному підходу. Важливим завданням у справі соціалізації особистості є створення реальних умов для формування правової компетентності. Правова компетентність учня чи студента відповідно до Концепції структури та змісту правової освіти передбачає: знання механізмів правового регулювання суспільного життя; вміння виділяти правові аспекти виникаючих життєвих ситуацій і визначати доцільність їх дозволу правовими засобами; здатність аналізувати правову ситуацію з різних позицій; визначення достатнього для вирішення проблеми мінімуму правової інформації; вміння бачити правові наслідки прийнятих рішень і здійснюваних дій; готовність і вміння використовувати механізми та засоби правового вирішення проблем [5, с. 79].

Правова компетентність формується в процесі правової підготовки учнів та студентів, являє собою комплексну характеристику, інтегруючи в себе не тільки знання, вміння, здібності, ціннісні установки, індивідуальні способи поведінки особи, а й освоєння способів, і придбання досвіду діяльності, необхідного кожному в щоденному житті, в процесі соціальної практики, в рамках виконання різних соціальних ролей.

На нашу думку правова компетентність у закладах освіти формується поетапно:

I етап – інформаційно-пізнавальний;

II етап – ціннісно-орієнтований;

III етап – регулятивно-поведінковий;

IV етап – комунікативний.

На кожному етапі стоять різні цілі: на I етапі – дати знання про право; на II етапі сформуванню правомірну поведінку; на III етапі прищепити готовність слідувати правовим нормам у повсякденному житті; на IV етапі здійснення конструктивної взаємодії із членами суспільства на основі правових норм при виконанні різних суспільних ролей.

Ми погоджуємося з думкою С. Нетьосова, що знання мають передаватися учням чи студентам не в готовому вигляді, а тільки на основі самостійного осмислення, що підвищує практичну значимість правової освіти. Одним з пріоритетних завдань правої освіти є створення реальних умов для застосування правової компетентності на заняттях та в позааудиторний час, тобто при організації практичної діяльності, що сприяє накопиченню позитивного досвіду застосування правових знань у модельованих ситуаціях і в реальному житті, досвіду правомірної і соціально активної поведінки по реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина [4, с. 89].

Тільки розуміючи діяльність як цілісний і багатофункціональний процес, можна обґрунтувати склад компонентів для формування цієї компетентності з урахуванням специфіки навчальної діяльності.

Основою формування правової компетентності є досвід учнів чи студентів, освоєний у життєвих і навчальних ситуаціях і актуалізований на заняттях або у позааудиторній діяльності; набутий в ході проектної діяльності, рольових ігор, практикумів, тренінгів, дискусій, вирішенні проблемних ситуацій.

На нашу думку у структурі правової компетентності виділяються три компоненти:

- когнітивний (знання Конституції України, міжнародних договорів про права людини, законів України, прав людини, прав дитини, правових термінів і понять),
- діяльнісний (участь у діяльності громадських організацій, у цивільних, сімейних трудових та інших правовідносинах) ,

- мотиваційний (прояв відношення до закону, права, правових вчинків дорослих і однолітків, правопорушенням і злочинам, злочинцям).

Отже, правова освіта органічно пов'язана з правовим вихованням і виходить за рамки навчальних предметів. Виховання не може відбуватися без навчання, а навчання так чи інакше робить і виховний ефект. Тільки єдина система правової освіти та виховання сприяє формуванню правової компетентності молодого покоління.

Список використаної літератури:

1. Кічук Я. Правова компетенція – інваріантна суб'єктна характеристика сучасної студентської молоді / Я. Кічук [Електронний ресурс] // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2010. – № 3. – Режим доступу до журналу : http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_13
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Нестеренко Т. Аналіз наукових підходів до визначення сутності компетентності в сучасній освіті / Т. Нестеренко // Вісник Черкаського університету [науковий журнал]. – 2009. – № 146 [серія: педагогічні науки]. – С. 100–103.
4. Нетьосов С. Якісна характеристика рівнів сформованості предметних компетентностей з курсу «Основи правознавства» / Сергій Нетьосов // Історія в школах України. – 2010. – № 1. – С. 27–29.
5. Пастушенко Р. Український курикулум загальної освіти : етюд в тонах теорії рівнів навченості : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Виклик для України: розробка рамкових основ змісту (національного курикулуму) загальної середньої освіти для ХХІ століття»] (м. Київ 26-27 червня 2007 р.) / Україна – Проект «Рівний доступ до якісної освіти», АПН України,

Державна установа «Директорат програм розвитку освіти» МОН України. – К. : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2007. – С. 152–167.

6. Ремех Т. О. Методичні засади навчання правознавства в процесі допрофільної підготовки школярів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Тетяна Олексіївна Ремех. – К., 2011. – 269 с.

7. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової підготовки студентів / І. А. Романова // Педагогіка та психологія [зб. наук. праць]. – 2008. – Вип. 33. – С. 26-35.

8. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)» / Т. М. Смагіна. – Київ, 2007. – 15 с.

УДК 316.42

Лук'янчук С.В.

викладач

Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У житті молоді моральні цінності відіграють дуже важливу роль. Це пояснюється тим, що повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, передбачають наявність загальної основи для самоствердження людини як творчої особистості. Такою основою виступають цінності, що виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини.

Важливим елементом моральної свідомості, що надає духовної визначеності системі мотивів, є, нарешті, ціннісні орієнтації. Обираючи ту чи

іншу цінність, людина тим самим формує свого роду довгостроковий план своєї поведінки й діяльності, визначає тривку смислову перспективу останньої.

Поняття «цінність» у філософський обіг ввели в ХІХ ст. німецькі неокантіанці Р. Г. Лотце, Г. Коген та ін. З того, чи це поняття зайняло міцні позиції у філософії, соціології, культурології та інших науках соціально-гуманітарного призначення [4, с. 54].

Цінності набувають соціального сенсу, реалізується і справляють вплив на свідомість і поведінку особистості лише в тому разі, якщо вони глибоко усвідомлюються і сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації в світі людських потреб і, передусім моральних. Становить інтерес висловлювання С.Л. Рубінштейна: «Те, що як предмет, котрий стає потому метою діяльності, спонукає людину до дії, має бути значуще для неї: саме здійснюване в дії ставлення до того, що значуще для суб'єкта (і що через це стає для нього переживанням), є джерелом, яке породжує дію, – його мотивом і тим, що надає йому сенсу для суб'єкта. При цьому особистісна значущість тієї чи іншої можливої мети для людини, як істоти суспільної, зумовлена й опосередкована її суспільною значущістю» [6, с. 542].

В цьому разі цінності виступають своєрідним «локатором». Таким чином, за Титаренком А.І. ціннісну орієнтацію можна уявити як «здатність моральної свідомості постійно в найрізноманітніших ситуаціях спрямовувати помисли і дії людини для досягнення тієї чи іншої моральної цінності» [8, с. 115]. Здравомислов А.Г. називає ціннісними орієнтаціями спонукальні стимули дій та рушійні сили суспільного розвитку, реальна сила, з якою треба рахуватись. [4; 12].

Актуальним в даному випадку є аналіз різноманітних чинників і впливів на формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. В нашому дослідженні зверталася увага саме на вплив з боку культури, а саме східного типу.

Культурні парадигми Схід і Захід являють собою дві протилежні культурні традиції, два типи духовності. Це як би дві різні системи координат, два світорозуміння, дві «світоглядні матриці», дві «мови», на яких можуть

мислити і спілкуватися люди в процесі розуміння навколишнього світу. Традиції ці проявляють себе не тільки у різновидах гуманітарної культури (філософії, етики, естетики, соціології, політології і т.д.), але й в способі життя народів, їх психології, моральних принципах, ціннісних орієнтаціях.

Окремі її аспекти висвітлені у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених і видатних філософів, культурологів: Н. Сподарьової, С. Галаганова, Б. Єрасова, Р. Ітса, Л. Васильєва, В. Еберхарда, С.А. Арутюнова, О.М. Джарилгасинова, С.Л. Рубінштейна, Н.З.Чавчавадзе, Титаренка Н.З. і т.д.

Якщо звернутися до минулого, то впродовж багатьох років на рівні культурного пізнання між Україною і Сходом складалась диспропорція. Українська культура мала деякий вплив на формування основних традицій східних країн, то жителі України у своїй масі до останнього часу про культуру східних країн мали лише окремі свідчення і самі поверхневі уявлення з великим інтересом до екзотики.

В останні десятиліття культурна ініціатива виходить переважно зі сторони Сходу, яка все більше заповнює український культурний простір. Зараз Україна переживає справжній бум східної культури, постійно зростає інтерес до Японії, Китаю, Індії, особливо молоді.

Причин тому декілька. Можна багато говорити про свого роду «екологічність» східної культури: кухня, дизайн – все ближче до первинної природи. Можна побачити в цьому явище потягу до загадкової екзотики в пошуках спасіння від жорстокого технологічного світу і т.д.

Велику увагу сучасна українська молодь звертає на світоглядні принципи східної культури, які абсолютно відмінні від західного типу мислення. На Сході людину не цікавить зовнішній світ, зовнішні, природні ритми. Його культура інтровертна – направлена на внутрішній світ особистості. Єдине, що цікавить людину східної культури – його внутрішні ритми, його внутрішня енергія.

Ідея поєднання зовнішнього і внутрішнього, присутнього і відсутнього, матеріального і духовного, змістовного і декоративного обумовила популярність в цінностях Сходу уявлення про єдність всіх видів почуттєвого

сприйняття. Тому в традиційній культурі виникає ідея світової гармонії навіть у побутових умовах. Саме на ці тенденції сучасна українська молодь звертає увагу і вони стають основою формування цінностей.

Вміння розуміти, відчувати природу, виражати свої почуття до неї в усіх формах своєї діяльності, в своєму одязі, побудові житла, організації саду – завжди вважалось якістю культурного, цивілізаційного людства, яке вміє цінувати красу цвітучої вишні, спів цикади, сіяння місячного світла. І саме ці світоглядні ідеї та цінності Сходу формують в сучасній молоді новий спосіб життя, нове світобачення, нові ціннісні орієнтації.

Краса і гармонія в східній культурі – це відсутність протиріч, які не порушують природного ходу. Гармонія, як порядок і врівноваженість частин цілого, внутрішньо присутня у світі, а оскільки, добре все, що співставляється із природою, в який переважає гармонія і краса, то добра і зла практично не існує відірвано від природи. Таким чином, естетичний момент сприйняття світу стає провідним у підході до нього і краса постає на вершину ієрархії цінностей.

Можна констатувати, що інтерес в Україні до східної культури носить постійний характер, і саме головне, він не залежить від політичної та економічної політики країн.

Отже, як бачимо відбувається в українській культурі глобалізація. Українська молодь поглинає те, чого найбільше навколо. Позитивним такої глобалізації звичайно є те, що молодь не відкидає культури інших народів, цікавляться ними, розширюють свої інформаційні орієнтири. Але є негативи у цьому явищі, а саме молодь перестає звертати увагу на елементи української культури, наприклад, дідух, сніп і т.д.; відбувається заповнення ринків речами східної традиційної культури, молодь починає звертати більше увагу на чужі культури; відбувається зміни у світогляді молодих людей, які починають втрачати певні особливості українського менталітету.

Список літератури:

1. Алексеев В. М. Наука о Востоке / В. М. Алексеев. – М., 1982.

2. Демещенко В. Взаємодія культур історичної паралелі між Сходом і Заходом / В.Демещенко // Вісник Книжкової палати. – 2004. – №9. – С. 44–47.
3. Запад – Восток: Традиция и современность / Авт. Галаганова С. Г. – М. : Знание, 1993. – 240 с.
4. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности/ А.Г.Здравомыслов. – М., 1986. – С. 12.
5. Конрад Н. И. Запад и Восток / Н. И. Конрад. – М., 1972.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии/ С. Л. Рубинштейн. – М., 1978. – С. 542.
7. Сподарева Н. И. Традиционная культура: виды, пути развития/ Н.И. Сподарева. – К., 1997.
8. Титаренко А. И. Сущность, структура и функции морали / А. И. Титаренко // Этика. – М., 1986. – С. 108–186.

Л.М. Навозняк

викладач

ВСП «Рівненський коледж НУБіП України»

РОЛЬ КУРАТОРА У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Методологічна переорієнтація демократичної освіти на собистість передбачає спеціально організований процес самотворення і самореалізації, врахування духовного і творчого потенціалу кожної молодої людини, формування життєвих компетентностей.

У контексті педагогіки життєва компетентність розглядається як складне утворення, що охоплює уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей, своїх достоїнств і недоліків; здатність до

самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти й оцінювати інших людей, встановлювати з ними адекватні способи спілкування, проявляти толерантність у стосунках; уміння керувати собою й обставинами свого життя [4].

Усі складові життєвої компетентності перебувають у постійному русі, якісно та кількісно змінюючись. Її формування залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, а значить вона носить індивідуальний характер. Показником високого рівня сформованості життєвої компетентності особистості є уміння активно використовувати набуті знання та досвід та адекватно реагувати на стрімкі зміни, що відбуваються [3].

Значна роль у ефективному формуванні життєвих компетентностей студентів коледжу належить інституту кураторів, адже саме від організаторських та особистісних якостей куратора залежить успіх у формуванні особистості студента як майбутнього фахівця-інтелігента, громадянина-патріота, небайдужого до долі української держави, економіки, освіти та культури.

Інститут кураторів – це управлінська ланка, яка взаємодіє з іншими у системі позааудиторної виховної роботи і забезпечує організацію на рівні студентської академічної групи. Саме куратори можуть стати ефективними посередниками між суб'єктами навчально-виховного процесу. Куратор (тьютор, наставник) студентської академічної групи – це наставник і організатор, вихователь і консультант для студентів групи. Він повинен спрямовувати виховну роботу групи, розвивати у студентів активність, самостійність, ініціативу, почуття відповідальності та зацікавленості в навчанні. Куратор постійно знаходиться в діловому спілкуванні зі студентами групи, добре знає кожного з них, що надає йому можливість впливати як на колектив групи в цілому, так і на кожного окремого студента [2].

Відповідно до функціональних обов'язків, робота куратора академічної групи має бути спрямована на формування життєвих компетентностей студентів.

До найважливіших життєвих компетентностей студентів, які допомагає формувати куратор академічної групи, можна віднести: здатність до швидкої адаптації у мінливих життєвих ситуаціях; уміння використовувати набуті знання в навколишній дійсності; прийняття нестандартних рішень і здатність творчо мислити; комунікабельність і контактність у різних соціальних групах; уміння запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; цілеспрямоване використання свого потенціалу для самореалізації у професійному плані і в інтересах суспільства; здатність здобувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; бережне ставлення до свого здоров'я як найвищої цінності; вміння планувати стратегію власного життя, орієнтуватися у системі різноманітних суперечливих і неоднозначних цінностей, визначати своє життєве кредо і свій стиль життя; здатність до вибору альтернатив, що пропонує сучасне суспільство.

Робота куратора групи будується індивідуально в кожному випадку: це колективна робота з усією групою або робота індивідуально з кожним її членом. Тобто робота викладача-куратора з групою має комплексний підхід для вирішення конкретно поставлених завдань, використовуючи різні форми і методи виховання, досягнення мети [1].

З метою формування життєвих компетентностей студентів куратори ВСП «Рівненський коледж НУБіП України» використовують різноманітні заходи виховної роботи, основними з яких є: щотижневі виховні години, які входять до розкладу академічних занять; бесіди «за круглим столом», дискусійні клуби, інші заходи виховного впливу в студентських аудиторіях і гуртожитках (із залученням фахівців різного профілю); культпоходи історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, театрів, органного залу; колективний перегляд кінофільмів та вистав і їх обговорення; індивідуальна виховна робота зі студентами з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Аналізуючи досвід роботи кураторів ВСП «Рівненський коледж НУБіП України» можна виділити ряд виховних заходів, що мають за мету формування життєвих компетентностей студентів. Зокрема, виховні години: «Один народ – одна країна», «Майдан. Як все починалося», «Голодомор в Україні 1932-1933 років», «Гарячі точки планети», «Молодіжні субкультури – особлива частина суспільної культури. Кожен має право бути індивідуальним», «Видатні історичні постаті Рівненщини», «Небесна Сотня: герої не вмирають», «Все починається з добра», «Глобальні проблеми сучасної цивілізації та шляхи їх вирішення», «Екомода та сьогодення», «Одинадцять чудес Рівненщини» «Найвідоміші винаходи українців», «Нескорені українці», «Стоп булінг»; конкурс політичного плакату, присвячений річниці Революції Гідності в Україні, виставка фотоколажів присвячена подіям на сході України «Це моя Україна»; урок мужності «Від Крут до майдану», [зустріч - реквієм з нагоди відзначення Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту](#), лінгвокраїнознавчий захід до Дня св. Валентина «Посмішка весни: майстер-клас та презентація книг про кохання» та інші.

Таким чином, структуру життєвих компетентностей студентів ВСП «Рівненський коледж НУБіП України», які формують в процесі своєї виховної роботи куратори академічних груп коледжу, можна представити трьома сферами:

- компетентність з емоційно-ціннісного ставлення до себе. Вона включає: духовно-моральну компетентність, самовиховання, здоров'язберігаючу компетентність, самоосвітню компетентність, художньо-естетичну компетентність, культурно-дозвіллеву компетентність, професійно-трудова компетентність;

- компетентність з емоційно-ціннісного ставлення до людей. До неї входить: духовно-етична компетентність, суспільно-правова компетентність, родинно-звичаєва компетентність, комунікативна компетентність, організаторська компетентність;

- компетентність з емоційно-ціннісного ставлення до природи. Вона передбачає: духовно-екологічну компетентність, історико-краєзнавчу компетентність, господарсько-трудова компетентність.

Отже, виховна робота кураторів коледжу здійснюється з метою засвоєння студентами сукупної системи не тільки національних та громадянських, загальнолюдських та особистісних цінностей, а також для формування моральних якостей та духовності особистості майбутнього фахівця, тобто спрямована на формування життєвих компетентностей.

Формування життєвих компетентностей – це цілісний, поступальний процес, який виражається у залученні студентів до соціального досвіду, засвоєнні ними вже існуючих у суспільстві форм і видів діяльності. В даному процесі куратор академічної групи бере чи не найбільшу участь. Саме куратор найчастіше з-поміж інших викладачів вступає у взаємини з однією й тією ж групою студентів протягом тривалого періоду, а також створює певну виховну систему академічної групи, тобто він виступає провідником та помічником в процесі формування життєвих компетентностей.

Таким чином, куратор – це не просто викладач, який відповідає за організацію та проведення відповідних виховних заходів, а є творцем колективу групи, який задає напрям його діяльності, що позитивно впливає на кожного члена групи. Діяльність куратора є найбільш діючим ланцюгом у навчально-виховній системі коледжу, основним механізмом її реалізації, органічним поєднанням підготовки спеціаліста та особистості, якій властива національна самосвідомість, гідність, загальнолюдські цінності.

Список літератури

1. Алььонов О. М. Роль куратора у формуванні особистості студента як професіонала, громадянина, патріота у студентському колективі / О. М. Алььонов, Ю. В. Мельник // Професійно-прикладні дидактики. Міжнародний науковий журнал, 2017. – Вип. 4. – С. 9–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://188.190.33.56:7980/jspui/handle/123456789/3014>

2. Волковницька Т. М. Робота куратора академічної групи вищого навчального закладу як педагогічна умова професійного становлення майбутніх фахівців / Т. М. Волковницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=965](http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=965)
3. Лисогор Л. Життєва компетентність як умова самореалізації особистості / Л. Лисогор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://наука.udpu.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/Visnuk-47.pdf>
4. Нищета В. А. Життєва компетентність особистості: до питання створення функціональної моделі / В. А. Нищета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bdpu.org/sites/bdpu.org/files/ifsk/nischeta_pdf/2008_2.pdf

Якубовська С. С.

доцент кафедри суспільних дисциплін

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

СУПЕРВІЗІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Динамізм та суперечливий характер розвитку українського суспільства, актуальні проблеми формування активної, творчої особистості, забезпечення виконання нею соціально необхідних завдань у сучасних умовах вимагають радикальних змін у структурі, якості та змісті гуманізації технічної освіти.

Ще в середині 80-х років обговорювалась проблема „вузького техніцизму”. Під техніцизмом освіти розуміється таке наповнення змісту професійної освіти, яке породжує „противагу” гуманізації, що проявляється у формуванні „раціоналістичної” картини сучасного життя, де фахівець повинен вирішувати професійні проблеми, учений – виробляти знання про світ, інженер – розробляти нові технологічні пристрої, які б надійно працювали. За це вони несуть відповідальність перед суспільством і одержують заробітну плату.

Такий же підхід панує і у сфері технічної освіти: студент, як майбутній фахівець, має отримати певні знання і опанувати навичками, які б дозволили б йому у майбутньому вирішувати професійні проблеми.

Ці підстави усвідомлюються фахівцями, вони фігурують як зміст рефлексивних знань у змісті освіти. В межах технократичного мислення така рефлексія здебільшого лише сприяє їх закріпленню та догматизації. Ця іманентна практиці технічної діяльності рефлексія (не мається на увазі спеціальна наукова методологічна рефлексія, здійснювана теоретиками відповідного профілю), як правило, спрямована на раціоналізацію наявного стану речей, тобто прагне гранично удосконалити те, що переноситься безпосередньо на процес інженерної підготовки у ВНЗ. Такий підхід тільки загострює і без того складну ситуацію.

Погоджуємося з думкою дослідника Похило І.Д., що проблема підготовки сучасних інженерних кадрів лежить не в виключно технічній, а в психолого-педагогічній сфері. Система вищої професійної освіти має, перш з все, забезпечувати розвиток особистості, а вже особистість стає носієм інженерних знань, яка буде здатна до самовдосконалення і саморозвитку [2].

На жаль, на нашу думку, на сьогодні, в технічній освіті відбуваються процеси, які згортають гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу, що призводить до негативних, можна сказати, катастрофічних наслідків.

Високу здатність до самовдосконалення і саморозвитку мають проявляти не лише студенти, а, в першу чергу, науково-педагогічні працівники, зокрема, в аспекті цінностей і етичних відносин між викладачем і студентом.

Вищий рівень розвитку особистості і відповідно рівень міжособистісних стосунків характеризується як гуманістичний, і саме його повинна формувати сучасна освіта. Для людини, яка досягла цього рівня, – інша людина має цінність сама по собі. Тільки на цьому рівні можна вести мову про моральність, оскільки тут починає діяти основне правило гуманістичної етики – стався до інших так, як би ти хотів, щоб вони ставилися до тебе. Гуманістично орієнтований викладач необхідно має позитивно ставитися до особи студента:

він приймає її такою, яка вона є, розуміючи необхідність корекції окремих її якостей з урахуванням загального позитивного ставлення [3].

Т. В. Максимова виділяє такі принципи гуманізації процесу навчання, як:

- пізнання і засвоєння студентом в педагогічному процесі істинно людського;
- пізнання студентом себе як людини;
- спільність інтересів студента із загальнолюдськими інтересами;
- неприпустимості використання в педагогічному процесі засобів, здатних спровокувати студента на антисоціальні прояви;
- надання студентові в педагогічному процесі необхідного громадського простору для найкращого прояву своєї індивідуальності;
- олюднення атмосфери в педагогічному процесі;
- визначення якостей особи вихованця, що формується, його навченості і розвитку залежно від якості самого педагогічного процесу [3].

Принцип гуманізації освіти передбачають якісне перетворення позицій викладача і студента в суб'єкт-суб'єктні відносини в особистісно-паритетній площині їх взаємодії. Одним із базових понять педагогіки та наукових принципів, що лежать в основі гуманізації, є педагогічна взаємодія. Педагогічна взаємодія – це систематичне, постійне здійснення комунікативних дій педагога, що має за мету викликати відповідну реакцію з боку студента.

Педагогічна взаємодія охоплює всі сфери життєдіяльності людини – пізнавальну, професійно-трудова і творчу. Безумовно, це багатогранний процес, що складається з дидактичних, соціально-психологічних і виховних взаємодій.

Взаємодія є педагогічною, коли мова йдеться про роль досвідченої людини, котра дає поради, навчає або здійснює супервізію (порадник, наставник, викладач). На думку Н.В. Кузьміної, взаємодія викладача й студента в процесі навчання тривалий час розглядалась як система, в якій функція керування належить викладачеві, що затримувало формування активної позиції студента в навчальному процесі [3]. На сьогодні педагогічна взаємодія щодо

гуманізації освіти вимагає оволодіння викладачем ЗВО основ супервізорської діяльності. Адже нерозвиненість супервізорських якостей зумовлює певні моральні труднощі, великий ризик порушити викладачем межу рівноправ'я та паритетності зі студентами. За такою межею і починається насилля та авторитаризм, а «обличчя, які приймає авторитаризм, ... різноманітні» [3] й історично змінюються.

Вищим ступенем розвитку ідеї педагогічної взаємодії вважається категорія «співробітництва», яка в педагогічній науці тісно пов'язана з категорією «гуманізація освіти». Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що саме відносини співробітництва найбільше ефективно сприяють розвитку студентів як суб'єктів діяльності й становленню їх життєвої позиції. Співробітництво становить складну єдність: форми взаємозв'язку, заснованої на взаєморозумінні; паритетності організації спільної діяльності, що передбачає прояв самостійності, активності й організованості, форми взаємодії учасників навчального процесу, тобто вміння майбутніх фахівців працювати разом як у команді, так і з викладачем при об'єднанні зусиль і погодженості дій.

Педагогічний потенціал педагогічної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалювання всієї системи освіти, поліпшення професіоналізму, формування нової концепції взаємодії «викладач – студент». Вміння керувати та організувати педагогічну взаємодію на основі паритетності учасників навчального процесу не є природженою здатністю, його треба свідомо розвивати та водночас вчитися. Тому необхідність створення умов для розвитку супервізорської діяльності, що стимулюють викладача до освітнього діалогу із студентами, створюють у студента відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, рівноправного обміну навчальною інформацією, поглядами, позиціями та освоєння соціального досвіду, і лежить в основі гуманістично орієнтованої концепції навчання.

Саме гуманістична модель професійної освіти спрямована на розвиток особистісного, світоглядного, технологічного й культурного потенціалу майбутніх фахівців. Чим ширшим є соціокультурний простір, в якому людина

визначає своє місце, тим краще вона усвідомлює власні роль і місце у глобальних загальнолюдських процесах [3].

Отже, підсилити процес гуманізації професійної, зокрема, технічної освіти, який спрямований на розвиток особистісного, світоглядного, технологічного й культурного потенціалу майбутніх фахівців, на нашу думку, доцільно інститутом супервізорства в ЗВО.

Список літератури

1. Гончар О. В. Педагогічна взаємодія як ключова складова гуманізації навчального процесу у вищому навчальному закладі / О. В. Гончар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/Gonchar.pdf>
2. Похило І. Д. Гуманізація освіти як основа розвитку сучасної освіти України / І. Д. Похило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/pohilo.php
3. Сиволога В. Ф. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти / В. Ф. Сиволога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua>

Прокопчук Віта Юріївна

здобувач кафедри суспільних дисциплін НУВГП м. Рівне

РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕСТРИНСЬКОЇ СПРАВИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

В умовах сьогодення мета професійного навчання полягає в тому, щоб не тільки адаптувати майбутнього фахівця до освітнього контексту, який має сприяти засвоєнню професійного способу мислення та діяльності, а й сформувати готовність до професійної діяльності шляхом особистісного розвитку, оскільки особистісні зміни відіграють важливе значення для творчої та професійної самореалізації. Саме тому становлення професійно-особистісної

ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи у процесі медико-психологічної підготовки неможливе без сформованої професійної самосвідомості, адекватної «Я-концепції», того образу Я, досягнення якого гарантує бажаний результат професійної діяльності.

Наше дослідження, безумовно, націлює на проектування професійно-особистісної ідентичності майбутнього медика. Інтенсифікувати цей процес та підвищити його ефективність можна шляхом системної інтеграції галузей знань, формування інформаційної культури студентів, що сприяє розвитку їх творчого потенціалу та операціональних навиків діяльності. Отже, методика реалізації організаційно-педагогічних умов формування професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи під час навчання у медичному коледжі передбачає розвиток досліджуваної якості студентів за такими етапами: мотиваційним, поведінковим, емотивним, комунікативним та операціональним.

Мотиваційний етап реалізовувався через моніторинг та діагностику особистості студентів з метою їх самопізнання та самовдосконалення і передбачав мотивування розвитку пізнавального інтересу до майбутньої професії та формування настанови на якісну професійну підготовку шляхом кваліфікованого відбору професійної лексики у сфері медицини.

Мотиваційний етап значною мірою спроектований у мовну фахову площину і передбачає становлення професійної мови майбутніх фахівців, розвиваючи їх термінологічну компетентність. Сучасні вимоги, що висуваються до спеціалістів медичного профілю, передбачають глибоке знання фахової термінології. Це актуалізувало проблему формування їх практичних умінь і навичок використовувати спеціальну термінологію у професійній діяльності.

Зокрема мотиваційна основа особистісного самовдосконалення закладається на заняттях із «Основ медсестринства». Найбільш доцільною тут буде методика мозкового штурму, який використовується тоді, коли виникають проблеми, які не мають однозначного вирішення або вимагають

нетрадиційного підходу. Цей метод дозволяє знайти вихід із проблемної ситуації та за обмежений час генерувати значну кількість ідей.

Для дослідження проєктивних форм самовияву особистості ми використовували також модифікацію методу К. Махвер “Малюнок людини”, який «допомагає розкрити глибинні патерни самовираження, а також сформуванню мотивацію самопізнання та самовдосконалення [2, с. 604].

Особливим методом, який ми часто використовуємо на заняттях, є тренінг.

Під час проведення тренінгів важливо взяти до уваги, що мотиваційна сфера людини достатньо динамічна і мотивація може посилюватися чи послаблюватися. Так само може зазнавати змін ієрархія і стійкість мотивів. На практичних заняттях з психології варто реалізовувати такі мотиваційні стратегії, які пов’язані з вибором високозначущих цілей і вимагають мобілізації функціональних та інтелектуальних можливостей студентів, переборення труднощів в умовах ризику. Саме вони найбільшою мірою націлені на розвиток професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи.

Поведінковий етап формування експерименту був спрямований на перевірку організаційно-педагогічної умови, що дозволяє інтенсифікувати розвиток професійно-етичної та етико-деонтологічної культури студентів у процесі медико-психологічного супроводу навчання. Мусимо підкреслити, що деонтологічна підготовка медичних кадрів є основним регулятором якості їх професійної діяльності. Деонтологічна культура являє собою таку особистісну сферу, яка дозволяє продуктивно взаємодіяти у медичному та соціальному середовищі. До основних деонтологічних вимог, що висувуються до медичних працівників і потребують належних умов свого формування, відносимо: гуманізм, повагу прав, свобод та гідності пацієнтів, їхніх родичів та інших осіб, яким можуть бути нанесені душевні травми, а також довір’я, справедливість, рівність, збереження таємниці.

Професійно-етичні риси майбутніх фахівців медичного профілю формуються в основному під час семінарських та практичних занять, на яких

моделюються типові у професійній практиці медика ситуації. У навчальному посібнику «Збірнику ситуаційних задач з основ медсестринства» [1] пропонуємо низку завдань, що не тільки посилюють особистісну причетність до обраної професії, а й сприяють формуванню належної професійно-етичної та етико-деонтологічної культури.

Окрім ситуаційних задач, які розвивають етико-деонтологічну рефлексію студентів, разом з іншими видами тематичного опрацювання доцільно використовувати мікротренінги.

Ефективним шляхом удосконалення та корекції етико-деонтологічного простору майбутніх фахівців сестринської справи вважаємо рольову гру. Вона дає можливість проаналізувати оптимальну спрямованість професійної діяльності на себе, сприяє поглибленню рефлексивної бази.

Реалізація наступного, **емотивного** етапу, передбачала перевірку ефективності організаційно-педагогічної умови, зміст якої склала апробація новітніх особистісно орієнтованих технологій медико-психологічної взаємодії у навчально-виховному процесі, скерованих на формування життєвої стратегії побудови цілісної особистості та запобігання кризових станів ідентичності в нестабільних суспільних умовах. На цьому етапі основний акцент було поставлено на використання таких інтенсивних форм і методів навчання як тренінг та психодрама. Саме тому тренінг особистісного зростання [4] набуває тут особливої ваги, оскільки дозволяє значно підвищити рівень самосприйняття та самоусвідомлення, сформувати навички оволодіння методами активізації внутрішніх ресурсів, досягнути емоційної рівноваги та запобігти стресам, що призводять до емоційного вигорання. Завдання емотивного етапу реалізуються через виконання вправ, що пропонуються учасникам тренінгу. Однією з них є вправа «Скульптура емоцій».

На наш погляд, психодрама з-поміж усього іншого арсеналу інтерактивних методів найбільшою мірою дозволяє стабілізувати особистість студента, тобто вона допомагає не тільки проявити глибинні емоції, а й

скоригувати їх. Метою психодрами є діагностика і терапія неадекватних станів та емоційних реакцій, розкриття глибинних емоцій у їх насиченій конфігурації.

Досвід відображення власних почуттів мовою жестів і тіла, може бути доповнений вправою «Без маски». Навички подолання емоційної напруги та стресу виробляються з допомогою вправи «Повітряна куля». Ефективною тут також буде техніка порожнього стільця – протагоніст взаємодіє з людиною, яку уявляє на порожньому стільці. Гра-діалог оприявнює приховані емоційні реакції, звільняючи від важкої емоційної ноші. Усі означені техніки допомагають стабілізувати емоційний фон, збудити приховані імпульси творчості та самоаналізу.

Комунікативний етап формульованого експерименту передбачає перевірку організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі моделювання предметного та соціального контексту майбутньої діяльності. Студент повинен володіти технологією забезпечення толерантного ділового спілкування і процесу ефективного розв'язання конфліктних ситуацій. До актуальних тренінгів на комунікативному етапі відносимо тренінг партнерського спілкування, що допомагає створити належний рівень відкритості та довіри, емоційної свободи кожного учасника, яка позбавляє від психологічного тиску і дозволяє успішно навчатися та розвивати свої професійні здібності. Такий тренінг включає кілька етапів, кожен з яких вирізняється своєрідними вправами: «знайомство», «на увагу», «на розвиток спостережливості», «на розвиток вміння слухати» та ін. [3].

Серед значної кількості моделей інтерактивних технологій, які варто застосувати в у процесі медико-психологічної підготовки майбутніх фахівців сестринської справи під час навчання в медичному коледжі, виокремлюємо технології ситуативного моделювання, зокрема метод аналізу ситуацій або так званий кейс-метод, що дозволяє здійснювати навчання в режимі діалогу з метою формування взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань та професійних завдань. Кейс-метод також розвиває навички виокремлення суттєвої інформації, нестандартних способів розв'язання складних ситуацій,

засвоєння соціальних нормативів поведінки та спілкування у колективі, але, найперше, стимулює особистісні ресурси, що спрямовуються у професійне русло.

Діяльнісний етап формувального експерименту актуалізує використання інноваційного потенціалу інтерактивного навчання для розширення професійних перспектив у контексті медико-психологічної підготовки. Він стає фінальним у нашому дослідженні, підкреслюючи роль операціональної складової професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи та сприяючи формуванню навиків ініціативи та відповідальності у процесі навчання.

Доцільність означеної організаційно-педагогічної умови ми реалізуємо шляхом використання інноваційних технологій та методів навчання, серед яких: методи «ділової гри», імітації, групової дискусії, моделювання конкретних ситуацій, метод проектів, метод кооперативного навчання (робота в парах, малих групах) тощо. Необхідність їх використання у навчальному процесі нині є безсумнівною, позаяк інноваційні технології є одним із найважливіших засобів якісного поліпшення підготовки майбутніх медиків

Так з допомогою практичних кейсів (кейс-метод), на заняттях з дисципліни «Догляд за хворими» відпрацьовуємо методика об'єктивного та суб'єктивного обстеження пацієнта з метою формування навиків проведення огляду, пальпації, аускультативу, роботи із сестринською документацією та виконанням сестринських маніпуляцій та процедур.

Ділова гра на діяльнісному етапі стала засобом актуалізації, застосування і закріплення знань, а також індикатором розвитку практичного мислення студентів, які у процесі гри моделюють чи імітують умови і динаміку майбутньої професії.

Імітаційне моделювання професійної діяльності майбутніх молодших медичних спеціалістів дозволило розглянути багато типових медичних ситуацій, що можуть зустрічатися у повсякденній практиці медичного працівника. Означена методика передбачає апробацію досвіду психолого-

педагогічної науки, що реалізує настанову на розвиток професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців у процесі теоретичного та практичного вивчення нормативних навчальних дисциплін.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що найбільш ефективними у контексті нашого дослідження є використання новітніх особистісно орієнтованих технологій медико-психологічної взаємодії у навчально-виховному процесі, інтерактивних методів, методів мозкової атаки, моделювання комунікативних ситуацій, ситуативного моделювання, технології забезпечення толерантного ділового спілкування і процесу ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, тренінг партнерського спілкування, метод аналізу ситуацій або так званий кейс-метод, використання елементів психодрами, ділової гри, імітаційного моделювання, розв'язання ситуаційних задач тощо.

Реалізація організаційно-педагогічних умов формування професійно-особистісної ідентичності майбутніх фахівців сестринської справи в процесі навчання в медичному коледжі здійснювалася крізь призму вивчення дисциплін «Основи загальної і медичної психології», «Основи психології та міжособове спілкування», етико-деонтологічних, ціннісно-смыслових та професійно зорієнтованих підходів дисциплін «Основи медсестринства», «Догляд за хворими та медична маніпуляційна техніка», обумовлюючи на основі впроваджених інноваційних методів і засобів навчання формувати усі обґрунтовані компоненти формування професійно-особистісної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Збірник ситуаційних задач з основ медсестринства : навч. посіб. [Електронне видання] / В. Ю. Прокопчук. – Рівне : НУВГП, 2019. – 212 с.
2. Писаренко Н. Проблемы эмпирического исследования идентичности личности // Методологические проблемы современной психологии: иллюзии и реальность: Материалы Сибирского психологического форума 16-18 сентября 2004г. – Томск : ТГУ, 2004. – С. 603–609.

3. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. [текст] : навч. посіб. / В. М. Федорчук – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 250 с.

4. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Виктор Иванович Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 192 с.

УДК 378.14

Буденкова Н. М.

кандидат хімічних наук, доцент кафедри хімії та фізики
Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне

Мисіна О. І.

старший викладач кафедри хімії та фізики
Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ТЕХНІЧНОМУ ВИШІ

За умов погіршення екологічної ситуації в Україні постає питання про підвищення рівня екологічної освіти та виховання молоді. Підготовка висококваліфікованих фахівців з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури повинна стати основним важелем у вирішенні надзвичайно гострих екологічних проблем сучасної України.

Тому підготовка екологічно грамотних фахівців сьогодні набуває все більшого значення. Випускник вишу повинен уміти передбачати наслідки впровадження нових технологій, власних професійних дій на біосферні процеси у навколишньому середовищі. Особливо гостро ці питання стоять при підготовці фахівців водогосподарського профілю. Це важливо для розроблення стратегії переходу до стійкого розвитку, оскільки збереження й удосконалення

людської цивілізації можливе лише в умовах стабільного функціонування біосферних систем, що підтримують життя на Землі.

Основними напрямками підготовки майбутніх фахівців водогосподарського профілю є формування екологічних знань, необхідних у подальшій професійній діяльності. Виконання цього завдання вимагає пошуку шляхів удосконалення професійної екологічної освіти, впровадження сучасних технологій і науково-технічних досягнень.

Проблема екологічної освіти та виховання знаходить своє відображення в працях таких науковців як В. Андрущенко, А. Горелова, М. Хілька, В. Крисаченка, Д. Мельника, О. Плахотніка, В. Прозорової, Н. Пустовіт. Особливості реалізації екологічної освіти у морських вишах розглянуто у працях О. Байрамова. Проблеми викладання екологічної освіти у майбутніх інженерів присвячені роботи І. Вороновського, А. Захлібного, І. Зверева, Е. Шульпіна тощо.

Стрімкий розвиток наук і техніки значно ускладнює екологічну підготовку фахівців технічних спеціальностей. Сьогодні, у зв'язку з необхідністю реалізації екологічних принципів у галузі водогосподарської діяльності, особливої актуальності набуває питання екологічного виховання майбутніх інженерів водогосподарського профілю.

Метою нашого дослідження є розглядання особливостей реалізації екологічного виховання здобувачів вищої освіти у технічному виші та дослідження стану екологічної підготовки фахівців водогосподарського профілю, так як вони у своїй професійній діяльності використовують екологічні знання, вміння і навички для поліпшення екологічного стану навколишнього середовища.

Все більше освітян схиляються до необхідності екологізації всіх навчальних предметів. Відповідно до «Концепції екологічної освіти України» одним з основних стратегічних напрямків розвитку екологічної освіти є формування покоління з високим рівнем екологічної культури та екологічного світогляду, а одним з провідних завдань освіти та виховання є формування всебічно розвиненої особистості, невід'ємною складовою якої є екологічний світогляд [1]. Екологічне виховання – це неперервний процес навчання,

самоосвіти, накопичення досвіду і розвитку особистості, спрямований на формування ціннісних орієнтацій, норм поведінки і спеціальних знань щодо збереження навколишнього середовища і природокористування, реалізованих в екологічно грамотній діяльності.

Із загостренням екологічної ситуації в Україні, зумовленої антропогенними перетвореннями природного середовища та необхідністю розв'язання екологічних проблем виникає необхідність посилення екологічної складової всіх природничих дисциплін, особливо хімічних, які викладаються у технічному виші. Важливим є інтеграція всіх навчальних дисциплін, бо в кожній з них закладено свій екологічний потенціал [2]. Серед хімічних дисциплін, які є в контенті здобувачів вищої освіти водогосподарського профілю, найбільш екологічного спрямування слід вважати "Хімію навколишнього середовища" та "Гідрохімію водойм".

Хімія навколишнього середовища ґрунтується на основних законах і поняттях класичної хімії, проте об'єктом дослідження в цьому випадку є біосфера. Предметом вивчення цієї навчальної дисципліни є основні фізико-хімічні процеси, що відбуваються за участю абіотичних компонентів біосфери в природних умовах, і зміни в цих процесах, пов'язані із впливом антропогенних чинників. Випускникам вишів водогосподарського профілю необхідно вміти оцінювати забруднення природних вод. Джерелами забруднення є:

- виробничі чи промислові стічні води, використані в технологічному чи виробничому процесі, що виходять унаслідок видобутку корисних копалин;
- міські стічні води, що включають переважно побутові стоки;
- атмосферні води дощові і від танення снігу, що несуть маси вимитих з повітря поліутантів (забруднювачів) промислового походження;
- стічні води сільськогосподарських підприємств, що включають каналізаційні води і змиви з полів добрив і пестицидів.

Кількість забруднених стічних вод, що скидаються в озера, ріки і моря в усьому світі досягає 250-300 млрд м³ на рік.

Стічні води нафтопереробних і нафтохімічних заводів, підприємств органічного синтезу і синтетичного каучуку, коксохімічних, газосланцевих містять нафту, нафтопродукти, нафтенові кислоти, вуглеводні, спирти,

альдегіди, кетони, поверхнево-активні речовини, феноли, смоли, амоніак, меркаптани, сірководень тощо.

Стічні води содових, сульфатнокислотних, нітрогенотукових заводів, збагачувальних фабрик свинцевих, цинкових, нікелевих руд, шахт, рудників, металургійних підприємств, гальванічних виробництв містять кислоти, луги, солі, сульфуровмісні сполуки, йони важких металів, мінеральні речовини тощо.

Стічні води металургійних, хімічних, машинобудівних і інших підприємств забруднюють водойми солями важких металів, феруму, цинку та іншими неорганічними речовинами, більшість з яких є дуже сильними отрутами. Важкі метали (Плюмбум, Кадмій, Нікель, Станум, Хром, Меркурій) та інші токсичні речовини прогресивно накопичуються в харчових ланцюгах, кінцевою ланкою яких є людина.

Здатність водойм до самоочищення залежить від запасу розчиненого кисню, гідродинамічних і біохімічних процесів, сонячної радіації, життєдіяльності рослинних і тваринних організмів тощо. Для зменшення ступеня забруднення природних водойм стічними водами відповідно до "Правил охорони поверхневих вод від забруднень" якість води водойм після скидання до них стічних вод повинна відповідати певним вимогам [3]. Так, кількість розчиненого у воді кисню – не менше 4 мг/л; вміст виважених речовин не повинен збільшуватися більше, ніж на 0,25 і на 0,75 мг/л для водойм рибогосподарського і господарсько-побутового водокористування відповідно. На поверхні води не може бути домішок, що плавають, плівок, масляних плям і нафтопродуктів. Води не повинні містити отруйні речовини у концентраціях, що здійснюють шкідливий вплив на людей і тварин. Категорично забороняється скидати у водойми радіоактивні стічні води.

Дуже важливими є основні проблеми Світового океану:

- видобування визначених видів біологічних ресурсів та їх вплив на колообіг органічної речовини в океані та порушення зв'язків, що склалися. Переважна більшість цінних риб все життя або більшу його частину проводять у прибережних водах. Забруднення моря, особливо в прибережних зонах, призводить не тільки до зменшення видів і популяцій, а й до захворювання риб;
- експлуатація мінеральних ресурсів у шельфі. Будівельні, наливні

роботи призводять до зниження і деградації природних ландшафтів;

- вплив гідробудівництва на річки, які впадають у море, океан;
- вплив інтенсивного судноплавства;
- вплив плаваючих бурових установок;
- розвиток рекреаційних комплексів;
- екологічні проблеми, пов'язані з війнами та впливом військово-промислового комплексу.

Отже, сучасна екологічна освіта повинна бути націлена на майбутнє, на формування екологічної культури та грамотності фахівців. Середній рівень екологічних знань інженерів водогосподарського профілю визначає необхідність активізування процесу формування екологічних знань майбутніх спеціалістів та пошуку новітніх технологій навчання. Перспективними напрямками є дослідно-експериментальна та науково-методична робота. Мова про екологічні негаразди природних систем повинна звучати не тільки на навчальних заняттях, але і на студентських наукових конференціях, в статтях здобувачів вищої освіти у студентському Віснику НУВГП. Дуже корисними є практична екологічна діяльність – толоки по очищенню територій та водоймищ від сміття, роздільне сортування сміття. У практиці екологічної підготовки важливим є поєднання екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності.

Список літератури

1. Концепція екологічної освіти України // Екологія і ресурси. – № 4, 2002. – С. 5–25.

2. Курняк Л. М. Екологічне виховання студентів ВНЗ / Л. М. Курняк, О. А. Курняк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2012. – № 5. – С. 109–114.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1999 № 465 «*Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами*».

СЕКЦІЯ 2

ПЕДАГОГІКА МАЙБУТНЬОГО: ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ДОВЕРШЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Бухальська Світлана Євгеніївна

кандидат педагогічних наук

заступник директора з виховної роботи

КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

Бухальська Софія Олександрівна

магістр “Педагогіка вищої школи”

викладач КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

ВІТАГЕННІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ ТА ФАХІВЦЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В тезах розкрито поняття «життєвий досвід», «вітагенна інформація»; з’ясовано зміст та прийоми реалізації вітагенних технологій.

Ключові слова: вітагенні технології, життєвий досвід, особистість, медичні заклади вищої освіти.

Педагогічні технології сьогодення та майбутнього зорієнтовані на утвердження людини як довершеної особистості та найвищої цінності суспільства. За таких вимог освітній процес у закладах вищої освіти (ЗВО) спрямовується на «студентствоцентризм», що ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства шляхом доступності та наступності процесу здобуття вищої освіти, підготовки конкурентоспроможного фахівця медичної галузі.

Зауважимо, що формування особистості починається з моменту її народження та є складним і водночас суперечливим процесом упродовж усього індивідуального розвитку – онтогенезу. Водночас, тільки за умов перебування у соціумі, що передбачає спілкування, наукове пізнання

оточуючого середовища, навчання, виховання, суспільну працю та дотримання здорового способу життя індивід стає особистістю.

Вітагенні освітні технології («vita» – лат. життя; ген, генний – грец. genes–народжений) – це система засобів, форм і способів організації освітньої взаємодії, що забезпечують ефективне управління і реалізацію освітнього процесу, цілями якого є формування і розвиток життєвого досвіду особистості.

Зазначимо, що на формування життєвого досвіду впливає рівень зрілості особистості, її індивідуальність, а також здатність до рефлексії, а саме: самопізнання, самоаналізу, самокритичності, самоконтролю, що відзеркалюються у спроможності аналізувати свої вчинки; об'єктивно оцінювати свої здібності, знання, практичні уміння та моральні якості; робити висновки із зроблених помилок і досягнутих успіхів.

Слід розрізняти зміст дефініцій «життєвий досвід» та «вітагенна інформація». *Життєвий досвід* – це інформація, що стала надбанням особистості й зосереджена в резервах довгострокової пам'яті. Така інформація для особистості є самодостатньою цінністю, яка за відповідних потреб і умов може бути відновлена і реалізована. Натомість *вітагенна інформація* – це пасивне одержання знань про ті чи інші об'єкти, явища, події із досвіду інших. Тому перехід від вітагенного проінформування до набуття особистісного досвіду є передумовою смисложиттєвої та творчої самореалізації, способом активізації інтелектуального та навчального потенціалу особистості [1; 2]. Педагогічна практика показує, що такий перехід здійснюється по-чергово: узагальнене сприйняття студентом вітагенної інформації аналіз інформації для визначення її значущості для здобуття фахових знань, набуття практичних умінь і навичок, світоглядного розвитку, формування професійної та життєвої компетентності нагромадження та збереження в пам'яті відібраної інформації, що має життєву та практичну цінність для самореалізації та саморозвитку особистості. Зауважимо про необхідність поєднання вітагенних знань студентів із освітніми, яке зумовлює виокремлення цінної вітагенної інформації, що має надалі реалізуватись у життєвому досвіді.

На нашу думку, життєвий досвід особистості слід визначати за такими рівнями його реалізації: *репродуктивний* (відтворення знань, умінь і навичок), *конструктивний* (використання набутих знань, умінь і навичок для розв'язання життєвих і професійних завдань), *креативний* (творчий підхід до реалізації вітагенної інформації та професійно-особистісного становлення).

В освітньому процесі медичних ЗВО рекомендовано використовувати наступні прийоми реалізації вітагенних технологій.

Ретроспективний аналіз життєвого досвіду є ефективним при виявленні аналітичних здібностей студентів співставляти (співвідносити) цінність вітагенної та освітньої інформації, а саме з науковими та життєвими уявленнями про ті чи інші об'єкти, явища, події; встановлювати розбіжності та відмінності в отриманій та практично набутій інформації; виявляти суперечності; висувати свої погляди; аргументувати заперечення тощо. Зауважимо, що лише система наукових доказів у тій чи іншій царині знань допоможе розкрити освітню цінність життєвого досвіду студентів. Наприклад, загальні знання історії античності, епохи Відродження поєднуються з вітагенною інформацією з історії медицини; клятва Гіппократа порівнюється з клятвою медичного працівника України; знання про національно-визвольний рух в Україні інтегруються в знання про медико-санітарну службу в умовах УПА.

Реалізація прийому стартової актуалізації життєвого досвіду уможливорює визначати на початках стан інтелектуального потенціалу студентів, узагальненої уяви про предмет вивчення, базових знань у межах повсякденного застосування. Дієвість даного прийому обумовлена врахуванням ключових знань, психологічних особливостей студентів щодо організації освітнього процесу у медичному ЗВО визначенням мотивації до набуття життєвого досвіду в процесі здобуття медичної освіти; створенням ситуації успіху. Стартова актуалізація життєвого досвіду передбачає постановку проблемного питання у вигляді опису якоїсь життєвої ситуації, наприклад, Що ви знаєте про медицину Волині в 30-40-их роках ХХ століття? Що ви знаєте

про культуру спілкування медичних працівників? Які морально-етичні та правові аспекти професійної діяльності медичної сестри-бакалавра? Ефективною є актуалізація вітагенного запасу практичних умінь, навичок у тому чи іншому виді навчальної діяльності, зокрема, складання хронологічної таблиці з історії медицини; анкетування та інтерв'ювання з основ психології і міжособового спілкування, вивчення історичних постатей із використанням генеалогічного дерева.

Прийом додаткового конструювання незакінченої освітньої моделі є доцільним у формуванні креативного рівня життєвого досвіду. Загальна формула означеного прийому: «Я пропоную вам вислів. Ваше завдання: доповнити і наситити її змістом». Наприклад, «Пам'ятай минуле, роздумуй про суще і вдумайся в майбутнє, щоб поєднати досвід із розсудливістю і стати успішним у справах своїх», – Констянтин Багрянородний.

Прийом тимчасової просторової та змістової синхронізації освітніх проєкцій передбачає інтегрований підхід до викладу вітагенної інформації з розкриттям просторових, логічно-змістових зв'язків між подіями, фактами, об'єктами вивчення. Науковець В. Шарко пропонує формулу даного прийому: «Життя багатомірне, і навчальний матеріал необхідно сприймати багатовимірно, тоді він буде необхідним для життя» [5]. Доцільною в означеному прийомі є міждисциплінарна інтеграція, що є відображенням в освітньому процесі одного із основних принципів дидактики – принципу загального зв'язку, що виявляється у висвітленні діалектичного взаємозв'язку між предметами та явищами природи і суспільства.

Особистісно зорієнтований підхід із використанням вітагенних технологій в організації освітнього процесу у медичних ЗВО актуалізує формування особистості з такими набутими характеристиками як соціальна та професійна ідентичність, життєва та професійна компетентність, соціально-професійна мобільність.

Під *соціальною та професійною ідентичністю* ми будемо розуміти важливу якість особистості та майбутнього фахівця, що набувається в процесі

особистісного та професійного становлення, і здійснює вагомий вплив на різноманітні аспекти життєдіяльності людини. Професійна ідентичність виявляється у самосвідомості особистості, в якій прижиттєво в процесі взаємодії конструюється індивідуальне емоційно забарвлене знання власної належності до окремих соціальних та професійних груп. Відповідно до цього знання формується певна система цінностей та форм поведінки [3; 4]. Такими цінностями визначено медико-деонтологічні, зокрема: професійна компетентність, самоусвідомлення своєї професійної ролі, розуміння сутності професійних вимог та умінь, гуманність, такт, милосердя тощо.

Життєва та професійна компетентність майбутніх медичних працівників – інтегральне професійне, інтелектуальне й особистісне утворення, формується у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої медичної освіти, виявляється, розвивається і вдосконалюється у процесі професійної діяльності та упродовж життя.

Соціально-професійна мобільність – динамічне особистісне новоутворення, що інтегрує комплекс компетентностей, здатність до змін у професійній діяльності, а також готовності сприймати нові реалії в різноманітних сферах життєдіяльності.

Таким чином, формування особистості та фахівця в освітньому процесі медичних ЗВО доцільно здійснювати засобами вітагенних технологій, які передбачають поєднання вітагенних знань студентів із освітніми, виокремлення цінної вітагенної інформації, що має надалі реалізуватись у життєвому досвіді.

Список використаної літератури

1. Белкин А. Витагенное образование. Голографический подход. / А. Белкин, Н. Жукова. – Екатеринбург : Изд-во УГПУ, 1999. – С. 5–63.
2. Волобуєва Т. Вітагенні технології компетентісного навчання: електронний журнал «Освіта» 2008р. / Т. Волобуєва. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/637/>
3. Курлянд З. Вітагенна технологія формування професійної ідентичності майбутнього вчителя / З. Курлянд // Наука і освіта, 2014. – № 10. – С. 111–115.

4. Остапйовський О. Професійна ідентичність особистості: зміст та підходи вивчення /О.І. Остапйовський // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології, 2013. – Випуск 19. – С. 533–543.

5. Шарко В. Технології компетентнісного-орієнтованого навчання учнів природничих дисциплін на прикладі фізики / В. Шарко. – Режим доступу: www.kspu.edu.

УДК 378.091.22

Кочубей А. В.

к.пед.н., доцент

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

Нагорнюк С. Л.

магістр VI-го курсу

спеціальність «Педагогіка вищої школи»

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

ІНТЕГРОВАНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КАФЕДРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Проблема толерантності в Україні на часі: воєнно-політична й економічна нестабільність у державі, схильність до девіантної поведінки та ін. спонукають науковців і науково-педагогічних працівників ВНЗ (вищих навчальних закладів) звернути увагу на такі поняття, як терпимість, емпатія, взаєморозуміння, толерантність, і особливо в процесі підготовки майбутніх фахівців.

Виникли суперечності між реальними потребами українського суспільства в толерантних фахівцях та недостатністю розроблених методик

формування толерантності майбутніх фахівців; між реальним компетентнісним потенціалом фахівців і потребами суспільства у морально-інтелектуальних і толерантних фахівцях.

Без сумніву, в процесі підготовки майбутніх фахівців поряд із формуванням професійної компетентності важливо формувати і толерантність.

Показово, що в психолого-педагогічній науці приділяють значну увагу поняттю толерантності (табл. 1).

Хоча і є багато досліджень толерантності, проте недостатньо розроблено проблему формування толерантності в процесі підготовки майбутніх фахівців, а

Таблиця 1

Основні проблеми толерантності в психолого-педагогічній науці

з/п	Суть дослідження проблем толерантності	Науковці, які досліджують проблеми толерантності
1.	Проблеми підготовки фахівців у ВНЗ до фахової діяльності	В. Рибалка, Л. Уманець, М. Шевченко і ін.
2.	Походження та значення дефініції «толерантність»	О. Кирилюк, А. Богданова і ін.
3.	Сутність толерантності в свідомості й самосвідомості особистості	В. Золотухін, В. Красиков
4.	Місце толерантності у процесі набуття особистісної цілісності	О. Асмолов, В. Тишков і ін.
5.	Проблеми міжетнічної толерантності	Н. Лебедева, Т. Устименко і ін.
6.	Толерантність як особистісну рису	С. Бондирєва, Д. Колесов і ін.
7.	Риси і принципи комунікативної толерантності	В. Бойко та ін.
8.	Поняття толерантної свідомості	О. Савченко, О. Шарова та ін.
9.	Толерантну поведінку	І. Зиміна, В. Магун і ін.
10.	Фрустраційну толерантність	Л. Мітіна, О. Холодова та ін.
11.	Національну, релігійну нетерпимість	Г. Айзенк, Т. Нельсон і ін.
12.	Проблема виховання толерантності	І. Бех, О. Матієнко, О. Грива ін.

тому *мета дослідження* – окреслити орієнтовну модель формування толерантності майбутніх працівників освіти (МПО).

Для дослідження важливі міждисциплінарні наукові підходи на перетині гуманітарних і поведінкових наук; часткова інтеграція педагогіки з методикою викладання, психологією, соціологією та ін., адже і у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХ ст. зазначено, що «головна мета державної політики розвитку освіти – створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати та навчатися протягом життя ...» [5].

Кафедра суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування (м.Рівне) – випускова для спеціальностей «Педагогіка вищої школи», «Управління навчальним закладом», а тому ми працюємо над створенням моделі формування толерантності МПО.

Розуміємо, що толерантність – це комунікування науково-педагогічного працівника (НПП) і студентів, яке ґрунтується на певних принципах навчання і залежить від педагогічних умов, в яких формується культура гідності, самовираження особистості МПО, і в цьому контексті поділяємо думку А. Асмолова про те, що: «толерантність у новому тисячоріччі – спосіб виживання людства, умова гармонічних відносин у суспільстві» [1, с. 63].

Нам імпонує досвід британських науковців, які говорять про «неприпустимість «безладного» освітнього середовища, в якому не всі залучені до спільних активностей, а це заважає розвитку вихованців і спричиняє ризики ... у злагодженому просторі вихованці співпрацюють, показують повагу та толерантність одне до одного, здатні себе контролювати ... вони почуваються в безпеці та розуміють, як цю безпеку зберігати. Це дає можливість усім висловитися, а педагогам – виявити ризики на ранній стадії» [3].

Вважаємо, що зразкове інтегроване середовище на кафедрі – це відкритий, позитивний соціально-освітній простір для студентів, де вони почувають себе «вмотивованими та потрібними». У процесі навчальної діяльності МПО опиняються в різних ситуаціях, зокрема й спірних, які вирішують (або не вирішують), набуваючи при цьому досвіду поведінки в конфліктних ситуаціях.

Вважаємо, що НПП кафедри слід подавати приклади толерантності в процесі аудиторного (моделювання ситуативних завдань і ін.) і

позааудиторного спілкування (організація самостійної роботи, керівництво курсовими та ін. роботами; проходження практики; участь у дискусіях; наукових конференціях і ін.). Позитивно або негативно вирішуючи проблемні ситуації, МПО здобувають і досвід толерантної поведінки: здатність бачити та поважати відмінність між людьми; уміння створювати позитивне середовище (запобігати проявам дискримінації, залякування); сприймати себе та інших на рівні емоційного інтелекту; звертатися до власного «Я», формувати адекватну самооцінку; створювати атмосферу для самореалізації й саморозвитку кожного.

У процесі навчання слід застосовувати різні методи, засоби та прийоми формування толерантності: (табл. 2).

Опрацювавши психолого-педагогічну літературу, провівши опитування НПП і МПО, врахувавши досвід роботи, ми сформували орієнтовну *модель*

Таблиця 2

Методи, засоби та прийоми формування толерантності в процесі підготовки МПО

	Назва заходу	Мета заходу
1.	<i>Артвправа</i> «Біла ворона» [2]	Продемонструвати психологічний стан людини, яка за певними ознаками відрізняється від решти
2.	<i>Навчальна гра</i> «Товариський суд» [2]	Тренувати учасників вирішувати конфліктні ситуації за принципом толерантності. Навчальна гра виконує функції: <i>розважальну</i> : надихнути, розбудити інтерес; <i>комунікативну</i> : освоєння діалектики спілкування; самореалізації; <i>терапевтичну</i> : подолання труднощів, що виникають в інших видах життєдіяльності; <i>діагностичну</i> : виявлення відхилень від нормативної поведінки, самопізнання; <i>корекцій</i> : внесення позитивних змін у структуру особистісних показників; <i>міжнаціональної комунікації</i> : засвоєння єдиних для всіх соціально-культурних цінностей; <i>соціалізації</i> : засвоєння норм людського співіснування [4, с. 97].
3.	<i>Діагностика</i> «Що означає бути толерантним» [2]	Допомогти проаналізувати наявні у себе риси толерантності.

4.	<i>Робота в групах</i> «Два світи» [2]	Узагальнити уявлення про толерантну поведінку, підвести до висновку про необхідність жити за її принципами.
5.	<i>Бінарне інтегроване заняття</i> , під час якого магістри проводять міні-лекції для майбутніх психологів, пропонуючи для вирішення ситуації.	Для розвитку толерантності як якості особистості створювати виховні ситуації, у процесі яких майбутній психолог стоїть перед необхідністю вирішити певну проблему. Виховна цінність ситуацій полягає в тому, що під час їхнього обговорення всі бачать, як інтегрують правила толерантного ставлення до різних суб'єктів.
6.	<i>Засідання педагогічного лекторію у формі тренінгу</i> «Емоційне та професійне вигорання»	Під керівництвом практичного психолога обговорити проблеми емоційного вигорання; можливості профілактики стресів у педагогічному середовищі та допомогти глибшому розумінню власних життєвих поглядів; сприяти розумінню цінності та необхідності самопізнання та толерантного ставлення до інших

Опрацювавши психолого-педагогічну літературу, провівши опитування НПП і МПО, врахувавши досвід роботи, ми сформуваємо орієнтовну **модель формування толерантності МПО**, яка містить:

Мету – підвищити рівень сформованості толерантності.

Зміст формування толерантності: критерії і показники – *стійкість особистості* (емоційно-інтелектуальна стабільність, доброзичливість, соціальна відповідальність і ін.); *емпатія*: (високий рівень співпереживання, здатність до рефлексії та ін.); *дивергентність мислення* (відсутність стереотипів, критичність мислення). Рівні сформованості толерантності (*активний, активно-ситуативний і пасивний*).

Педагогічні умови формування толерантності – забезпечення готовності НПП до формування толерантності у МПО та наявність у них толерантних якостей; створення толерантного середовища на кафедрі; методичне

забезпечення процесу самовиховання толерантності у НПП та МПО і розвиток навичок їх комунікації та співпраці; використання в процесі підготовки інтерактивних технологій професійної підготовки; впровадження у навчально-виховний процес поетапної програми розвитку толерантності.

Принципи: поваги; вибору оптимальної методики формування толерантності; рівності; відмови від негативних стереотипів у стосунках і ін.

Підходи: креативний (сприяє творчій новаторській діяльності); регулювальний (дозволяє стримувати неприязнь і змінювати її на позитив); виховний (забезпечує передання досвіду); культурозберігальний (забезпечує збереження і примноження культурного досвіду); психологічний (сприяє нормалізації психологічної атмосфери) соціально-комунікативний (розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння); феліцітологічний (дозволяє отримати задоволення від спілкування).

Результат – сформованість високого рівня толерантності у МПО.

Проведені дослідження дозволяють констатувати, що толерантність не є основною метою у процесі підготовки МПО, проте НПП розуміють її важливість і тому нами розроблено орієнтовну модель формування толерантності МПО, яку плануємо втілювати в інтегроване середовище кафедри суспільних дисциплін. Перспективою подальших розвідок буде узагальнення і аналіз ефективних методів, засобів, прийомів формування толерантності МПО.

Список використаної літератури

1. Асмолов А. Г. Исторична культура й педагогіка толерантності // Меморіал. 2001. – № 24. С. 61–63.
2. Виховна година «Вчимося толерантному спілкуванню» URL: <http://kipt.sumdu.edu.ua/vykhovannia/psykholohichna-sluzhba/item/930-vykhovna-hodyna-vchymosia-tolerantnomu-spilkuvanniu.html>.
3. Зразкове освітнє середовище: європейський досвід URL: <http://nus.org.ua/articles/zrazkove-osvitnye-seredovyshe-yeuropejskyj-dosvid/>
4. Коношенко Н. А., Голенко Ю. В. Обґрунтування форм і методів виховання толерантності у старших підлітків у позакласній роботі. Духовність

особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / Гол. редактор Г.П. Шевченко. – Вип. 5(80). – Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – 248 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. // Освіта України. 2001. – № 29.

УДК 378.015.311:005.321-043.84

Н. І. Мачинська
докт. пед. наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Технологія проектування – форма організації освітнього середовища у закладі вищої освіти

Проблеми особистісного розвитку та професійного становлення фахівця в умовах закладу вищої освіти розглядаються як теоретичними, так і прикладними галузями педагогічної науки. Серед чинників, які на думку дослідників визначаються провідними у зростанні особистості, доцільно звернути увагу на проектувальну діяльність, як одну із технологій, яку доцільно використовувати при організації освітнього середовища закладу вищої освіти.

Характеризуючи проектну технологію, ми зазначаємо, що це навчальна технологія. Її реалізація розширює можливості традиційного опрацювання студентами певної теми (розділу), оскільки спрямована на створення під час виконання ними навчального проекту певного матеріального або інтелектуального продукту, що безпосередньо стосується теми (розділу). Передбачені навчальним проектом види діяльності студенти здійснюють індивідуально або групою, при цьому вони спілкуються між собою та консультуються з педагогами та фахівцями різних галузей виробництва і в такий спосіб пригадують необхідні знання і набувають нових. Механізм реалізації проектної технології завжди орієнтований на самостійну індивідуальну, парну або групову діяльність студентів, котра відбувається у певний проміжок часу.

Поняття «проект» розглядається як повний, завершений цикл продуктивної (інноваційної) діяльності: як діяльності окремої людини, так і групи, або організації, або регіону, країни в цілому, або групи країн (міжнародні проекти). З'явилася навіть нова галузь знання – «управління проектами» (projectmanagement) [1], яка має в своїй основі системний аналіз – вчення про системи методів дослідження, або проектування складних систем, пошуку, планування та реалізації змін, призначених для ліквідації проблем [2].

Метод проектів тісно пов'язаний з безпосередньою діяльністю його виконання – проектуванням. Проектування – це цілеспрямована діяльність, що передбачає пошук шляхів для вирішення проблем та здійснення змін у навколишньому середовищі (природньому та спеціально створеному) [3, с. 152].

Проектна технологія розробляється під конкретний педагогічний задум і має чітко окреслений результат, здійснення процесу навчання на основі її реалізації можна розглядати як чинник формування особистісних та професійних компетентностей.

Дослідники визначають мету і завдання проектної технології:

- навчити студентів здобувати знання самостійно, застосовуючи їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань;
- сприяти розвитку комунікативних здібностей та формуванню в студентів комунікативних навичок;
- прищепити студентам уміння користуватися дослідницькими прийомами: збирання інформації, аналізу з різних точок зору, висування гіпотез, вміння робити висновки;
- поглиблення та посилення між предметних зв'язків;
- розвиток різних типів мислення;
- формування умінь приймати оптимальне рішення або пропонувати варіанти вирішення в складній ситуації;
- формування умінь здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність [3; с. 167-168].

Проектна діяльність передбачає використання кращих ідей традиційної та сучасної методики викладання. Навчальне проектування орієнтоване перш за все на самостійну діяльність студентів: індивідуальну, групову або колективну, яку вони виконують упродовж певного часу. Саме ефективне використання проектної діяльності науково-педагогічними працівниками сприяє підвищенню їх професійної майстерності, удосконаленню ними практичних умінь та навичок щодо організації навчального процесу у різних типах вищих навчальних закладів [4].

Ми вважаємо, що робота над проектом дає можливість задіяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість людини, а й її почуття, емоції, волюві якості, сприяє «зануренню» в навчальний матеріал, визначенню особистістю особистісного емоційно-ціннісного ставлення до нього, підвищенню ефективності засвоєння, дає відчуття успіху. Проектування передбачає залучення механізмів запам'ятовування і відтворення інформації; передачу інформації іншим; застосування знань у варіативних ситуаціях; розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частин і цілого; наведення аргументів і доказів, перегрупування окремих частин і створення нового цілого і т.п.

Проектування у компетентнісно-орієнтованій освіті – це дидактичний засіб створення унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо) і самостійності студента в досягненні нового, стимулюючи його природну допитливість і творчий потенціал.

Навчальне проектування передбачає чітке формулювання мети – результат розв'язання студентом життєвої проблеми. Ефективне оволодіння студентами базовими життєвими та професійно-зорієнтованими компетенціями буде здійснюватися більш успішно, якщо педагог забезпечить перехід від пошуку до поетапної апробації отриманої інформації і втілення головної мети проекту в життя. Проект надає можливість зацікавити майбутнього фахівця не

тільки конкретним предметом вивчення, але значною мірою процесом отримання знань.

Проектування – комплексна діяльність, якій властиві: ознаки автодидактики (учасники проектування ніби автоматично, без спеціально означеної дидактичної задачі з боку організаторів засвоюють нові поняття, нові уявлення про різні сфери життя, про виробничі, особисті, соціально-політичні відносини між людьми, нове розуміння змісту тих змін, яких вимагає життя); визначення проектування як принципово іншої суб'єктної, а не об'єктної форми участі кожної особистості в соціальній діяльності; прийняття проектування як специфічного індивідуально-творчого процесу, який вимагає від кожного оригінальних нових рішень і в той же час це процес колективної творчості.

Отже, навчальне проектування, при умові обов'язкового та неухильного дотримання всіх правил, етапів та чинників його реалізації, зможе відігравати провідну роль у формуванні позитивної мотивації особистісного та професійного зростання, готовності до пошуку нових, оригінальних методів вирішення професійних завдань у студентів у процесі їх професійного становлення в умовах вищого навчального закладу. Проектування, як форма організації освітнього середовища в закладі вищої освіти, характеризується вміннями та готовністю учасників педагогічної взаємодії прогнозувати певні професійно-зорієнтовані завдання та здійснювати пошук необхідних засобів для їх повного та швидкісного вирішення.

Список використаної літератури

1. Мазур И. И. Управление проектами: Справочное пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. – Москва : Высшая школа, 2001. – 875 с.
2. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ. – М. : Высшая школа, 1989. – 367 с.
3. Педагогические технологии: вопросы теории и практики внедрения. Справочник для студентов / авт.-сост. А. В. Винеvская; под. ред. И. А. Стеценко. – Ростов-н / Д : Феникс, 2014. – 253 с.

4. Мачинська Н. І. Проектна діяльність у системі підвищення професійної майстерності викладача вищого навчального закладу / Управління в освіті // Збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції, 14-16 квітня – Львів : В-во Львівської політехніки, 2011. – 376 с. – С. 198–199

УДК [37:061.3]

Патяка О. О., кандидат історичних наук,
викладач КЗВО «Рівненська медична
академія» Рівненської обласної ради,
Кукурудза А. Р. кандидат історичних наук,
викладач КЗВО «Рівненська медична академія»
Рівненської обласної ради

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ РЕАЛІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У найзагальнішому вигляді під національною ідентичністю розуміють відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури.

Дослідники виділяють п'ять найважливіших аспектів ідентитетів нації та національної ідентичності. По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників і прагнуть продовжувати спільне співіснування; по-друге, спільне історичне минуле, спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє; по-третє, є спільні дії, тобто дійова ідентичність; по-четверте, постійне проживання в одній країні і, по-п'яте, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям "національного характеру" і котрі формують загальнонародну культуру [1, с. 57-58].

Таким чином, політична і національна самоідентифікація особистості – важливий показник і водночас чинник розвитку політичної культури, а відтак – і процесу становлення громадянського суспільства. Основними складниками ціннісно-ідеологічної ідентичності є групи ідентитетів-ставлень людини до 1)

політичного устрою (показник авторитарності); 2) політико-економічного устрою; 3) національно-культурного та геополітичного розвитку держави [7, с. 93].

Питання що до європейської ідентичності є одним з головних в політичному дискурсі ЄС. Але сама спроба з'ясувати, який саме сенс вкладається в поняття ідентичності, наштовхується на безліч перешкод. Сьогодні термін «європейська ідентичність» використовується у великій кількості контекстів, які часто протирічать один одному [9, с. 65].

Дослідники всебічного розвитку країн ЄС одноголосно акцентують на геометричному зростанні рівня масових міграцій людей; появи феномену номадизму (концепцію, згідно з якою майбутнє людства бачиться не в національно-територіальній залежності та обмеженості, а у вільному пересуванні по всій планеті людей та їх творінь), як нового способу життя та мислення людини у XXI ст. [3, с. 30].

Неефективна міграційна політика у багатьох європейських державах призвела до загострення міжетнічних та соціальних проблем. У країнах Європи стали традиційними закриті національні групи, представники яких здійснюють масові бунти, що мають етнічний чи релігійний характер, також помітно зростає організована етнічна злочинність. Через це серед корінного населення поширюються радикально націоналістичні настрої, адже протягом минулого десятиріччя націоналістичні партії отримують все більшу підтримку у багатьох європейських державах, зокрема, у Франції, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Нідерландах. Вкрай негативним є ставлення до європейської позиції наднаціональності і в Країнах вишеградської групи (Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія.)

Активізація таких політичних сил зумовлена проблемами міграції, часто актуалізується етноцентрична риторика європейських політиків, критика теорії мультикультуралізму [4, с. 42; 2, с. 19-20].

Навіть у цивілізованій Європі сепаратизм має своє коріння і постійно турбує національну безпеку багатьох країн, таких як Італія, Іспанія, Бельгія,

Північна Ірландія тощо.

Суперечлива політика країн ЄС що до національного питання яскраво проявила себе на прикладі Іспанії. Стало вже майже традиційним прив'язувати національні проблеми цієї країни виключно з регіоном проживання басків. В абсолютній своїй більшості баски проживають у 4 історичних областях сьогоднішньої Іспанії, а саме – в Біскаїї, Гіпускоа, Алаві та Наваррі. Чисельність баскського населення є відносно невеликою – близько 2,2 млн чол. (що становить 2,3% населення всієї Іспанії), але його соціально-політична роль у західноєвропейському суспільстві аж ніяк неспівставна з просто згаданими цифрами [8, с. 159].

Але в останні роки не менш серйознішою стала і «Каталонська проблема». Уряд Мадриду намагався усіма силами приховати існування каталонського націоналізму, обравши тактику очікування. Це ледь не стало причиною виходу провінції Каталонія зі складу Іспанії.

Цей випадок показує, що міжнародна спільнота досі не виробила універсальну формулу реалізації права на національне самовизначення. Наразі існує формула, за якою міжнародне визнання отримує народ, пригнічений за національною або релігійною ознакою. Та ця формула не дає відповіді на всі питання в сучасних умовах. Тому будуть і надалі запитувати: чому Косово можна, а Каталонії – зась [6]?

Таким чином, на відміну від США, які все ж є однією державою в країнах Європейського союзу погляди, що до національно-патріотичного виховання різняться. Ліберально-демократична система цінностей, протегована в Європі після Другої світової війни, після 1991 року була розбавлена пострадянськими державами на Балканах та Сході Європи. Для цих країн, які або здобули незалежність (Хорватія, Словаччина, держави Прибалтики), або позбулися комуністичного авторитаризму (Польща, Чехія, Румунія, Угорщина) національні питання та відповідно національно-патріотичне виховання залишаються не просто актуальними, але і значущими у внутрішній та зовнішній політиці. Взагалі для ЄС в умовах його розширення, ще з кінця

XX ст. стало очевидним утворення в рамках Союзу двох умовних утворень: Старої та Нової Європи. До першої потрапили старі європейські державні інституції, які в 2 пол. XX ст. пройшли довший шлях становлення демократії. Натомість до другої групи відносяться країни, які тільки в кінці XX ст. отримали змогу провадити незалежну політику і лише розпочали рух з розбудови власних демократій. Для цих країн вкрай важливим залишається пройти свій шлях незалежного державотворення зі всіма викликами та ідентифікаціями. Для України вкрай важливим є досвід саме країн Нової Європи, адже наші державотворчі процеси дещо подібні, але в Україні значно більш ускладнені.

Список використаних джерел

1. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 558 с.
2. Кольцов В. Міграційна криза як передумова і вияв євроскептицизму та наднаціональної опозиційності до ЄС у країнах вишеградської групи. // Вісник НТУУ «КПІ» Потітологія. Соціологія. Право. – Випуск 3/4 (35/36). – 2017. – С. 18–23. Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25255/1/VPSP2017-3-4_18-23.pdf
3. Киридон А. Європейська ідентичність: структурування смислового простору // Європейські історичні студії. – 2015. – № 2. – С. 26–53. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_2_4
4. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних. // Національний університет «Львівська політехніка». Політичні науки. – Vol. 1, № 2, 2015. – С. 41–45. Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34280/1/7_41-45.pdf
5. Максименко І. Європейський союз на початку XXI ст.: пошук зовнішньополітичної ідентичності // Вісник ОНУ. – Вип.14. – 2009. – С. 687–693. Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/1536/687-693.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Мороз В. Каталонський урок для України. // Українська правда. – 4 жовтня. – 2017 р. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/10/4/7157298/>
7. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. Національна академія наук України. Інститут соціології. – Київ, 2003. – 172 с.
8. Цветков Г. Сучасні етнонаціональні конфлікти у країнах Західної Європи // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 86 (Частина II). – 2009. – С. 158–163. Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/534/496>
9. Хашиєва Л. Сучасні концепції європейської ідентичності. Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України // Матеріали 13-ї регіональної науково практичної конференції. – Дніпропетровськ ДРІДУ НАДУ. – 2016. – С. 65–68. Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2016_05_19_material_PEI.pdf

УДК 378.01

Пугач С. С.

к.ю.н.

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ З ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Інтеграція з загальноєвропейською освітньою системою вимагає посилення професійної та загальнокультурної складових освіти в Україні. Значні соціально-економічні зміни, які відбуваються у нашій державі, визначили також нові пріоритети й у формуванні правової компетентності майбутніх фахівців економічного профіля. Проблема формування правової компетентності у майбутніх фахівців економічного профіля полягає у необхідності формування у них правових підходів до аналізу та прийняття виважених рішень у соціально-політичній і професійній діяльності, виховання соціальної та професійної мобільності.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців ґрунтовно досліджена у роботах А. Алексюка, С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Підласого та ін. Пошук шляхів формування професійної компетентності майбутніх фахівців здійснювали Т. Браже, В. Горчакова, Н. Матяш, А. Міщенко, Л. Фрідман, Е. Шиянов, В. Юдін та ін. Проте, незважаючи на вагомі наукові результати цих досліджень, поза увагою дослідників залишилася проблема формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної освіти.

При дослідженні проблем формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та оподаткування ми опиралися на наукові роботи А. Алексюка, В. Андрущенко, О. Дубасенюк, А. Хуторського, В. Бойченка, В. Кременя, В. Яблонського та ряду інших, які довели, що зміст освіти є науково обґрунтованою системою навчального матеріалу зі супроводом відповідного методичного забезпечення, який враховує особливості та рівень підготовки майбутніх фахівців. Крім того, було враховано, що сучасний зміст вищої освіти складається із двох компонентів: нормативного (визначеного державним стандартом вищої освіти, навчальними робочими планами, робочими програмами нормативних дисциплін) і вибіркового (визначено навчальним закладом та відображено у навчальному робочому плані, робочій програмі вибіркової дисципліни).

Як стверджує, І. Зязюн, інформаційне суспільство змінює роль освіти у процесі формування та розвитку особистості, орієнтуючись на забезпечення всезагального доступу до різних форм неперервної освіти з метою здобуття й оновлення ключових і професійних компетентностей особистості, перелік яких відповідає вимогам сучасності [1, с. 15]. Крім того, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) визначає положення про те, що держава має створити умови для задоволення освітніх і професійних потреб громадян, надання кожному можливостей постійно вдосконалювати свою освіту та підвищувати професійний рівень [2].

В процесі формування правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та адміністрування, враховуючи вимоги неперервності освіти за Національною доктриною розвитку освіти [3], яка визначає основні критерії її

організації: охоплення освітою всього життя людини; наступність між окремими етапами й рівнями освіти; визнання освіти не за способами її здобуття, а за фактичним результатом; постійне стимулювання особистості до навчання впродовж усього життя; різноманітність змісту, засобів, методики навчання; наявність суспільних механізмів стимулювання особистості до навчання впродовж усього життя тощо, а також принципи організації неперервної освіти: створення базовою підготовкою відповідного потенціалу знань; розвиток здібностей людини та потреби в неперервному оновленні рівня освіти; забезпечення інноваційного характеру неперервної освіти; індивідуалізація та гнучкість освіти; використання оригінальних, інтерактивних методів освіти, проблемного характеру навчання; створення відповідного інформаційно-методичного ресурсу.

Отже, відповідно до доктрини розвитку освіти, потрібно забезпечувати на всіх етапах підготовки майбутніх фахівців з обліку та адміністрування такі умови: наступність змісту освіти та координація діяльності щодо розвитку правової компетентності на етапах підготовки бакалаврів, магістрів, а також в умовах післядипломної освіти; розроблення багатоваріантних та різнорівневих завдань з урахуванням наявного рівня знань студента чи фахівця, а також його інтересу у певному тематичному напрямку фахової діяльності; використання інноваційних форм організації професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з обліку та оподаткування (майстер-класи, дистанційне навчання, відео конференції, використання проектного методу навчання та проблемних технологій тощо; систематичний моніторинг стану формування правової компетентності на кожному етапі підготовки.

Зважаючи на визначені теоретичні основи розвитку правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та адміністрування, необхідно визначити її особливості на окремих етапах підготовки в умовах неперервної освіти. Грунтуючись на одному з основних принципів організації неперервної освіти: створення базовою підготовкою відповідного потенціалу знань, розглянемо особливості формування правової компетентності на етапі

підготовки бакалаврів з обліку та оподаткування.

Вважаємо, що завданнями формування правової компетентності на етапі підготовки бакалаврів з обліку та оподаткування є: вдосконалення наявних загальних правових знань та формування системи знань з правових дисциплін, які розкривають сутність і специфіку майбутньої професійної діяльності; формування стійкої мотивації щодо засвоєння та поглиблення правових знань та розуміння їх значення у подальшому фаховому становленні; набуття та відпрацювання вмінь використовувати правові знання для виконання практичних завдань професійного спрямування; розвиток здатності особистості до прийняття самостійних правових рішень, формування усвідомлення відповідальності за власну поведінку; набуття вмінь працювати із джерелами права, нормативними документами в сфері обліку та оподаткування, аналізувати наявні нормативні акти та прогнозувати наслідки прийнятих рішень.

Відбір і застосування певних методів реалізації визначених нами педагогічних умов в процесі педагогічного експерименту здійснювалося під час вивчення фахових дисциплін, дисциплін правового циклу, організації самостійної на науковій роботі студентів, а також впровадження в навчальний процес розробленого нами дистанційного курсу «Правовий фундамент ринкової економіки».

Підбір найбільш ефективних методів, які дозволяють забезпечити розвиток правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та оподаткування на етапі підготовки бакалаврів здійснювався відповідно до аргументованої та науково обґрунтованої класифікації, запропонованої М. Махмутовим. Науковець здійснив класифікацію методів навчання з позиції цілісного підходу до діяльності за групами: методи викладання (інформаційно-повідомлювальний, пояснювальний, інструктивно-практичний, пояснювально-спонукальний, спонукальний та виконавчий); методи учіння (виконавчо-репродуктивний, продуктивно-практичний, частково-пошуковий, творчий) [4].

Особливу увагу приділяємо міжпредметному узгодженню навчального

матеріалу з фахових та правових дисциплін. Необхідність цього підтверджується педагогічними дослідженнями та власним практичним досвідом, оскільки на практиці ми маємо дублювання, яке по суті підмінює міжпредметну інтеграцію і є поширеним явищем у педагогічній практиці вищої школи та гальмує досягнення бажаного результату в підготовці фахівців.

В процесі формування правової компетентності майбутніх бакалаврів з обліку та оподаткування були використані різні типи міжпредметних зв'язків: фактичні – зв'язки між навчальними предметами на рівні фактів; понятійні – спрямовані на формування понять, загальних для споріднених предметів; теоретичні – системи наукових знань у певній предметній області; філософські – відображають категорії матеріалістичної діалектики (загальне і особливе, причина і наслідок, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, зміст і форма, сутність і явище) [5, с. 297].

Таким чином, в процесі реалізації авторської методики розвитку правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та оподаткування на етапі підготовки бакалаврів враховані такі принципи: поступальність на наступність у розвитку правової компетентності майбутніх фахівців з обліку та оподаткування; цілісність освітнього процесу; інтеграція навчальної і практичної діяльності; урахування особливостей підготовки бакалаврів з обліку та оподаткування; єдність фахової та правової підготовки; організація та методичне забезпечення самоосвітньої діяльності.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – Київ: Вид. центр НТУ «ХПІ», 2001. – Ч. 1. – С. 15–23.
2. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ ст. – Київ: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: Проект / Міністерство освіти і науки України; Академія педагогічних наук України // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4–6.

4. Махмутов М. И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – Москва: Педагогика, 1975. – 367 с.

5. Педагогика : большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с.

Хмеляр Б. М. – студент НУВГП
Спеціальність 073 Менеджмент
групи УНЗз-61м

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

За останні 15 років в Україні зареєстровано більше 5,8 тис. класифікованих надзвичайних ситуацій, в яких постраждало понад 34,1 тис. осіб, з них – понад 6,7 тис. осіб загинуло. Все це вимагає процесу дослідження та прийняття рішень з формування організаційної структури управління з метою удосконалення системи цивільного захисту, як функції держави, спрямованої на захист населення, території, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання і ліквідації їх наслідків та надання допомоги постраждалим [1; 2; 4].

Напружена обстановка в зонах воєнно-політичного конфлікту вимагає від керівників органів державного управління прийняття нестандартних рішень щодо організації заходів цивільного захисту при дефіциті часу, обмежених фінансових та матеріальних ресурсах та невизначеності ситуації. Крім того, мають місце тенденції до зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного соціального та військового характеру. У таких умовах значно зростає роль інформаційного забезпечення як для органів державного управління під час прийняття управлінських рішень, так і для населення, яке має бути навченим поведінці в екстремальних ситуаціях.

Тому в сучасних умовах цивільний захист розглядається як один із визначальних чинників забезпечення національної безпеки України.

Проблемні питання державного управління у сфері цивільного захисту України завжди були і дотепер залишаються у колі уваги науковців [2; 4].

Зокрема, в роботах А. Любінського розглянуто особливості й сучасні тенденції модернізації системи цивільного захисту України [4]. Квашук В., Рак Ю., враховуючи критерій „централізація-децентралізація”, запропонували інформаційну модель організаційної структури управління системою цивільного захисту України [2]. Проблеми, пов’язані з нормативно-правовим механізмом державного управління системою цивільного захисту в Україні, та протиріччя законодавства у зазначеній сфері розглянули С. Майстро, О. Труш [1].

Як зазначено у Постанові КМУ від 26 червня 2013 р. № 444 «Про затвердження порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», «...навчання працюючого населення здійснюється безпосередньо на підприємстві, в установі та організації згідно з програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об’єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту [7; 8].

Мета: провести аналіз сучасного стану організації управління системою цивільного захисту в навчальному закладі на основі компетентнісного підходу

У Законі України «Про Цивільну оборону України» йдеться про підготовку й перепідготовку керівного складу з цивільної оборони та навчання населення вмінню застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти у надзвичайних ситуаціях. Вміння правильно і оперативно діяти у надзвичайних ситуаціях сприяє запобіганню виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження, зменшення збитків і втрат у разі стихійного лиха, аварій, катастроф, вибухів і великих пожеж. Однак, питання щодо створення та функціонування системи інформаційного забезпечення цивільного захисту населення досліджено недостатньо. Проблемні питання цивільного захисту проявляються шляхом аналізу структури цивільного захисту України та нормативно-правової бази, що регламентує її функціонування. Процес формування організаційної структури управління системою цивільного захисту

населення вимагає чітких технологій [6].

КЗВО «Рівненська медична академія» здійснює свою діяльність відповідно до Статуту закладу, річного плану роботи, робочого навчального плану, чинних навчальних програм та інших керівних і нормативних документів.

Підготовка студентів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення здійснюється за тематикою програми з розділу "Основи цивільного захисту", щороку завершується проведенням Дня цивільного захисту і об'єктового тренування як підсумкового заходу практичної перевірки рівня набутих вмінь та навичок. Адміністрацією закладу створюються матеріальні резерви для попередження і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, виконання невідкладних відновлюваних робіт.

У КЗВО «Рівненська медична академія» розроблена Програма загальної підготовки працівників та студентів закладу до дій у разі надзвичайних ситуацій.

У Програмі розглядаються такі питання:

- завдання та особливості організації заходів цивільного захисту в навчальному закладі;
- основні способи захисту працівників та студентів (НС) з урахуванням особливостей розташування закладу відносно імовірних вражаючих факторів надзвичайних ситуацій;
- інформація про реагування на НС та дії в умовах загрози і/або виникнення НС;
- формування практичних вмінь щодо користування засобами індивідуального і колективного захисту, первинними засобами пожежогашіння і сприяння проведенню рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації НС;
- оволодіння навичками з надання першої допомоги потерпілим.

У результаті проходження навчання за Програмою студенти володіють

такими компетентностями:

- запобігати створенню умов, що можуть привести до виникнення НС;
- чітко діяти за сигналами оповіщення, практично виконувати заходи згідно із планами реагування на НС;
- користуватися засобами індивідуального і колективного захисту, первинними засобами пожежогасіння;
- сприяти проведенню аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах виникнення НС;
- дотримуватися режимів радіаційного захисту;
- надавати першу допомогу потерпілим у НС.

Як підсумок цих занять, є проведення «Дня цивільної оборони».

Мета та завдання «Дня цивільної оборони»:

- вироблення вміння грамотно й чітко діяти у різних надзвичайних ситуаціях для захисту свого здоров'я та життя;
- виховання впевненості в ефективності заходів, що проводить цивільна оборона;
- формування і розвиток у студентів високих морально-психологічних якостей: відваги, витримки, ініціативи та кмітливості, взаємодопомоги; постійної готовності виконати завдання цивільної оборони;
- удосконалювати теоретичні знання та практичні навички здобувачів освіти та викладацького складу під час захисту від наслідків надзвичайних ситуацій;
- визначати готовність структурних ланок ЦО (охорона громадського порядку, обслуговування сховищ і ПРУ, протипожежна, санітарна діяльність) до виконання завдань за своїм призначення
- пропагувати передовий досвід організацій і здійснення освітнього процесу з ЦО та методичну майстерність викладачів, що читають цей предмет;
- практично перевірити вміння майбутніх медиків користуватися засобами індивідуального захисту, виготовляти найпростіші засоби захисту органів дихання, надавати першу домедичну допомогу;

- навчати керівний та командно-навчальний склад закладу у проведенні заходів із цивільної оборони.

До керівного складу входять начальник ЦО закладу, його заступники, начальник штабу ЦО, його помічники. До командно-начальницького складу належать командири формувань ЦО.

Забезпечення теоретичної складової навчання цивільному захисту здійснюється таким чином:

Навчання керівників закладу на обласних курсах удосконалення керівних кадрів;

- навчання постійного складу за програмами загальної підготовки до дій у НС .

Практична складова – це комплекс об'єктового тренування, як День цивільного захисту, що згідно з Положенням про підготовку та проведення «Дня цивільної оборони» проходить у квітні (березні) кожного навчального року.

Аналіз нинішньої системи управління цивільного захисту в навчальному закладі дав підставу виявити такі недоліки: не розроблено єдині концептуальні положення управління системою цивільного захисту в навчальному закладі; не визначено єдині вимоги до організації роботи штабу цивільного захисту в навчальному закладі. Позначені проблеми визначили напрям наших подальших досліджень, а саме: розробити теоретичні й методичні основи управління системою цивільного захисту в навчальному закладі та забезпечити досягнення головної мети – формування сукупності загальнокультурних і професійних компетенцій із безпеки життєдіяльності студентів навчального закладу для забезпечення особистості, родини, інших колективів у побуті, довіллі, під час дозвілля, творчості, спортивних змагань, подорожей та розв'язання професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання, у шкідливих та небезпечних умовах і під час надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні протягом 2016 року / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-zakvartal/53575.html>.
2. Квашук В. П., Рак Ю. П. Система цивільного захисту та безпеки держави, проектно-орієнтоване управління: компетентнісний підхід / В. П. Квашук. – Л. : Збірник наукових праць “Вісник ЛДУ БЖД”, 2013, № 7. – С. 92–99.
3. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI.
4. Любінський А. М. Сучасний стан та перспективи модернізації системи цивільного захисту України / А. М. Любінський. – Л. : Збірник наукових праць ЛРІДУ НАДУ “Ефективність державного управління”, 2015, Вип. 43. – С. 104–109.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 “Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 101 “Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту” // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/101-2015-%D0%BF>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.1999 № 192 “Про затвердження Положення про організацію оповіщення і зв’язку у надзвичайних ситуаціях”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-99-%D0%BF>.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 р. № 9-р “Про затвердження Плану основних заходів цивільного захисту на 2017 рік”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9-2017-%D1%80>.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ-АРХІТЕКТОРІВ ЯК ОСНОВНИЙ ШЛЯХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу такого способу організації роботи студентів як самостійна діяльність. Проаналізовано підходи до самостійного вивчення та освоєння матеріалів для студентів напряму освіти «Архітектура». Зосереджено увагу на важливості використання такого методу навчання у вищій школі як самостійна робота.

Ключові слова: самостійне вивчення, самостійна робота, навчання, організація навчального процесу, студент-архітектор, педагогіка, навчальний процес, професійні знання.

Статья посвящена анализу такого способа организации работы студентов как самостоятельная деятельность. Проанализированы подходы к самостоятельному изучению и освоению материалов для студентов направления образования «Архитектура». Сосредоточенно внимание на важности использования такого метода обучения в высшей школе как самостоятельная работа.

Ключевые слова: самостоятельное изучение, самостоятельная работа, учеба, организация учебного процесса, студент-архитектор, педагогика, учебный процесс, профессиональные знания.

The article is devoted to the analysis of such a way of organizing the work of students as an independent activity. The approaches to independent study and

development of materials for students of the direction of study "Architecture" are analyzed. The attention is focused on the importance of using such a method of teaching at a high school as an independent work.

Key words: independent study, independent work, study, organization of educational process, student-architect, pedagogy, educational process, professional knowledge.

Сьогодні перед освітою у вищій школі стоїть ряд дуже непростих завдань при роботі зі студентством. Молоді люди сьогодні намагаються бути максимально незалежними і зайнятими своїми інтересами та організувати свій час так, як зручно для них. Саме тому педагоги вищої школи повинні давати можливість студентам займатись самостійно та вивчати предмети сучасними методами самостійного вивчення.

Стан дослідження цього питання відзначається тим, що все більше професійних педагогів відмічають, що самостійна робота студента – це шлях до отримання хороших професійних навичок, можливість самовиховання студента, розвиток людських та професійних якостей. Чимало педагогічних праць присвячено саме самостійній роботі в контексті вищої освіти. Педагоги вищої школи працюють над темою самостійного навчання в професійній освіті. Так можна виділити наступні ґрунтовні праці В. Буряка, Н. Дайрі, Б. Єсипова, П. Підкасистого, М. Піскунова, І. Харламова, Т. Шамової, Г. Щукіної та інших учених.

Освітній процес сьогодні, на мою думку, потребує певних змін у методах організації навчального процесу. Межі між денними і заочними відділеннями в навчальних закладах вищої освіти все більше стираються, що тягне за собою потребу в змінах організації навчання, зокрема студентів після 3-4 курсів навчання. Молоді спеціалісти за напрямками освіти «Архітектура, дизайн, містобудування», та й інші також, прагнуть до самостійного вивчення і правильної організації свого навчального часу з максимальною відповідністю до власних потреб. Зміни в цьому напрямку уже спостерігаються, оскільки в студентів з'явилося багато годин для самостійної роботи, при цьому

відзначається і скорочення аудиторних занять. При такому навчальному процесі основною метою є правильна організація самостійної роботи студента, яка повинна мати контроль з боку викладачів як з т.з. кураторства, так і консультанта та взагалі – джерела теоретичної і практичної допомоги будь-якому студентові [4].

Самостійна робота в процесі навчання у вищому навчальному закладі зараз може мати дуже багато варіантів проведення та організації. Самостійність у здобутті знань передбачає обов'язкове оволодіння складними методами аналізувати завдання, правильно визначати основну проблематику, мету, зміст роботи. Така діяльність допомагає студентам правильно організувати свій час, визначати дедлайни, оцінювати свої знання, вміння, навички в тій чи іншій сфері, дозволяє активізувати розумову діяльність. Така діяльність завжди спонукає до творчості, що є одним із основних критеріїв при формуванні спеціаліста в галузі архітектури, адже в переважній більшості – це творчі люди із неординарним баченням простору та середовища, в якому ми живемо [2].

Поряд із аудиторними заняттями є самостійне вивчення, яке займає не менше 1/3 часу навчального процесу з вивчення тих чи інших дисциплін. Проте слід враховувати, що в галузі архітектури є досить специфічні професійні дисципліни, одні вимагають навпаки більше аудиторних годин та спілкування із викладачем-спеціалістом, інші ж вимагають навпаки більше самостійної роботи, опрацювання матеріалу, аналізу, виконання творчих завдань. Специфіку кожної з таких дисциплін потрібно враховувати в навчальному процесі, адже від цього залежить успішне засвоєння студентами дисципліни, саме для цього необхідна самостійна робота [3].

Самостійна робота може проводитись в наступних формах:

- 1) Індивідуальні завдання;
- 2) Науково-дослідна робота;
- 3) Самостійне вивчення.

Такий розподіл самостійної роботи однаковий для всіх спеціальностей, проте для архітекторів має деякі специфічні особливості. Індивідуальні

завдання передбачають різні розрахунково-графічні роботи, реферати, аналізи архітектури, середовища, діяльності архітекторів, роботи з презентаціями. Найважливішими є творчі завдання з використанням власної творчості і креативного мислення та критичного аналізу. При таких завданнях педагог виконує роль швидше консультанта і генератора інших пропозицій, які студента можливо не зацікавили, але саме ж творче завдання виконується студентом повністю самостійно [3].

Надзвичайно важливою є така діяльність у студентів-архітекторів як курсова робота/курсний проект. Вона особлива тим, що саме собою курсове проектування в архітектурі – це вираження всіх набутих студентом самостійно знань, вміння практично застосовувати ці знання. Максимально широко виявляється і творчий потенціал студентів при цьому. Педагог в даному випадку виступає консультантом, порадником, людиною, яка з точки зору свого стажу, може допомогти студентові в складних завданнях, або поставити студентові певні нові завдання для кращого виявлення його творчих і професійних якостей.

Науково-дослідна робота в процесі навчання – участь в конференціях, конкурсах, виставках, пленерах, олімпіадах дозволяє студентові-архітектору заглибитись в наукову сферу своєї діяльності, проаналізувати діяльність архітекторів-теоретиків і архітекторів-практиків, ближче познайомитись із концепціями в історії архітектури, стильових напрямках, історичних підвалинах формування середовища міст і просторів.

Самостійне вивчення тих чи інших дисциплін дозволяє розвивати навички із ефективного пошуку і правильного засвоєння інформації з різних джерел, навички роботи із власне джерелами інформації, що, як показує практика в студентів завжди викликає певні труднощі. Така самостійна робота дозволяє виховати в студентові бажання завжди шукати щось нове і не зупинятись на вже досягнутому, що є дуже важливим в контексті формування професіонала [1, с. 1].

В ході самостійного вивчення студент завжди вчиться правильно організовувати свій час. Це є дуже важливим елементом професійної діяльності, адже кожен спеціаліст-архітектор повинен володіти такими навичками. Все ж таки архітектура – це така професія, яка не терпить запізнень у часі, і вимагає строгого дотримання дедлайнів у задачі проектів, робочої документації, задачі об'єктів експлуатацію і т.д. Сучасні роботодавці цінують саме тих спеціалістів, які здатні правильно організовувати свій час і вчасно виконувати поставлені задачі. Набути навички в цьому можна тільки виконуючи самостійну роботу.

Для студентів-архітекторів в переважній більшості дуже важливою є практична діяльність архітектора. Тому починаючи із 3-4 курсів вони намагаються вже шукати роботу за спеціальністю і пробувати себе в якості спеціаліста. При цьому вони теж навчаються, адже реальна робота завжди дає практичні знання, які набуті самостійною працею. При цьому в роботу включаються як навички роботи з організацією часу, так і творчі здібності, професійні навички.

На 5-6 курсах в магістратурі по цій же ж причині також в більшості виконуються всі свої завдання самостійно, використовуючи при цьому вже набуті навички і знання із ще більшою ефективністю. Самостійна робота в даному випадку ефективна тим, що змушує студентів використовувати ці знання, правильно їх застосовувати і звісно набувати нові. Саме самостійна робота дозволяє студентові рухатись уперед у вчитись, якщо він бажає стати в майбутньому хорошим спеціалістом своєї справи. Тільки в ході такої діяльності в процесі навчання можна досягти найбільш високих результатів.

Висновки. Враховуючи вищесказане можна сказати, що самостійна робота в процесі навчання студентів-архітекторів – це саме той метод навчання, який формує в них високі якості, професійні навички, розвиває творчі задатки студентів і мотивує їх до набуття нових знань, адже без цього неможливо виконати якісно свою роботу.

Список використаних джерел

1. Авдєєнко А. П., Дементій Л. В. Організація самостійної роботи студентів // Проблеми освіти. Науково – методичний збірник. – 2002 – № 27 – 246 с.
2. Бочан І. О. Впровадження самостійної, індивідуальної роботи студентів як важливого чинника формування особистісно орієнтовної системи навчання / І. О. Бочан // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т іновац. технологій і змісту освіти. – К., 2002. – Вип. 34. – С. 307– 311.
3. Кочубей А. В. Педагогіка та методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / А. В. Кочубей., С. С. Якубовська. – Рівне : НУВГП, 2017. – 292 с.
4. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції, 14-15 грудня 2004р. / Г. В. Стадник та ін. (ед.). Стратегія посилення самостійної роботи студентів у контексті приєднання України до Болонського процесу. – Х. : ХНАМГ, 2004. – С. 243.

Якубовська Світлана Святославівна

к. пед. н., доцент

Степасюк Олеся Ігорівна

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО НА ЕТАПІ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття спрямована на обґрунтування застосування педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки. Професійна діяльність майбутнього викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки має свої специфічні особливості та передбачає особливі умови формування готовності до виконання функціональних обов'язків. Успіх та ефективність формування комунікативної

компетентності майбутніх викладачів ЗВО залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання, методів і прийомів, засобів, педагогічних умов, відповідних педагогічних технологій, за допомогою яких буде організовано процес професійної підготовки.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна підготовка, майбутні викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки, комунікативна компетентність, інноваційні технології, навчальний процес, професійна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На даний час Україна перебуває на етапі реформування системи вищої освіти в контексті Болонського процесу та активної розбудови власної системи навчання. Сучасний розвиток суспільства, впровадження інноваційних технологій потребують висококваліфікованих викладачів ЗВО, які повинні мати високий рівень сформованих професійних знань, комунікативну компетентність та вміння працювати в команді, вирішуючи, різні питання та конфліктні ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Нові підходи у визначенні мети професійної підготовки характеризують сучасний етап розвитку педагогіки та лінгводидактики. Цим питанням присвячені дослідження науковців: О. Біляєва, З. Бакум, О. Горошкіної, Т. Донченко, С. Карамана, В. Мельничайко, М. Пентилюк, О. Хорошковської, Г. Шелехової.

Мета. розкрити проблему формування педагогічної культури майбутніх викладачів ЗВО, охарактеризувати сутність комунікативної культури; розглянути необхідність формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, у формуванні особистості вчителя є два головних аспекти – професійний і культурний. Тому педагогічний вищий навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість педагога, тобто створювати умови для формування педагогічної культури майбутнього фахівця.

Професійна діяльність майбутнього викладача ЗВО має свої специфічні особливості та передбачає особливі умови формування готовності до виконання функціональних обов'язків. Успіх та ефективність формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО до навчальної діяльності залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання, методів і прийомів, засобів, педагогічних умов, відповідних педагогічних технологій, за допомогою яких буде організовано процес професійної підготовки.

Поняття *«комунікативної компетентності»* наразі інтенсивно використовується в дослідницьких роботах, присвячених проблемам професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО різних спеціальностей, а тому вважаю за доцільне проведення методологічного аналізу цього феномену.

Поняття "комунікативна компетентність" (з лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і *competens (competentis)* – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів та ін. [1, с. 78].

Своєрідним синтезом змістовного наповнення терміна комунікативна компетенція є визначення М. Львова: "Комунікативна компетенція – термін, що позначає знання мови (рідної та нерідної), її фонетики, лексики, граматики, стилістики, культури мови, володіння цими засобами мови та механізмами мови – говоріння, аудіювання, читання, письма – в межах соціальних, професійних, культурних потреб людини. Комунікативна компетенція – одна з найважливіших характеристик мовної особистості, яка набувається в результаті природної мовленнєвої діяльності і в результаті спеціального навчання" [6, с. 92-93]. Українські лінгводидакти І. Кочан та Н. Захлюпана вважають, що комунікативні компетенції – це здатність розуміти чужі і створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні і невербальні засоби, які передбачають опанування усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами [5, с. 132].

До складових комунікативної компетентності належать:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин, умов соціального середовища;
- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, ситуації;
- готовність й уміння будувати контакти з людьми;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- знання, уміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [4, с. 45-46].

Отже, комунікативна компетентність являє собою структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння й навички.

Спираючись на дослідження науковців, можна визначити, комунікативна компетентність як зовнішні і внутрішні обставини, фактори, сукупність заходів, чинники, що сприяють успішному перебігу певного явища; реалізація яких має на меті забезпечення успішного організаційно-педагогічного, психолого-педагогічного, дидактичного супроводу формування і розвитку досліджуваного феномена [3, с. 98]. У дослідженні акцентовано увагу на ті наукові праці, у яких створюються умови для реалізації моделі педагогічної технології формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки. Одночасно з цим вибір ґрунтувався на таких критеріях: досягнення кінцевої мети навчально-виховного процесу та запланованих результатів; системний підхід; можливість практичного застосування; відповідність індивідуальним особливостям студентів; використання сучасних досягнень різних галузей науки.

Проектна діяльність формує у студентів уміння і навички роботи у співпраці (колективне планування; взаємодія з будь-яким партнером;

взаємодопомога у групі у вирішенні загальних завдань; ділове партнерське спілкування); освітнього менеджменту (проектування процесу; планування діяльності, часу, ресурсів; ухвалення рішень і прогнозування їх наслідків; аналіз власної діяльності); комунікативної діяльності (ведення діалогу, дискусії; постановка запитань; відстоювання власної точки зору, знаходження компромісу); презентаційної роботи (навички монологічного мовлення; вміння впевнено тримати себе під час виступу, відповідати на незаплановані питання). Завдяки використанню технологій інтерактивного навчання студенти отримують теоретичні знання: міжособистісного пізнання та міжособистісних стосунків; законів логіки й аргументації; професійного, у тому числі, мовного етикету; культури вербальної і невербальної взаємодії [2, с. 56-57].

Висновки. Формування комунікативної компетентності майбутніх вчителів філологічних спеціальностей відбувається завдяки зазначених педагогічних умов, використанню проблемного, особистісно-орієнтованого підходів у навчальному процесі, моделюванню комунікативних ситуацій майбутньої професійної діяльності, формуванню професійно-значущої мотивації навчання. Ефективними засобами формування комунікативної компетентності, вважаю, повинні також стати технології інтерактивного навчання та метод проектів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення зарубіжного досвіду професійної викладачів ЗВО на етапі магістерської підготовки у системі педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: [навч. посіб.] / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
3. Дейнеко С. В. Педагогічна компетентність учителя як умова та засіб гуманізації освітнього середовища / С. В. Дейнеко // Управління школою. –

2007. – № 4. – С. 2–7.

4. Капська А. Й. Педагогіка живого слова / А. Й. Капська. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.

5. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.

6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.

Савченко О.Ю.

магістр УНЗ-61м НУВГП,
методист відділу освіти Рівненської
районної державної адміністрації

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ СУЧАСНОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Головною метою дошкільної освіти на сучасному етапі є розвиток дитини як особистості, що передбачає турботу про її здоров'я, духовне й соціальне благополуччя. Від інших вікових періодів дошкільне дитинство відрізняється тим, що забезпечує загальний розвиток, який є основою формування особистості. Дошкільна освіта в Україні сьогодні гнучко реагує на сучасні запити, збагачує знання дошкільника якісною інформацією, допомагає реалізувати природній потенціал, орієнтуватися на національні та загальнолюдські цінності. Очікування суспільства сьогодні насамперед пов'язані з формуванням життєздатної, свідомої, творчої людини.

Після прийняття нового Закону України «Про освіту» (2017)

відбуваються зміни у роботі не тільки вчителя, а й вихователя закладу дошкільної освіти, тому що його випускники невдовзі стануть майбутніми школярами.

Дошкільне дитинство розглядається як: самоцінний етап життя людини; етап підготовки до наступного періоду життя – шкільного дитинства; період, протягом якого формуються не тільки передумови, а й провідні риси особистості, о визначатимуть її спрямованість, поведінку і діяльність протягом усього життя.

Сучасний заклад дошкільної освіти – це конкурентоспроможний освітній заклад, який надає якісну освіту найменшим громадянам нашої країни. Для конкурентоспроможності закладу необхідно впроваджувати і оновлювати інноваційні підходи в управлінні, які забезпечать досконалі шляхи піднесення якості наукових досліджень та реального удосконалення практики.

Проблемою впровадження інноваційних підходів в управлінні закладами освіти займалися такі науковці як: Г. Артюх, Л. Батчен, І. Дронова, В. Лазарєв, М. Поташник та інші.

Управління сучасним закладом дошкільної освіти здійснюється на основі різних підходів, залежно від того, кому належить провідна роль в управлінні процесом організаційного розвитку – адміністрації ЗДО чи педагогічному колективу.

В. Лазарєв та М. Поташник виокремлюють процесуальний та цільовий підходи в управлінні. Якщо управління орієнтується на процес, суб'єкт управлінської діяльності впроваджує новацію з розрахунку на підвищення ефективності роботи закладу освіти. І навпаки, коли визначаються бажані показники в цільовому управлінні, а тоді підшуковуються нововведення, які дозволяють їх досягти.[6].

Також науковці розрізняють системне та автономне управління. Системне управління – це розробка комплексного проекту інноваційних змін у ЗДО, де кожна інновація спрямована на досягнення стратегічних цілей розвитку ЗДО.

Автономне управління – це впровадження інновацій окремими педагогами за їх власною ініціативою, за відсутності цілісної картини розвитку закладу.

Взагалі, на думку О. Мармази, будь який з підходів «не є найкращим чи найгіршим», « залежно від умов ефективними можуть бути різні управлінські технології. Так, партисипативне (колегіальне, демократичне) управління далеко не завжди призводить до кращих результатів, порівняно з адміністративним. Крім того, коли існує ліміт часу на планування, то адміністративний підхід – більш ефективний. Системний підхід вимагає високої кваліфікації керівників. Якщо ситуація відносно стабільна, то реактивне управління може давати ті ж результати, що і випереджальне. Вибір того чи іншого підходу повинен базуватись на врахуванні реальних умов [4].

Для досягнення стратегічної мети розвитку закладу дошкільної освіти найкраще використовувати цільовий підхід. Який містить такі процедури: формування цілей діяльності та їх упорядкування; визначення ієрархії цілей у логіці їх поступового досягнення; визначення конкретного змісту, засобів та форм діяльності, спрямованої на досягнення цілей.

Сучасний освітній процес неможливий без інноваційного оновлення, залучення новітніх технологій, їх апробації та адаптації до сучасних вимог нового змісту. У педагогічній науковій літературі поняття «інновація» - це процес здійснення цілеспрямованих змін, спрямованих на удосконалення професійного рівня керівника та педагогічних працівників.

Інноваційна діяльність закладу освіти – це діяльність, завдяки якій відбувається розвиток освітнього процесу. Якщо розглядати педагогічні інновації за І. Дичківською, це – результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. За педагогічними інноваціями виникли нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми та методи навчання і виховання, освітні моделі, нестандартні підходи до управління [1].

Ефективне впровадження інноваційних процесів здебільшого залежить від правильно підібраних форм і методів управління: бесіди, науково-методичні

ради, дискусійні круглі столи, мозкові штурми, тренінги, презентації тощо.

Інноваційний підхід в управлінні закладами дошкільної освіти – це система цілеспрямованих впливів на освітній процес, шляхом творчого опрацювання нової інформації. Найяскравішими прикладами впровадження інновацій в практику роботи закладів дошкільної освіти є використання методик і технологій Марії Монтесорі та Рудольфа Штейнера, використання передового досвіду Василя Сухомлинського та Софії Русової.

Зміни у власних формах, методах, стилі взаємодії з дітьми, переконаннях – це дуже складний процес, але без нього не можливо «побудувати» нового сучасного закладу дошкільної освіти.

Інноваційна діяльність у закладі дошкільної освіти здійснюється за такими основними напрямками:

1. Розробка нового змісту освіти.
2. Упровадження нових систем, методик, технологій, методів, прийомів, засобів навчання і виховання дітей.
3. Створення закладів дошкільної освіти із пріоритетними напрямками розвитку.
4. Застосування оптимальних механізмів управління закладами тощо.

Реформи у дошкільній освіті передбачають радикальних змін в управлінській діяльності, її демократизацію, гуманізацію та децентралізацію, які потребують відмови від авторитарного стилю управління, усвідомлення необхідності оновлення функцій управління сучасним закладом дошкільної освіти.

Директор закладу дошкільної освіти – ключова фігура в здійсненні управлінської діяльності, яка має відповідати таким вимогам: володіти технологіями менеджменту і маркетингу в освіті, залучати до управлінських процесів громадськість, створювати принципово нові моделі науково-методичної роботи в дошкільній установі, оновлювати освітній процес, підвищувати статус директора закладу дошкільної освіти як керівника.

Для досягнення успіху, для ефективного управління закладом дошкільної освіти директору необхідно добре володіти знаннями теорії управління, вміти орієнтуватися в стилях та функціях управління, розумітися в організаційних структурах та підходах до управління закладами.

Сучасні вимоги до дошкільної освіти потребують від педагогів, які працюють у сучасних закладах дошкільної освіти, оволодіння технологією пошукової діяльності з метою ефективного впровадження інновацій на робочому місці, високого рівня психолого-педагогічної компетентності для здійснення диференціації та індивідуалізації освітнього процесу.

Результатом впровадження інновацій у роботу сучасного закладу дошкільної освіти є використання теоретичних та практичних нововведень. Освітні інновації передбачають оновлення змісту освіти, методів, форм навчання та виховання; впровадження нових і поширення наявних педагогічних систем; розуміння і підтримку педагогічними колективами змін, які спрямовані на оновлення всіх компонентів дошкільної освіти.

Список літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2012. – С. 352.
2. Закон України «Про дошкільну освіту», 2001.
3. Лазарев В. С. Системное развитие школы / В. С. Лазарев. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – С. 304.
4. Мармаза О. І. Проектний підхід до управління навчальним закладом / О. І. Мармаза. – Харків : Основа, 2003. – С. 80.
5. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О. І. Мармаза. – Х. : Основа, 2004. – С. 240.
6. Управление развитием школы: Пособие для руководителей образовательных учреждений / Под ред. М. М. Поташкина и В. С. Лазарева. – М. : Новая школа, 1995. – С. 464.

7. Янко І. М. Проблема якості в управлінні дошкільною освітою / І. М. Янко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 113–118.

УДК 457.32.1

Грекул Л.В.

студентка 6 курсу групи УНЗз – 61м

напряму підготовки 8.18010021

Управління навчальним закладом

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ Й ОСОБИСТІСНІ АСПЕКТИ БУЛІНГУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодення вимагає від школи не тільки якісних знань, а й розглядає заклад освіти як осередок розвитку та співпраці як і в самому закладі, так і по відношенню до навколишнього світу.

Середовище школи – це те місце, де спілкуються та співпрацюють учні, вчителі, батьки та громада місцевості. Це те місце, де відбуваються не лише уроки, цікаві зустрічі, свята та концерти, але воно також є простором для повноцінного розвитку особистості, осередком успішних, креативних і щасливих людей. Такий заклад освіти можливий лише в «атмосфері фізичного комфорту, сприятливого соціального та психологічного клімату, що підтримує особистість, яка розвивається, вчасно реагує на її потреби та з повагою ставиться до її особливостей» [10, с. 10].

Шкільне насильство завжди було однією з найважливіших проблем освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що сучасні науковці приділяють значну увагу проблемі створення безпечного середовища в закладах освіти. Освітнє середовище вивчали як зарубіжні (Дж. Гібсон,

У. Мейс, Т. Менг, М. Турвей, В.А. Ясвін та інші), так і вітчизняні (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Є.В. Бондаревська, С.Ю. Максимова, О.М. Пехота, В.В. Рибалка, В.А. Семиченко, В.В. Серіков, С.О. Сисоєва та інші) дослідники.

Термін «булінг» запропонував англійський журналіст Е. Адамс на початку 90-х років ХХ століття. Тоді ж з'явилася і його конкретизація «шкільний булінг». Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задира, грубіян) означає систематичне, навмисне цькування інших з одержанням моральної або фізичної вигоди [2, с. 23].

В запитах пошукової системи Google, яка є найбільш популярною пошуковою системою в світі, булінг згадується понад трьох мільйонів разів, українською мовою та приблизно 164 мільйона результатів можна знайти англійською мовою, що говорить про важливість і актуальність даної проблеми в сучасному суспільстві. Явищу булінга цілком присвячено кілька великих національних і міжнародних серверів, таких як Bullying.org, BullyingOnline, Stopbullying, Bullying.net і т.д. Існують національні громадські організації по боротьбі з булінгом, спеціально звернені до дітей, педагогів і батьків. На сайті Міністерства освіти і науки України розроблені програми та курси з даного питання.

Про насильство та цькування в групах людей у світі стали говорити й писати вже на початку ХХ століття, але серйозні дослідження почалися на Заході ледве більше 30 років тому. Піонерами в цій області виступили науковці Скандинавських країн (Roland E., Olweus D, Lane D.A., O'Moore M., Hillery B., Tattum D., Rigby K., Вайнгартен К. і ін.). Е. Роланд вважає, що булінг являє собою тривале фізичне або психічне насильство з боку індивіда або групи відносно індивіда, що не здатний захистити себе в даній ситуації [11, с. 446]. І. Бердишев визначає булінг як свідоме, тривале насильство, що не носить характеру самозахисту й надходить від одного або кількох людей [3, с. 3]. Відомий дослідник булінгу Д. Ольвеус (Dan Olweus) визначає три важливих компоненти: 1) булінг – агресивна поведінка, що охоплює небажані, негативні дії; 2) булінг охоплює патрен поведінки (патрен (від англ. patron) – прийняті в

певній культурі зразки та стереотипи поведінки), що постійно повторюються; 3) булінг характеризується нерівністю влади або сили [12, с. 23].

Сьогодні на законодавчому рівні в Україні визначено, що булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [5, с. 1].

Відповідно до думки більшості дослідників, булінг включає чотири головних компоненти: 1) це агресивна й негативна поведінка; 2) вона здійснюється систематично та навмисно; 3) вона включає того, на кого здійснюється булінг (жертва булінгу) та того, хто здійснює булінг (булер) та відбувається у стосунках, учасники яких мають неоднакову владу.

Серед причин булінгу в колективі вчені виділяють наступні: боротьба за лідерство; зіткнення різних субкультур, цінностей, поглядів і невміння толерантно ставитися до них; агресивність; наявність у дитини психічних і фізичних вад; заздрість, відсутність предметного дозвілля тощо [3, с. 123].

Найголовнішою проблемою, що стосується цькування в закладі освіти, експерти називають розрив між поколіннями. Причинами цього є природна втрата монополії батьків на авторитет, посилення цінностей індивідуалізму в суспільстві, який витісняє на другий план цінності сім'ї, та розвиток інформаційних технологій, що дозволяє дітям самостійно отримувати необхідну інформацію [7, с. 4].

Розрізняють дві основні форми булінгу: фізичний і психологічний. Фізичний шкільний булінг – навмисні поштовхи, удари, стусани, побої, нанесення інших тілесних ушкоджень та ін.; сексуальний булінг є підвидом фізичного (дії сексуального характеру). Психологічний шкільний булінг – насильство, пов'язане з впливом на психіку, що наносить психологічну травму

шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, що ведуть до емоційної дестабілізації, непевності жертви [8, с. 4].

Явище булінгу має свої вікові, статеві (гендерні) та інші особливості. Більшість даних свідчить про те, що в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти кількість випадків булінгу сягає максимуму, а вже у старших класах – знижується. Згідно попередніх результатів найбільш поширеними формами булінгу для молодших школярів були вербальні знущання, на другому місці – фізичні знущання та моральне пригнічення, на останньому – заборони та ігнорування [1, с. 217].

Вважають, що жертвами булінгу стають діти чутливі, замкнуті, сором'язливі, тривожні, невпевнені в собі, нещасні, з низькою самоповагою, схильні до депресії, діти, які не мають жодного близького друга й успішніше спілкуються з дорослими, ніж з однолітками (Дан Ольвеус). Однак провокувати знущання над собою можуть і сильні, обдаровані особистості. Перебуваючи у звичайній школі, обдарований учень запускає визначені механізми розвитку булінгу, викликає заздрість і роздратування однолітків високим рівнем знань, допитливістю, акумуляцією уваги вчителя. Унаслідок цього відбувається ізоляція обдарованого учня від класу. Погане ставлення до нього поступово стає причиною відповідної поведінки: неприйнята в класі дитина починає порушувати правила, діє імпульсивно й необдуманно [12, с. 130].

Ще однією з причин поширення булінгу можна назвати байдуже ставлення до ситуації свідків булінгу. У 85 відсотках випадків булінг відбувається у присутності свідків. Те, що вони бачать, впливає на свідків [4, с. 10]. Свідки можуть боятися і не бажають вплутуватися, тому що самі бояться стати мішенню, або ж можуть вважати, що це не їхня справа, тобто виявляють байдуже ставлення до ситуації.

Особливо небезпечним явище булінгу стає в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти, коли психіка дітей формується інтенсивними темпами й особливо уразлива до сприйняття домінуючих в оточенні моделей поведінки.

Відповідно до наших гіпотез, поведінка, що класифікується як булінг, може бути пов'язана з такими соціально-психологічними характеристиками, як соціометричний статус і соціальна роль дитини в колективі, а також з особистісними рисами та гендерними особливостями.

При дослідженні явища булінгу в освітньому середовищі використовувались метод соціометрії, тест-опитувальник, авторська анкета з протидії булінгу для дітей. Анкета включала питання проблеми булінгу в школі, причини булінгу, прояви булінгу, інформування про випадки булінгу та заходи щодо попередження булінгу очима підлітка.

Працівниками навчально-методичного центру психологічної служби управління освіти Рівненського міськвиконкому (директор Г.Опанасюк) було проведено опитування учнів 7-10-х класів у 8-ми освітніх закладах міста Рівного. У дослідженні взяло участь 250 учнів 7-го класу, 193 учні 8-го класу, 179 учнів 9-го класу і 171 учень 10-го класу, або 383 хлопці та 410 дівчат. Дослідження проводилось в рамках психодіагностичної роботи практичного психолога в школі. Тривалість обстеження кожної групи (класу) - 1 урок, тобто 45 хвилин. Психологічне тестування учнів було організовано на добровільній основі та погоджено з усіма учасниками освітнього процесу відповідно до Закону України про освіту [6, ст. 55.].

Методи обробки даних: створення бази даних, пошук середніх, побудова діаграм виконані у програмі MS Excel 2003.

Аналіз поширеності форм булінгу виявив, що визнають проблему булінгу у школі 123 хлопці та 144 дівчини, що становить 32,1% та 35,1% від загальної кількості відповідно. Заперечили проблему булінгу 166 хлопців та 163 дівчини (43,4% та 39,9% відповідно). Важко відповісти на дане запитання було 94 хлопцям та 103 дівчатам (24,5% та 25% відповідно). Результати опитування збігаються з даними ЮНІСЕФ, згідно яких більше третини учнів віком від 13 до 15 років у світі зазнають булінгу (цькування), і приблизно така ж частка дітей опиняються втягнутими у бійки.

Щодо відповідей на запитання «Де найбільше трапляються випадки

булінгу?», то 59 (47,9%) хлопців і 64 (44,5%) дівчини відповіли, що у школі, 60 (48,9%) хлопців і 77 (53,8) дівчат відповіли, що у соціальних мережах, 8 (6,4%) хлопців і 4 (2,4%) дівчини відповіли, що по телефону і 12 (10%) хлопців та 11 (7,5%) дівчат дали відповідь, що на вулиці або на прибудинкових територіях.

Серед причин булінгу підлітками було названо: а) «слабкий» характер жертви назвали 54 хлопці (43,6%) та 61 дівчина (42,6%); б) жорстокість дітей – 52 хлопці (41,9%), 54 дівчини (37,6%); в) неналежне виховання – 42 хлопці (34,2%), 54 дівчини (37,6%); г) психологічний стан – 36 хлопців (28,8%), 49 дівчат (33,8%); д) наслідування дорослих – 17 хлопців (13,6%), 28 дівчат (19,5%); е) насильство вдома – 20 хлопців (15,8%), 19 дівчат (13,5%); є) дорослі ігнорують проблему – 17 хлопців (13,6%), 22 дівчини (15%); ж) вплив ЗМІ – 8 хлопців (6,5%), 17 дівчат (12,1%).

Ще одне дослідження було проведено серед учасників та свідків булінгу. Свідки даного явища констатували, що булінг найбільше проявляється у словесних образах та глузуванні (62 хлопці (50,3%) та 73 дівчини (50,6%)); ігноруванні, відмові від спілкування (43 хлопці (34,6%), 65 дівчат (45%)); фізичному насильстві (53 хлопці (43%), 47 дівчат (33%)), приниження у соціальних мережах (34 хлопці (27,6%); 55 дівчат (38,4%)), залякування (39 хлопців (31,6%), 38 дівчат (26,5%)); вимагання (20 хлопців (16%), 22 дівчини (15,3%)).

Учасники булінгу розповіли, що найбільші прояви булінгу були в ігноруванні (25 хлопців (20%) та 31 дівчина (21,4%)); приниженні (21 хлопець (17%), 15 дівчат (10,4%)); фізичному насильстві (20 хлопців (16%), 14 дівчат (9,6%)); словесних образах (16 хлопців (12,6%), 15 дівчат (10,4%)); залякуванні (9 хлопців (7,7%), 11 дівчат (8%)); вимаганні (8 хлопців (7%), 11 дівчат (7,8%)).

Прояви насильства свідки та учасники булінгу бачили в наступному. Свідки: а) бійки між однокласниками – 81 хлопець (66%) та 80 дівчат (56%); б) словесні образи учнів щодо вчителів – 56 хлопців (45,5%) та 65 дівчат (45,3%); в) словесні образи вчителів щодо учнів – 50 хлопців (40,5%) та

62 дівчини (43%); г) відбирання особистих речей – 43 хлопці (35,2%) та 67 дівчат (46,4%); д) побиття молодших учнів старшими – 31 хлопець (25%) та 22 дівчини (15,6%); е) вимагання грошей – 22 хлопці (17,8%) та 15 дівчат (10,7%).

Учасники: а) бійки між однокласниками – 39 хлопців (31,7%) та 10 дівчат (7%); б) словесні образи вчителів щодо учнів – 18 хлопців (14,8%) та 22 дівчини (15,5%); в) словесні образи учнів щодо вчителів – 14 хлопців (11,5%) та 16 дівчат (11%); г) відбирання особистих речей – 14 хлопців (11,5%) та 17 дівчат (12%); д) побиття молодших учнів старшими – 4 хлопці (3,2%) та 5 дівчат (3,5%); е) вимагання грошей – 6 хлопців (4,7%) та 7 дівчат (5%).

Щодо інформування про випадки булінгу, то підлітки насамперед поділяться цією інформацією з дорослими членами родини і, в тому числі, батьками (62 хлопці (50,8%), 97 дівчат (67,7%)); 53 хлопці (43%) та 68 дівчат (47%) звернуться до друзів; вчителю про випадки булінгу розкажуть 23 хлопці (19%) та 68 дівчат (47%); психологу розкажуть 23 хлопці (19%), 49 дівчат (34%); братові, сестрі – 28 хлопців (22,7%), 30 дівчат (21%); поліції – 1 хлопець (0,8%) і жодна дівчина; всім, хто можуть допомогти – 5 дівчат (3,5%) і жоден хлопець, нікому – 20 хлопців (16%) і 16 дівчат (11,5%).

На питання до підлітків про те, які можна вжити заходи щодо попередження булінгу, були отримані наступні відповіді: а) не підтримувати дії булера – 73 хлопці (59%) та 91 дівчина (63,5%); б) підтримати однолітка, який піддається булінгу – 51 хлопець (41,2%) та 56 дівчат (39,3%); в) звернутися за допомогою до дорослих – 41 хлопець (33,7%) та 55 дівчат (38%); г) обговорювати ситуації булінгу в учнівському колективі – 26 хлопців (21,1%) та 33 дівчини (23,2%); д) формувати правову культуру учнів, педагогів, батьків – 20 хлопців (16%) та 34 дівчини (23,6%); е) допомогти булеру зрозуміти свої дії, проблеми – 27 хлопців (22,3%) та 33 дівчини (23%); є) ініціювати зміни в законодавстві – 17 хлопців (13,6%) та 27 дівчат (18,6%); ж) ігнорувати булера – 6 хлопців (5%) та 1 дівчина (0,7%).

Проблему існування булінгу в учнівському середовищі визнають частіше

дівчата, хлопці називають дану проблему конфліктом. Крім того, хлопці частіше використовують засоби булінгу, але не завжди це визнають.

Найпоширенішим місцем булінгу учні назвали шкільне середовище. Вчителі не завжди помічають схильності до булінгу серед підлітків і неправильно оцінюють здатність кожної дитини до цькування.

Найпоширенішою причиною виникнення булінгу названо «слабкий» характер жертви, тобто підлітки визнають, що найчастіше цькують дитину з емоційно слабкою психікою. Крім того, школярі вказують на поширену жорстокість в учнівському середовищі, на яке впливають неналежне виховання в сім'ї, наслідування дорослих та вплив засобів масової інформації.

Прояви булінгу для учасників та свідків не є однаковими. Свідки констатують їх, як словесні образи та глузування, в той час, як учасники вказують на ігнорування однолітків, що свідчить про різне сприйняття даної проблеми. Свідки та учасники однаково бачать прояви насильства, як бійки між однокласниками.

Учні проінформують про випадки булінгу в першу чергу дорослих членів родини. Дівчата більше довіряють вчителю, ніж хлопці, що свідчить про гендерні особливості даної вікової категорії. Слід констатувати той факт, що жодна дівчинка не проінформує правові органи, хлопці теж не довіряють поліції.

Найбільш ефективними заходами щодо попередження проявів булінгу підлітки вважають не підтримувати дії булера та підтримувати однолітка, який піддається булінгу.

Наше дослідження показало, що явище шкільного булінгу властиво сучасним підліткам, особливо хлопчикам. Стабільно високу поширеність має вербальний булінг. Частота проявів булінгу може залежати від контингенту та атмосфери школи. Положення в колективі та довірливість стосунків пов'язані зі схильністю до булінгу.

Науковий керівник:

Олексін Ю.П., доктор пед.наук, професор

Список використаних джерел

1. Абсалямова К. З. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К. З. Абсалямова, О. Л. Луценко // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія; 2013. – № 1046. – С. 216–221.
2. Аверьянов А. И. Школьный буллинг в воспоминаниях студентов МГПИ / А. И. Аверьянов // Сборник научных трудов SWORLD по материалам международной научно-практической конференции. – Одесса : Куприенко С.В., 2011. – Т. 15, № 4. – С. 22–25.
3. Бердишев І. С. Ліки проти ненависті // Перше вересня. – 2005. – № 18. – С. 3.
4. Булінг. Ми всі можемо допомогти це зупинити. / Посібник для батьків учнів початкових і середніх шкіл. 2013. – Ontario. С.12 // Режим доступу: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/multi/ukrainian/bullyinguk.pdf>
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».
6. Закон України «Про освіту».
7. Лист МОН України від 7.08.2018 № 1/9-486 «Про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи щодо безпеки і благополуччя дитини у 2018/2019 навчальному році»
8. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / І. Сидорук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. - 2015. – № 1. – С. 169–173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_36.
9. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навч. метод. посіб. / Л. Волинець, Т. Дорошок, М. Євсюкова та ін.; [ред. К. Левченко, І. Трубавіна]; Держ. соц. служба для сім'ї та молоді,

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна». – К. : Держсоцслужба, 2005. – 395 с.

10. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. – К., 2018.

11. Roland E. Aggression and bullying / E. Roland, T. Idsoe // AggressiveBehavior. – 2001. – V. 27, № 6. – P. 446–462.

12. Olweus D. Bullying at school [Electronic resource] / D.Olweus// Blackwell Publ. – 1993. – 215 p. – Mode access: <http://books.google.com.ua>

УДК 378.1:34.174

Сокаль В. А.

к. пед. н., доцент

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

До важливих складових загальнонаціональної системи освіти відноситься юридична освіта, яка має на меті забезпечувати потреби суспільства у висококваліфікованих кадрах юристів, які у процесі практичної діяльності керуються принципами верховенства права, знають і поважають закони, несуть відповідальність за прийняті рішення, здатні до співпереживання та милосердя є справедливими та гуманними. Заклади вищої освіти, які готують фахівців у галузі права мають забезпечити розвиток у студентів високої культури, гуманістичного світогляду, високих моральних якостей, сформувати творчих компетентних фахівців у галузі права, виховувати патріотичні почуття та високу громадянську активність студентської молоді.

Юрист має знати не лише законодавство та акти правозастосування, уміти їх роз'яснювати і тлумачити, його професійна діяльність зобов'язує мати глибокі знання педагогіки, знати норми моралі та моральності. Він має бути готовим до участі в правовому вихованні громадян, тому обов'язок юристів-

студентів – оволодіти методами, формами і засобами педагогічного впливу на особистість.

Як загальною, так і особливою частинами юридичної етики досліджуються два кола питань: моральні основи процесуальних норм і моральні шляхи застосування процесуальних норм у розслідуванні й вирішенні кримінальних і цивільних справ. Моральні норми, які реалізуються у сфері судочинства, не відділяються від процесуальних норм, вони включаються у їх зміст, є необхідним інгредієнтом правових приписів і вимог, визначають моральний сенс і значення процесуальних норм, вказують етично допустимі способи їх реалізації. Коли ми говоримо про моральні основи кримінального процесу, маємо на увазі, що самим процесуальним нормам притаманний певний моральний характер, моральний аспект і що способи його реалізації мають бути законними і моральними. У зв'язку з цим доцільно навести вислів прогресивного російського дореволюційного юриста А. Ф. Коні (1844-1927 рр.), який стояв біля витоків вітчизняної юридичної етики. Маючи глибоку впевненість у тому, що кожний юрист повинен неодмінно засвоїти основні моральні засади своєї юридичної професії, він писав: «З ними, як з міцною зброєю, як з вірним компасом треба увійти в життя... Бо якими б добрими не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і призначення у недосвідчених, грубих і недобросовісних руках» [2, с. 39].

Професійна етика – це вчення про професійну мораль, яка представляє собою історично сформовану систему моральних принципів, приписів, заповідей і норм стосовно особливостей певних професій.

На думку Ж. Алексєєвої, професійна етика юриста – це комплекс правил, який визначає поведінку юриста в службовій та позаслужбовій обстановці, а також норм, які відповідають чинним законам і нормативним документам. Загалом визначальні принципи професійної етики містять елементи загальної етики та моралі. Усі вимоги морально-етичного характеру, які висуває суспільство до юриста, є прагненням до ідеалу. Вони не мають зовнішнього державного чи суспільного примусу [1, с. 63].

Особливість професійної моралі юристів є результатом поєднання загальних принципів і норм моралі в їх службової діяльності і неслужбових поведінці і виражається в наступних рисах:

1. Норми поведінки, моралі юриста є в максимальній мірі обов'язковими і певними.

2. Моральні норми юриста юридично оформлені, підкріплені законом, встановлені державою.

3. Норми і принципи професійної етики юриста носять владний характер і вимагають старанності, обов'язковості виконання.

4. Дії професійних юристів при всій їх суворості повинні бути справедливими, не принижують людську гідність, і разом з тим непримиренні до порушників законності та антигуманності.

5. Відносини професійних юристів з громадянами вимагають індивідуального підходу і внутрішньої культури і такту.

6. При застосуванні права юристами необхідно до всього підходити з точки зору закону, відмовившись від своїх особистих симпатій і антипатій.

З усіх цих особливостей складається у всій повноті професійна етика юриста, його моральна культура в цілому [2].

Відповідно, структура професійної етики юриста, яка включає три елементи:

- 1) моральна діяльність юриста і її специфічні особливості;
- 2) моральні відносини у сфері права та правозастосування;
- 3) особливості професійно-етичної свідомості працівників правоохоронних органів.

Перші два елементи по суті складають об'єктивну сторону професійної етики юриста, а третій елемент – суб'єктивну сторону.

Основу професійної етики юриста становить моральна культура особистості юриста. Поняття «моральна культура» науковці трактують по різному. Так, Г. Васянович, К. Байша, Л. Бурдейна, І. Грязнов, В. Діуліна, В. Косів, С. Крук, В. Лозовой, О. Скакун вважають, що це наслідок морального

розвитку людини, що характеризується рівнем засвоєння моральних цінностей, причетністю до їх створення, збереження та реалізації у практичній діяльності. За свідченням наукових джерел провідну роль у формуванні особистості, зокрема її моральної культури відіграє соціальне середовище, культурологічні фактори та сукупність їх впливів. У такому відношенні існує нероздільна тріада: юрист – суспільство – культура, ці складові не можуть існувати окремо. Тобто, не може існувати юрист як представник професії без культури і суспільства, які взаємодіють між собою, без цього не може бути феномену юриста.

У професійній діяльності сучасного юриста гостро стоять проблеми мотивації діяльності, співвідношення цілей і засобів, зіставлення інтересів і цінностей. Професійна діяльність вимагає від юриста усвідомленого морального вибору на основі врахування співвідношення суспільних і особистих інтересів, добра і зла, цілей і засобів їх досягнення, намірів і реальних справ.

Можна визнати слідом за Г. В. Мальцевим, що в силу об'єктивних обставин ми живемо в такий час, коли "моральні зв'язки розпадаються або грубо деформуються, чесноти вироджуються, цінності знецінюються, моральні емоції і моральне мислення спустошуються і т.д." [4]. Але не можна змиритися з тим, що норми моралі, моральності сучасній людині, орієнтованому па кар'єру, професійний успіх зовсім не потрібні, що їх дотримання може перешкодити досягненню професійних цілей і результатів.

Сучасний юрист повинен розуміти сутність та соціальну значущість своєї професії, дотримуватися морально-етичних та правових норм суспільства, мати сформовані аксіологічні принципи, почуття справедливості, співчуття, милосердя, здатність прийти на допомогу іншій людині.

Механізм регулювання професійної діяльності юриста будується на нормативній основі. Нормативну базу етичної поведінки юриста в нашій країні утворюють як законодавчі та інші нормативні правові акти, що йдуть від держави, так і етичні кодекси професійної корпорації. Принципи

справедливості, неупередженості, об'єктивності, незалежності, що становлять основу професійної діяльності юриста, мають і юридичну, і одночасно яскраво виражену моральну природу.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених дає змогу характеризувати моральну культуру як важливий елемент соціально-історичного розвитку суспільства, який відображає внутрішню і зовнішню культуру юриста та активно впливає на формування його соціально-ділових якостей. Активно впливає на розвиток моральної культури, світогляду та ціннісних орієнтацій студентів виховний потенціал дисциплін педагогічного циклу.

Етична наповненість змісту педагогічних дисциплін відповідно до методичних рекомендацій дає можливість майбутнім юристам усвідомити моральні цінності юридичної професії, відпрацювати вміння та навички діяти у процесі здійснення професійних повноважень, дотримуючись чинного законодавства, деонтологічних аспектів та на основі етичних категорій: добра, справедливості, істинності, честі та гідності, навчити мистецтву спілкування як з колегами, так і з особами, яким надаються правові послуги.

Однією із проблем є реалізації суб'єктивно соціальної функції окремих юридичних професій. Юрист захищає як закон, так і людину, яка порушує закон. Стрижневим завданням підготовки юристів у вищому закладі освіти повинно бути формування моральної особистості, що відповідає потребам суспільства та забезпечить виконання соціальної функції представниками юридичних професій.

Моральність не є предметом вивчення жодної спеціальної навчальної дисципліни, однак може бути предметом виховання, що, зокрема, реалізується під час самостійної роботи. Самостійна робота студентів має потенціал щодо формування в майбутніх юристів таких якостей, як толерантне й доброзичливе ставлення до колеги, опонента, ввічливість, професійна чесність, здатність визнати свою неправоту, схильність до справедливого способу розв'язання конфліктів на основі моральних критеріїв тощо.

Отже, сучасний юрист повинен розуміти сутність та соціальну значущість своєї професії, дотримуватися морально-етичних та правових норм суспільства, мати сформовані аксіологічні принципи, почуття справедливості, співчуття, милосердя, здатність прийти на допомогу іншій людині у своїй діяльності керуватися нормами і правилами професійної етики юриста.

Список використаних джерел

1. Алексеева Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : Дис... канд. юрид. наук : 12.00.12 2.00.12 2008 . Київ, 2008. 169 с.
2. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (Общие черты судебной этики) // Собр. соч. в 8-й томах. Т. 4. С. 33–69.
3. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. – 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Атіка, 2003. 320 с.
4. Мальцев Г. В. Моральні підстави права. М. : Изд-во СГУ, 2008. С. 32.

УДК 37.013.42

Вовчок М.Ю.

магістр кафедри суспільних дисциплін
Національний університет водного
господарства та природокористування

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК СУБ'ЄКТА

ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ У ЗВО

Однією з основних завдань роботи професійних освітніх установ є формування у студентів навичок самостійного набуття нових знань, розвиток у них бажання і вміння займатися самоосвітою. Це завдання пов'язане, в першу чергу, з науково-технічним прогресом, з постійним оновленням і збільшенням обсягу інформації в усіх галузях знання. Добре підготовлений випускник, який закінчив навчальний заклад, через п'ять років починає розуміти, що його знання застаріли і потребують доповнення та коригування.

В сучасних умовах розвитку освіти однією з головних завдань стає орієнтація на таке навчання, при якому акцент з передачі готового знання переноситься на розвиток креативності, мобілізацію творчого потенціалу студентів при засвоєнні професійних знань, вміння застосовувати їх на практиці, тобто перетворення його в справжнього суб'єкта діяльності і життєдіяльності. Дане завдання може бути успішно реалізоване шляхом формування суб'єктності студентів у навчальній діяльності.

Студент є *об'єктом* педагогічної діяльності, оскільки саме на нього спрямована пізнавальна, практична, творча, емоційно-оцінна активність науково-педагогічного працівника – *суб'єкта* цієї діяльності. Однак, на відміну від інших видів діяльності, саме змістово-методичною активністю педагога він поступово перетворюється на суб'єкта – рівноправного учасника процесу професіоналізації. Це зумовлено тим, що продукти діяльності викладача матеріалізуються у психічному обличчі іншої людини: у її знаннях, вміннях, навичках, рисах характеру.

Своєрідність даного об'єкта полягає в тому, що він є *суб'єктом* іншого виду діяльності – навчальної: ігрової, дослідницької, комунікативної. Об'єктом діяльності студента є наукова, теоретична і практична інформація, якою він має оволодіти. Продуктами його діяльності є усні, письмові, графічні відповіді. Таким чином у студента як суб'єкта діяльності є своя мета, свій об'єкт, свої способи досягнення мети, свої можливості [1, с. 61].

Суб'єктність студента – це стан особистісного і професійного розвитку, що виражається в його здатності успішно адаптуватися освітній, соціокультурній ситуації, що постійно змінюється, його потреба в прояві активності, самостійності в організації взаємодії з викладачем, продуктивної педагогічного взаємодії, в усвідомленні ним відповідальності за створення умов власного розвитку. Суб'єктність студента пов'язана з його здатністю перетворювати власну життєдіяльність, свою освіту, процес професійного становлення в предмет практичного перетворення і вдосконалення [4, с. 25].

Сутнісними ознаками цього стану особистості студента – майбутнього фахівця – є його готовність і здатність:

- керувати своїми діями;
- моделювати, планувати способи своєї діяльності, взаємодії;
- реалізовувати намічені програми;
- контролювати хід і адекватно оцінювати результати своїх дій, взаємодій;
- рефлексувати свою діяльність, діяльність інших, взаємодія.

Для того, щоб реалізувати цю мету університетської освіти, побудувати педагогічний процес ВНЗ, що відповідає запитам індивіда і часу, суспільства необхідно дотримання ряду умов.

Суб'єктна позиція характеризує студента як особистість, яка свідомо і діяльнісно ставиться до освітнього процесу, докладає активних зусиль для саморозвитку життєздатності.

Структура суб'єктної позиції складається з наступних компонентів: мотиваційно-ціннісний, ставлення, регулятивно-діяльнісний.

Мотиваційно-ціннісний і компонент ставлення визначають стратегію особистісно-професійної поведінки студента. Регулятивно-діяльнісний компонент характеризує реалізацію цієї стратегії. Здатність до саморегуляції і управління власною життєдіяльністю відображає цей компонент.

Н.М. Боритко під суб'єктність студента розуміє стан особистісного і професійного розвитку, що виражається в його здатності успішно адаптуватися до постійно мінливих освітньої, соціокультурної ситуації; в його потребі в прояві активності, самостійності, в організації взаємодії з викладачем; в продуктивній педагогічній взаємодії, в усвідомленні ним відповідальності за створення умов свого розвитку. Суб'єктність студента пов'язана з його здатністю перетворювати власну життєдіяльність, свою освіту, процес професійного становлення в предмет практичного перетворення і вдосконалення [2, с. 89].

Навчальну діяльність студентів визначають три основних *типи мотивів*: мотивація досягнення; пізнавальна мотивація; професійна мотивація. Основою навчальної діяльності є другий тип мотивації, оскільки він відповідає самій природі мисленнєвої діяльності людини; вона виникає у проблемній ситуації і розвивається за умови правильної взаємодії та стосунків студентів і викладачів. У навчанні мотивація досягнення підкоряється пізнавальній та професійній мотивації. Завдання викладача щодо формування студента як суб'єкта навчальної діяльності полягає в необхідності навчити його умінню планувати, організовувати свою діяльність. Зразок виконання цих дій має демонструвати сам викладач.

При організації викладачем впливу на об'єкт навчання потрібно враховувати те, що студент ніколи не розвивається у прямій залежності від педагогічного впливу на нього. Він розвивається за своїми законами, властивими його психіці: особливостями сприймання, розуміння, запам'ятовування, становлення волі, характеру, формування загальних та специфічних здібностей. Саме викладачі мають допомогти студентові стати суб'єктом діяльності, в основі якої лежить саморух, самоутвердження, самовдосконалення [3, с. 90].

В результаті дослідження ми визначили, що однією з умов розвитку суб'єктної позиції студента як майбутнього фахівця є використання особистісно-діяльнісних та інтерактивних технологій, які є одними з найбільш адекватних з точки зору становлення професійних компетентностей і гуманістичних духовних цінностей. Дані технології сприяють формуванню професійних навичок і вмінь, необхідних у реальному житті, вироблення системи особистісних цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії, будучи однією з умов формування комунікативних компетентностей, професійної культури майбутнього фахівця.

Отже, основних характеристик суб'єктності належать: активність; здатність до цілепокладання, самосвідомість, самовладання, самооцінка, самоконтроль в процесі діяльності; а також свобода; відповідальність за

результати діяльності та унікальність власної навчально-пізнавальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Історія. Проблеми. [Текст] / А. М. Алексюк – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
2. Борытко Н. М. Становление субъектной позиции учащегося в гуманитарном пространстве урока: монография [Текст] / Н. М. Борытко, О. А. Мацкайлова. – Волгоград : Изд-во ВГИПКРО, 2002. – 572 с.
3. Викулина, М. А. Познавательная активность студентов : монография [Текст] / М. А. Викулина, С. Н. Казначеева. – Н. Новгород : Изд-во ВГИПУ, 2012. – 120 с.
4. Иванова, А. В. Развитие познавательного интереса студентов вуза в современных социокультурных условиях [Текст] / А. В. Иванова, А. П. Иванова, Л. А. Дарбасова // Высш. образование сегодня. – 2008. – № 2. – С. 25–26.

СЕКЦІЯ 3 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 316.652

Васютинський В. О.

д.психол.н., професор

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ

ОСВІТЯНИ ЯК ПОЛІТИЧНО РЕФЕРЕНТНА ГРУПА СУСПІЛЬСТВА

У бурхливих процесах громадсько-політичного життя сучасної України важливе місце посідають працівники освіти як, з одного боку, специфічна соціальна група, а з другого – носії досить типових політичних поглядів і цінностей. Аналіз їхніх позицій у загальносуспільному контексті становить важливий напрям досліджень стану і тенденцій розвитку масової свідомості.

Про найбільшу активність гуманітарної інтелігенції у формуванні соціально-теоретичних та ідеологічних концепцій ліберального і націоналістичного змісту пише Ю. Руденко. Водночас роль науково-технічної та управлінської інтелігенції, на її думку, є обмеженою з огляду на притаманний їй консерватизм через прив'язаність до радянсько-російських стереотипів [2].

У проведеному А. Анцибором аналізі соціально-психологічних характеристик сільського вчителя як лідера громадської думки зроблено висновок про активне приписування вчителям лідерських ознак. В оцінках та уявленнях громадян учитель постає як дійова й авторитетна постать, його сприймають як органічний персонаж соціуму. Водночас ідеться про недостатнє використання особистісного потенціалу вчителів. Їхній вплив найбільше проявляється під час практичної роботи, надання економічної та моральної підтримки. Особливо популярними стають ті вчителі, які здатні до організації позитивної діяльності та розв'язання конкретних проблем. Звернення до педагога по пораду або допомогу можуть стосуватися не лише сфери освіти, а й таких важливих сфер життя, як побут, культура, екологія, здоров'я [1].

Дещо менш оптимістично характеризує суспільну специфіку інституту педагогічної освіти С. Щудло. Цей інститут тісно взаємодіє із суспільством загалом, а не лише з окремими його сферами, забезпечує трансляцію знань усім його членам. В інформаційному суспільстві завдання поступово переходять у площину формування вмінь орієнтуватися в інформаційному просторі. Відтак дисфункції інституту педагогічної освіти істотно позначаються на ефективності функціонування всієї освіти та суспільства. Наявні проблеми поглиблює вплив чинників, пов'язаних зі зниженням соціального статусу вчителя в суспільстві, престижу педагогічної професії, рівня матеріального забезпечення [3].

Відповідні питання дедалі частіше стають предметом політико-психологічних досліджень. У лютому 2019 р. було проведено чергове всеукраїнське опитування в межах багаторічного (із 1994 р.) психосемантичного моніторингу масової політичної свідомості, що його здійснює Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Опитано 1197 осіб у всіх регіонах України за винятком анексованого Криму та окупованої частини Донбасу. Вибірку структуровано за ознаками віку, статі, місця проживання дорослого населення країни.

Серед демографічних показників фіксовано також рівень освіти та рід занять респондентів. Осіб із повною вищою освітою виявилось 19,3%, незакінченою вищою або середньою спеціальною – 24,2, повною середньою – 40,2, неповною середньою – 15,8%. Працівники сфери освіти склали 5,5% опитаних.

Анкета, що її запропоновано в дослідженні, містила, зокрема, 50 тверджень з оцінкою різних сторін громадсько-політичного життя сучасної України. Респонденти висловлювали ступінь своєї згоди або незгоди з їхнім змістом за шкалою «згоден – важко сказати – не згоден». Далі цим варіантам відповіді було приписано, відповідно, 3, 2 або 1 бал, що дало змогу здійснювати певні статистичні процедури.

Відтак визначено 22 ознаки, за якими мали місце значущі (за критерієм χ^2) відмінності між групами респондентів, виділеними за рівнем освіти. У

просторі цих ознак проведено конфірматорний факторний аналіз, за результатами якого виділилися чотири фактори із загальною дисперсією 57,5%.

До першого фактору (вклад у дисперсію 22,1%) ввійшли ознаки, зміст яких відображає ступінь *незадоволення респондентів із реалій політичного життя*. Найбільш навантаженими тут виявилися вислови «Проводячи так звану декомунізацію, влада намагається приховати свою неспроможність вирішувати набагато важливіші проблеми» (.72), «Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять свої та іноземні багатії, а нам залишаться тільки тротуари» (.71), «Україна вже втомилася від реформ, нам потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя» (.61).

Відмінності в оцінці першого із цих висловів (про владу і декомунізацію) респондентами залежно від рівня їхньої освіти набули такого вигляду (за 3-бальною шкалою): неповна середня – 2,6, повна середня – 2,5, незакінчена вища або середня спеціальна – 2,5, вища – 2,4 бала. Рівень значущості відмінностей між двома полярними групами – із неповною середньою і вищою освітою (тут і в усіх наступних випадках) досягає $p \leq 0,01$. Отже, із підвищенням рівня освіти ступінь незадоволення знижується.

Зміст другого фактору відображає *ставлення до економічних реформ*. Його втілено в оцінках висловів «Необхідно повсюди істотно підвищити рівень оплати праці й одночасно свідомо піти на зростання рівня безробіття» (.89) та «Україна – європейська держава і має прямувати в Європу» (.47).

Щодо реформаторської ідеї про одночасне підвищення оплати праці та рівня безробіття отримано такі бали: особи з неповною середньою освітою – 1,8, повною середньою – 2, незакінченою вищою або середньою спеціальною – 1,9, вищою – 2. Виходить, що особи з більш високим рівнем освіти виразніше підтримують і ринкове реформування.

Третій фактор показує *ставлення до незалежності України*. Тут домінують твердження «Хоча на шляху нашої державності багато перешкод, я все одно вважаю: Україна повинна бути незалежною» (-.78) та «Необхідно

якнайшвидше провести референдум і відновити союз братніх радянських народів» (.65).

Оцінки вислову про незалежність у різних групах розподілилися таким чином: неповна середня освіта – 2,7, повна середня – 2,8, незакінчена вища або середня спеціальна – 2,8, вища – 2,9 бала. Підтримка незалежності України посилюється з підвищенням рівня освіти.

У четвертому факторі йдеться про *ставлення до ідеологічних реформ*. Відповідні судження, щоправда, стосуються до економічних змін, але, на відміну від другого фактору, вони мають виразніше віднесення до радянського ідеологічного контексту: «Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогнати народ України» (-.85) та «Треба активніше розвивати фермерські господарства, а не намагатися зберегти під новими назвами ті ж колгоспи і радгоспи, які давно вже вичерпали себе» (.76).

Щодо колгоспів має місце обернена залежність: за відновлення їх активніше висловлюються особи з неповною середньою освітою – 1,9 бала, далі йдуть із повною середньою – 1,8, незакінченою вищою або середньою спеціальною – 1,8, а ті, хто має вищу освіту, є найменш прихильними до такої ідеї – 1,7 бала.

Далі було порівняно оцінки, що їх дали працівники освіти наведеним тут найбільш інформативним висловам, з оцінками представників інших груп, виділених за родом занять. Виявлено такі основні відмінності.

Освітня меншою мірою, ніж працівники промисловості та працівники сільського господарства погоджувалися з тим, що «проводячи так звану декомунізацію, влада намагається приховати свою неспроможність вирішувати набагато важливіші проблеми»: 2,3, 2,6 і 2,6 бала, відповідно. Властиве нашому суспільству критичне налаштування щодо влади дещо менше поширене в освітньому середовищі.

Вислів «Хоча на шляху нашої державності багато перешкод, я все одно вважаю: Україна повинна бути незалежною» працівники освіти підтримали

активніше порівняно з пенсіонерами: 2,8 і 2,7 бала. Тут назагал відмінності між соціально-професійними групами не дуже великі, а ті, що проявилися, є радше віковими.

Рівень згоди освітян виявився вищим в оцінці антиринкового твердження «Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогледувати народ України» – порівняно з підприємцями (1,8 і 1,6 бала), що не дивно з огляду на специфічну позицію підприємців у суспільстві.

Описані результати дають підстави для *висновку* про те, що з підвищенням рівня освіти респондентів зростає їхня готовність приймати наявний у суспільстві стан (але з погляду перспектив розвитку), посилюються реформаторські та патріотичні настрої. Такі самі тенденції в дещо слабшому вигляді притаманні працівникам освіти, що робить їхню позицію своєрідним зразком для представників більшості інших соціальних груп.

Список використаних джерел

1. Анцибор А. І. Соціально-психологічні характеристики сільського вчителя як лідера громадської думки: Автореф дис. ... канд. психол. Наук. – К., 2007.
2. Руденко Ю. Ю. Роль інтелігенції у формуванні політичної ідеології в Україні // Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій: Матер. II Всеукр. наук. конф. – Ч. II. – Дніпро : Охотнік, 2018. – С. 14–15.
3. Щудло С. А. Інституційні ризики вищої педагогічної освіти // Український соціум. – 2012. – № 4 (43). – С. 185–196.

УДК 159.9;378:004.7

О.О. Ставицький

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Швидкий розвиток технологій у всіх сферах життєдіяльності людини (від елементарних побутових, харчових до нанотехнологій оборонної сфери) вимагає від особистості постійно перебувати у «темі» своєї професії. Втративши «пульс» сучасності, вчорашній фахівець сьогодні стає неконкурентоспроможним. Не оволодівши новітніми технологіями, спеціаліст будь-якої сфери діяльності перестає цікавити ринок, лишається гідного заробітку, втрачає психологічний спокій та впевненість у собі й завтрашньому дні, що призводить до виникнення депресивних станів та деструктивних форм поведінки з усіма негативними наслідками для суспільства (сім'ї, родини, друзів тощо).

Інтенсивний розвиток науки вимагає від фахівця практично всіх сфер діяльності постійного навчання, вдосконалення своїх знань (часто із інших або суміжних галузей науки) та навичок. Як це здійснити? Навчатись стаціонарно або заочно – проблематично, бо є постійна робота яка вимагає щоденної присутності; вчитись самостійно – теж проблематично, оскільки вимагає багато часу на пошук потрібної інформації, «відсіювання» її, порівняння тощо.

Вихід з такого становища шукають науковці психологи та педагоги: сьогодні пропонують дистанційну форму навчання, оскільки вона дозволяє об'єднати дві особливі освітні вимоги: можливість постійного перебування фахівця в освітній системі задля безперервного вдосконалення своїх знань і вмінь, щоб за потреби швидко кардинально змінювати структуру діяльності, та безперервність особистісного зростання, яке пов'язують з активною участю в освітньому процесі. Дистанційна форма навчання поєднує в собі психологічні особливості навчальної та учбової діяльності.

Дистанційне навчання – це технологія, що ґрунтується на принципах відкритого, доступного навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для доставки навчального матеріалу та спілкування.

Психологічні аспекти дистанційної освіти і застосування інформаційних технологій вивчали Л.Н. Бабанін, Н.А. Багдасарова, І.В. Богданов,

І.М. Васильєва, А.Е. Войскунский, Е.М. Осипова, М.М. Петрова, О.В. Смылова
Є.В. Чмихова (2003), С.А. Маталіга (2015), і переконалися у її доцільності та
важливості для вирішення даної проблеми [1; 2; 3].

Технології дистанційної освіти передбачають певну специфіку взаємодії між студентом і викладачем. Основна психологічна особливість дистанційної форми навчання полягає у тому, що класично процес навчання визначався та визнавався як «суб'єкт – суб'єктний» процес, тобто активність у навчальній діяльності обопільна: працює викладач та студент одночасно. За умови дистанційного навчання така «суб'єкт – суб'єктність» порушується: викладач не може *спостерігати* реакцію студента на поданий матеріал, не може *реагувати* на цю реакцію, не може *коригувати* подачу інформації, *уточнювати* її, *конкретизувати*, наводити приклади тощо. Все це зазвичай постійно відбувається за умови очного навчання. За умови використання скайп-лекції порушується, за умови використання листування й розміщенні матеріалів в мережі повністю зникає повноцінний зоровий контакт, викладач подає матеріал «сліпо» орієнтуючись на свій попередній досвід викладацької діяльності.

Звідси витікають декілька важливих психологічних нюансів, які мають позитивні та негативні наслідки для учасників навчального процесу.

1. Якщо досвідчений викладач орієнтується у типових помилках та проблемах у засвоєнні конкретного початкового матеріалу студентами та на цій основі може передбачати певні труднощі й попереджати їх, викладаючи матеріал певним способом у мережу, то як бути молодим викладачам, на що орієнтуватись? Тут виникає суперечність: педагогічний досвід та досвід роботи з сучасними інформаційними засобами та системами.

2. За дистанційної форми навчання втрачається *емоційний* зв'язок з студентом. Втрата «живої» емоції не компенсується ні чим! Без емоції викладання «сухе», автоматизоване, яке має наслідки для процесів розуміння, пам'яті, мислення та особливо – уяви.

3. Традиційні форми навчання базуються на класичному вченні Л.С. Виготського [4] про «зону актуального» та «зону найближчого» розвитку. Цей методологічний принцип є базовим та основним у роботі педагога. Його реалізація – запорука розвитку особистості (інтелектуального, інструментального, поведінкового тощо). Як його реалізувати за дистанційної форми навчання? Адже викладач «не бачить» труднощів студента, не може вчасно «підказати» та «поправити розвиток думки».

4. Розірваність у часі подання матеріалу та його «обробка» студентом дозволяє більш гнучко використовувати особистісний час та простір обох учасників навчального процесу: викладача та студента. Обоє можуть у зручний час, у зручному місці, за наявності бажання та можливостей здійснювати діяльність. Це безумовний «плюс» системи дистанційного навчання.

5. За дистанційної форми навчання зростає ступінь самостійності студента. Ефективність самостійної роботи залежить від вмотивованості особи, яка навчається. Якщо студент вмотивований – це безумовно позитивно та призводить до продуктивного засвоєння знань. Немотивований студент – втрачений час.

6. Звідси впливає питання контролю за учінням студента. Тест не завжди є об'єктивним (це окрема тема дискусії: починаючи від питання побудови самого тесту, самостійності його виконання до бачення динаміки оволодіння знаннями).

7. Навчальний процес у традиційному впровадженні є процесом груповим, дистанційна форма навчання – індивідуальна. Присутність під час навчання інших учасників процесу має свій позитивний/негативний вплив: висновки з експерименту Нормана Тріплетта (1898) та ефект соціальної фасилітації/інгібіції ніхто не відміняв. Змагальність спонукає до завзятості.

8. Педагог у роботі з групою студентів орієнтується не лише на «середнього» студента, як у дистанційному навчанні, але й враховує наявність «слабшого», «сильного» студента. Тобто здійснює індивідуальний підхід. Здійснення такого підходу у дистанційному навчанні – справа довготривала, яка потребує часу та зусиль. Практична реалізація індивідуального, особистісного підходу за дистанційного навчання – це репетиторство.

9. З останньої тези впливає питання про стимулювання роботи викладача. Оплата праці педагога, який працює у віртуальному просторі сьогодні не врегульована ні на рівні держави, ні на рівні конкретного вузу.

Безумовно цей перелік психологічних особливостей дистанційних форм навчання не є вичерпним, оскільки процес навчання багатогранний та не є завершеним: його теорії та форми розвиваються. Можливо всі існуючі форми взаємодії педагога та учня завтра стануть не цікавими, оскільки людство винайде інші прийоми оволодіння знаннями – нейролінгвістика, нейропрограмування, телепатія тощо.

Список використаних джерел

1. Багдасарова Н. А. Психологические аспекты дистанционного образования / Н. А. Багдасарова, Е. В. Чмыхова, И. В. Богданов // Инновации в образовании. – 2003. – № 5 – С. 78–90.

2. Балашова Ю. В. Когнитивные и личностные особенности студентов очного и дистанционного обучения: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Балашова Юлия Владимировна. – М., 2001. – 180 с.

3. Дистанционное обучение – образовательная среда XXI века: Материалы IX междунар. науч.-метод. конф. 3-4 декабря 2015 г. – Минск : БГУИР, 2015. – 324 с.

4. Виготський Л. С. Педагогическая психология. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.

Кіщук В.М.

Рівненська медична академії КЗВО «Рівненська медична академія» РОР,
м. Рівне

ПОТРЕБА СТИМУЛЮВАННЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ ДО ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ

Першочерговою вимогою нинішнього часу є вдосконалення вищої освіти, зокрема медичної. Виходячи з того, що професійна освіта завжди позиціонувалася у якості головного напрямку розвитку будь-якої країни світу, в край вагомим є впровадження педагогічних інновацій у професійну підготовку майбутніх фармацевтів. Причому студенти ще під час навчання у вищому медичному навчальному закладі мають мати сформоване бажання до особистісного та професійного саморозвитку.

У великому тлумачному словнику української мови [1] представлено три трактування, а саме: 1) розвиток кого-, чого-небудь власними силами; 2) розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійними заняттями, вправами; 3) саморух [1, с. 1291]. Теоретичні та практичні питання саморозвитку особистості привертала до себе увагу ще з часів Сократа, Платона, Арістотеля, які розробляли практичні шляхи самовдосконалення та активно пропагували пізнання і самовдосконалення. З'ясовано, що одна із перших згадок про саморозвиток належить Гераклітові, який стверджував: «Я досліджую самого себе» [3]. Отже, у філософському контексті основними джерелами саморозвитку особистості є сформована потреба у самовдосконаленні. Можемо констатувати, що філософи активно піднімають питання вільного саморозвитку особистості.

У психологічній літературі зазначено, що «саморозвиток носить суб'єктивний характер і виражається в тому, що сама людина є своїм власним творцем» [10, с. 110]. Причому «обов'язковою умовою особистісного саморозвитку людини є її активність у конструюванні свого внутрішнього

світу; здатність знаходити нові способи подолання кризи; саморозкриття й само прийняття як умова досягнення особистісних змін» [5, с. 117].

Саморозвиток, у баченні педагогів, трактується як внутрішня «здатність і потреба постійно збагачувати свій досвід, виховувати в собі й удосконалювати нові якості, виробляти нові власні позиції і переконання, необхідні для ефективної когнітивної та аксіологічної професійної діяльності» [6, с. 275]. Отже, з педагогічної точки зору саморозвиток проявляється через самовиховання і самовдосконалення та виступає одним із вагомих засобів самоствердження. Тобто, саморозвиток базується на потребі до змін, на основі само-творення, що залежить від практичної діяльності кожної особи, яка спрямована на формування і розвиток якостей та здібностей особистості.

Узагальнюючи психолого-педагогічні підходи, можемо стверджувати, що до усвідомлених форм саморозвитку належить самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення, а до головних видів саморозвитку відносять: особистісний, творчий, професійний, творчо-професійний. На основі «саморозвитку особистість забезпечує, планує, оперативно організує, контролює ті чи інші форми своєї життєдіяльності» [2, с. 62].

Підсумовуючи напрацювання фахівців, наголосимо на тому, що саморозвиток має певні риси, а саме: по-перше, носить діяльнісно-духовну природу; по-друге, володіє певною особистісною мотивованістю та внутрішньою спрямованістю; по-третє, передбачає узгодження творчого і повсякденного начал; по-четверте, опирається на тісний зв'язок неперервності та дискретності; по-п'яте, базується на індивідуальному ступені автономності. Основними факторами, які спонукають до саморозвитку є: самопізнання (пізнання свого місця і своєї ролі); самовиховання (формування пріоритетних особистих якостей); саморегуляція (підтримка внутрішньої рівноваги); контроль (оцінювання і коригування діяльності); самоосвіта (підвищення якості знань та умінь); інші чинники (планування особистого часу, інформаційний пошук, раціоналізація мислення, спілкування) [9, с. 86].

Проведена інтерпретація наукових досліджень Н. Крилової та Е. Остапенка дозволила виокремити чотири головних функції саморозвитку: самопізнання, саморегуляція, самореалізація, самоосвіта. Зокрема функція самопізнання сприяє розкриттю та вивченню усіх потенційних можливостей, якими володіють студенти на даний етап їхнього розвитку. Функція саморегуляції допомагає здійснювати корекцію, адаптацію, відновлення цілісності «Я». Тоді як функція самореалізації створює сприятливі умови для максимального розкриття внутрішнього потенціалу і творчих здібностей, ця функція дозволяє спрямувати особу на гнучку поведінку та на виконання таких дій, які максимально відповідають очікуванням. Функція самоосвіти забезпечує удосконалення мислення, волі, а також сприяє вдосконаленню практичних умінь і навичок.

У процесі дослідження з'ясовано, що питання вдосконалення особистісних якостей студентів, які здобувають освіту у коледжах та академіях були в центрі наукової спільноти. Так, С. Матвійчина [4] вивчила шляхи формування інтерактивного соціокультурного середовища як дидактичну умову саморозвитку особистості студентів коледжів; О. Слободян [7] проаналізувала шляхи саморозвитку особистості студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення культурологічних дисциплін; К. Соцький [8] дослідив структуру готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку;. Загальні аспекти стимулювання професійного розвитку студентів висвітлено у дисертаційних роботах І. Бойчук та Л. Кайдалової, які характеризують професійну підготовку майбутніх фахівців фармацевтичного профілю. Однак ці питання ще й нині не повністю розкриті. Потребують додаткового вивчення питання: переведення зовнішньої мотивації саморозвитку у внутрішню; впровадження інноваційних педагогічних технологій в освітній процес професійної підготовки майбутніх фармацевтів.

Таким чином, особистісний саморозвиток – це процес якісної, цілеспрямованої, свідомої зміни особистісної сфери, що забезпечує саморозвиток і є невід'ємною умовою його особистісного та професійного

становлення. Без усвідомленого саморозвитку студент не зможе досягнути особистісного і професійного успіху. Науковці аргументовано довели, що саморозвиток можна активно стимулювати під час організації освітнього процесу. Як показує наш власний педагогічний досвід під час вивчення не лише спеціальних дисциплін (фармакогнозія, медична ботаніка, фітотерапія та ін.), а й під час опанування теоретичним матеріалом із суспільних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад і головний ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Переун», 2005. 1728 с.
2. Крылова Н. Б. Культурология образования. *Culturolojy of edikation*. М. : Народное образование, 2000. 270 с.
3. Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения. СПб. : АО Комплект, 1993. 415 с.
4. Матвійчина С. В. Особливості організації навчального процесу в коледжах та можливості предметів природничого циклу у саморозвитку студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія : «Педагогіка. Соціальна робота». 2014. №. 32. Ужгород, 2014. С. 118–120.
5. Пилипенко Н. М. Вплив кризи професійного становлення на саморозвиток особистості. *Педагогіка і психологія. Вісник АПН України*. 2005. № 2. С. 116–126.
6. Семенов О. М. Наукова мовна культура як основа фахового саморозвитку. *Педагогічна і психологічна науки в Україні : до 20-річчя НАПН України* : [в 5 т.] / НАПН України; редкол. : Н. Г. Ничкало, В. О. Радкевич [та ін.]. К. : Пед. думка, 2012. Т. 4 : Професійна освіта і освіта дорослих. С. 274–282.
7. Слободян О. П. Творчий саморозвиток особистості студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення культурологічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Л., 2004. 305 с.

8. Соцький К. О. Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка* / голов. ред. Г. Терещук ; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська та ін. Тернопіль : ТНПУ, 2014. № 1. С. 55–62.
9. Чернишова Є. Концептуальні підходи до реалізації ідеї триумфу особистості у контексті її саморозвитку. *Вища школа*. 2013. № 8. С. 78–88.
10. Щукина М. А. Об онтологическом статусе саморазвития личности. *Вопросы психологии*. 2007. № 4. С. 107–115.

УДК 373.2.011.3-053.4:615.851

Козак Л. В.

д.пед.н., доцент

Комісаренко Н. В.

магістрантка

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ

Психічне здоров'я розглядається як стан душевного благополуччя, яке характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ і яке забезпечує адекватну умовам навколишньої дійсності регуляцію поведінки і діяльності [7].

За визначенням О. Богініч, психічно здоровій особистості притаманні: гармонія; психічна врівноваженість; духовна спрямованість; орієнтація на саморозвиток і удосконалення; збагачення особистісних властивостей. Дослідниця також наголошує, що від врівноваженості, психологічної стійкості та самодостатності особистості залежать її взаємини з навколишнім світом, ступінь оволодіння духовними цінностями, добудова взаємин на основі моральних норм, адаптація до змін соціального середовища [1].

Одним із самих цікавих і чудових періодів у розвитку дитини – дошкільне дитинство, коли фактично складається особистість, самосвідомість і

світовідчування дитини. Ці процеси, у першу чергу, обумовлені загальним психічним розвитком та формуванням нової системи психічних функцій [5].

Питання про збереження й зміцнення психічного здоров'я дітей дошкільного віку розглядалися в роботах В. Бехтерева, О. Богінч, Л. Виготського, Н. Денисенко, О. Кононко, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін. Їхніми дослідженнями було здійснено вагомий внесок у вивчення закономірностей розвитку психічного здоров'я дітей.

Особливої гостроти проблема психічного здоров'я дошкільників набуває саме у контексті підготовки до навчання в школі, у зв'язку з підвищенням вимог до дитини, зростанням навчальних навантажень. Зокрема, тут необхідна актуалізація необхідних для навчальної діяльності мотиваційних і пізнавальних станів, що є важливою умовою суб'єктного входження у навчальну діяльність, вироблення способів саморегуляції станів дитиною.

Перш за все доведено, що негативно впливає на пізнавально-емоційну сферу дитини відсутність у неї позитивних контактів у дошкільному закладі. Незадоволеність спілкування формує дитячі фобії, негативізм по відношенню до школи, невротичні реакції.

Джерелом емоцій стають ігрова діяльність, продуктивні види діяльності (малювання, ліплення, аплікація, художня праця, праця в природі), спілкування з ровесниками, з дорослими, а також сама дитина як цінність, переживання свого "Я", його динамічності, автономності.

Як показує практика, досить ефективним для запобігання негативним емоційним станам є впровадження у процеси життєдіяльності дитини оздоровчих технологій терапевтичного спрямування, до яких відносяться: арт-терапія, кольоротерапія, музична терапія, піскова терапія, ігрова терапія, психогімнастика та казкотерапія. У щоденному житті дитини варто використовувати різноманітні оздоровчі технології [2].

У роботі з дітьми дуже важливо застосовувати гнучкі форми психотерапевтичної роботи. Арт-терапія надає дитині можливість програвати, переживати, усвідомлювати конфліктну ситуацію, яку-небудь проблему

найбільш зручним для психіки дитини способом. Арт-терапевтичні методики дозволяють поринати в проблему настільки, наскільки дитина готова до її переживання. Сама дитина, як правило, навіть не усвідомлює те, що з нею відбувається.

Арт-терапія означає "лікування образотворчою діяльністю" (малюнок, живопис, ліплення, пластика). Метод ґрунтується на тому, що внутрішнє "Я" починає відбиватися у візуальних формах, як тільки людина починає спонтанно малювати, писати фарбами. Сам процес малювання – особливо при зображенні значущих для дитини ситуацій – володіє психотерапевтичною дією, знімаючи емоційну напругу. Негативні відчуття, страх і гнів, переживаються в безпечній формі. Малюючи, дитина позбавляється особової напруги, програючи можливі вирішення травмуючих ситуацій [3].

Досить ефективним засобом поліпшення та розвитку психічного здоров'я дітей є кольори. Їх порівнюють з вітамінами, необхідними для розвитку дитини.

Кольоротерапія – метод психологічного лікування з метою розслаблення, зняття стресів, підняття настрою та тонусу за допомогою кольорів.

Діти використовують переважно 5-6 кольорів. У цьому випадку можна говорити про нормальний середній емоційний розвиток малюка. Більш широка палітра кольору свідчить про натуру чуттєву, багату емоціями. Якщо дитина використовує тільки 1-2 кольори, це, скоріш за все, вказує на негативний стан у дану хвилину: тривога (синій), агресія (червоний), депресія (чорний). Використання простого (графітного) олівця іноді трактується як "відсутність" кольору, таким чином дитина повідомляє про те, що у її житті не вистачає яскравих фарб та добрих емоцій [6].

Музична терапія – це психотерапевтичний напрям, що ґрунтується на лікувальному впливі музики на психологічний стан людини.

Ефект від застосування музичної терапії, передусім, вбачають у наступному: емоційна розрядка, полегшення ситуації взаємодії, регуляція емоційного стану, підвищення доступності для свідомих переживань психічних

процесів, набування нових засобів емоційної експресії, створення підґрунтя комунікативних навичок, розвиток творчої уяви і фантазії, сприяння самовиразу і саморозвитку, полегшення можливостей засвоєння дітьми нових стосунків. Доведено, що стимуляція мозку класичною музикою активізує зв'язки між нервовими клітинами і запобігає подальшій їх деградації.

Гра як провідний вид діяльності дітей дошкільного віку розвиває фізичні, психічні сили малюка (увагу, мислення, уяву, пам'ять тощо), сприяє засвоєнню ним навколишнього світу і людських взаємин, пробуджує творчий потенціал. Найдоступнішими й улюбленими іграми всіх, без винятку, дітей є ігри з піском.

Піскова терапія – це спосіб спілкування зі світом і самим собою; спосіб зняття внутрішнього напруження, втілення його на несвідомо-символічному рівні, що підвищує впевненість у собі й відкриває нові шляхи розвитку. Піскова терапія дає можливість доторкнутися до справжнього "Я", відновити свою психічну цілісність, зібрати свій унікальний образ, картину світу.

У ході творчої гри з піском активізуються самоцілюючі резерви дитячої психіки, які виявляються за певних умов (Е. Вейнріб) у процесі терапії. Пісок поглинає негативну психічну енергію людини, стабілізує її емоційний стан і гармонізує психоемоційне самопочуття дитини.

Наступним досить цікавим, а головне – дієвим, є метод ігрової терапії. Ігрова терапія допомагає при таких порушеннях: висмикування волосся, порушення спілкування, агресивна поведінка, порушення емоційного стану після стресу, труднощі в навчанні та мовному розвитку, заїкання, висока тривожність, занижена самооцінка тощо.

Ігрова терапія потребує "спеціального обладнання": м'яких та військових іграшок, іграшок-"монстрів", ємностей з піском та водою, ляльок, що зображають членів сім'ї, лялькового дому, фарб, пензлів, паперу тощо. Обов'язково має бути велика лялька – "Бобо", щоб дитина могла побити чи обмалювати цю ляльку, а не психолога.

Мета занять – дати можливість дитині у формі гри розрядити свої переживання, дати вихід нагромадженим негативним емоціям, сформувати

оптимальні навички спілкування та взаємодії. Провідну роль у процесі терапії відіграє позиція психолога, його стиль спілкування [4].

Таким чином, можемо зробити висновок, що для збереження психічного здоров'я дитини педагог повинен оволодіти сучасними оздоровчими засобами терапевтичного спрямування, створити спокійну доброзичливу обстановку в дитячому колективі, сприяти позитивним взаємовідносинам дошкільників з іншими дітьми, дорослими, забезпечувати умови повноцінного інтелектуального та емоційного здоров'я дітей, формувати позитивні емоції та культуру розумової діяльності.

Список використаних джерел

1. Беленька Г. В., Богініч О. Л., Машовець М. А. Здоров'я дитини – від родини. К. : СПД Богданова А.М., 2006. 220 с.
2. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2007. № 7. С. 8–10.
3. Копытин А. И. Основы арттерапии. СПб. : Лань, 1999. 255 с.
4. Костина Л. М. Игровая терапия с тревожными детьми. СПб. : М. Речь, 2001. 160 с.
5. Лосієвська О. Г. Психологічний вплив фактору емоційної регуляції на психічне здоров'я дитини. К. : Каравела, 2009. 400 с.
6. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учебное пособие для студентов вузов. М. : Сфера, 2002. 510 с.
7. Реалізація інноваційної практики в дошкільному навчальному закладі: психологічний аспект / за загальною редакцією С.Д. Максименка, С.Є. Кулачківської. Запоріжжя: "ЛПС" ЛТД, 2004. 128 с.

Козак Л. В.

д.пед.н., доцент

Смоляр А. Г.

магістрантка

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ВПЛИВ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Багато дітей в усіх країнах світу захоплюються комп'ютерними іграми, які ваблять їх цікавими, яскравими, захоплюючими сюжетами, збуджують, активізують емоції. На межі тисячоліть виникла справжня «епідемія» комп'ютерних ігор. Діти дошкільного віку більшу частину дня (особливо ті, які не відвідують заклади дошкільної освіти) проводять за комп'ютером: дивляться мультфільми, слухають музику, грають у різноманітні ігри. Тому важливо дослідити вплив комп'ютерних ігор на формування особистості дитини.

Використанню комп'ютерних програм у дошкільній освіті присвячені дослідження Ю. Горвиця, Т. Денисової, А. Іванова, О. Кореганової, Л. Марголіса, Г. Лаврентьевої та ін., які пропонують власні класифікації таких програм для дітей дошкільного віку.

На думку психологів (І. Бурлаков, В. Чорна), чим раніше комп'ютер увійде у світ дитини, тим меншим буде психологічний бар'єр між нею і машиною, оскільки у дитини практично немає страху перед технікою. Діти у будь-якій техніці, перш за все, бачать нову іграшку. А комп'ютер потрібно подати їм так, щоб він став не лише іграшкою, а й засобом для навчання.

Дослідження, які були проведені в нашій країні і за кордоном, показали, що комп'ютер доступний розумінню дітей приблизно із 5 років. Проте абсолютно зрозуміло, що знання інформатики як теорії комп'ютерної практики дитині-дошкільнику ще не потрібні. Комп'ютер входить у життя дитини через гру та інші розважальні, властиві віку заняття. Інтерес дітей до комп'ютера

величезний, і справа дорослих повернути його в правильне русло. У зв'язку з цим виникає необхідність залучення дітей до комп'ютерного світу якомога раніше, вже в дошкільному віці для того, щоб цей світ став для дитини звичним і природним.

Розглянемо вплив комп'ютерних ігор на розвиток інтелекту дитини.

Під інтелектом ми розуміємо не лише сукупність пізнавальних здібностей людини, але і рівень накопичених знань, соціальний досвід, які дають здатність до самостійного мислення, здатність орієнтуватися у новому оточенні і приймати самостійні рішення. Інтелект включає наступні функції: скоординована взаємодія різних видів мислення – логічного, наочно-образного і наочно-дієвого; уміння швидко приймати рішення; взаємодія різних сфер психіки – емоцій, відчуттів і мислення; соціальне пізнання; реалізація накопиченого досвіду. Всі ці функції розвиваються під час гри у комп'ютерні ігри. Ігри насичені різного роду завданнями, вирішення яких добре розвиває різні види мислення. Часто потрібна і швидкість мислення. У іграх відбувається включення емоційної сфери дітей. Емоційна реакція на різних персонажів у грі така ж, як і в реальному житті. Захист добра від зла неможливий без етичного вибору, тому високі етичні відчуття так само впливають на ігрову поведінку. Комп'ютерні ігри володіють значним пізнавальним потенціалом.

Про корекцію емоційних порушень за допомогою комп'ютерних ігор стали говорити зовсім недавно – в останніх 5 або 10 років. Серед різноманіття емоційних порушень виділяються чотири основні, що найчастіше зустрічаються у практиці – агресивність, депресія, замкнутість і страхи, які відносяться до особових, поведінкових або емоційних порушень. Використання комп'ютерної гри може давати безпосередній ефект для розвитку або корекції якої-небудь психічної функції або може мати непрямий вплив на яку-небудь психічну функцію. Відповідно до цього можна виділити два напрями комп'ютерної ігрової терапії. Комп'ютерні ігри відрізняються від ситуацій живого спілкування тим, що дитина грає у них одна або поряд із педагогом. Недолік комп'ютерних ігор полягає у тому, що вони відривають від реального

життя. Замкнуті у собі діти із цікавістю освоюють гру на комп'ютері, де їм нічого не загрожує і не потрібно спілкуватися із живими людьми.

Комп'ютерні ігри допомагають і у тренуванні пам'яті. У дослідженнях багатьох психологів – Ж.Піаже, А. Валона, П. Блонського та інших – було відкрито, що у маленьких дітей ще немає бажання запам'ятовувати, немає так званого довільного запам'ятовування, тобто запам'ятовування із раніше поставленою метою. Діти запам'ятовують лише яскраві, емоційні для них моменти або деталі, і тут знову незамінним помічником є комп'ютер, оскільки він робить значимим і яскравим зміст засвоюваного матеріалу, що не лише прискорює його запам'ятовування, але і робить його більш осмисленим і довготривалим [1, с. 36].

До позитивних сторін використання комп'ютерних ігор можна віднести наступне: вони викликають інтерес до нової техніки, позбавляють страху перед нею, властивого особливо дорослим; ці ігри формують психологічну готовність до опанування комп'ютерної писемності; комп'ютерна гра дозволяє створювати абсолютно нові ситуації, навіть у сфері майбутнього, у яких реальне життя переплітається із уявним світом; розвиваються увага, швидкість дій, виховується цілеспрямованість і зосередженість.

Проведені у Франції дослідження з використання комп'ютерних програм показали, що діти за їх допомогою засвоюють поняття форми, кольору і величини, у них формується вміння орієнтуватися на площині у статиці і русі; діти опановують читання і письмо, також розвиваються елементи наочно-образного і теоретичного мислення, уяви і творчості, пізнавальні інтереси, тренуються увага і пам'ять.

Самостійна робота за комп'ютером сприяє розвитку у дитини дрібних м'язів руки і моторно-зорової координації. Іншими словами, натискаючи на кнопки клавіатури і підводячи курсор до потрібного місця на екрані, дитина вправляє моторику, а також вчиться співвідносити рухи своєї руки з тими результатами, які вона спостерігає на екрані.

Головною метою комп'ютерних ігор є створення ілюзії того, що відбувається, перенесення в ірреальний світ. В іграх дитина подумки опиняється у ситуаціях, які з нею у реальному житті статися не можуть, вона переноситься в інший світ, живе іншим життям. Комп'ютерні ігри значно більше, ніж фільми або книги, дозволяють дітям ототожнитися із головними героями – відчувати себе неймовірно сильними, відважними, розумними тощо.

Поряд з цими позитивними моментами є і немало негативних. Дуже часто ці ігри настільки захоплюють дитину, що вона перестає спілкуватися з друзями, займатися спортом та іншими корисними для неї видами діяльності. Іншим моментом, що викликає занепокоєння педагогів і батьків, є зміст ігор. У них часто присутні агресивність і жорстокість, що не може не позначитися на етичному і емоційному стані дитини.

Найсильніше дитина схильна до залежності від комп'ютерних ігор, оскільки події в комп'ютерних іграх не повторюються і відбуваються досить динамічно, а сам процес гри безперервний.

Виділяють чотири стадії розвитку психологічної залежності від комп'ютерних ігор: стадія легкої захопленості (стійка, постійна потреба в грі на цій стадії не сформована, гра не є значимою цінністю для дитини); стадія захопленості (гра в комп'ютерні ігри на цьому етапі приймає систематичний характер); стадія залежності (на цій стадії відбувається інтерналізація локусу контролю, зміни самооцінки і самосвідомості); стадія прив'язаності (на цій стадії дитина «тримає дистанцію» із комп'ютером, проте повністю відірватися від психологічної прив'язаності до комп'ютерних ігор не може).

Остання стадія найтриваліша, вона може тривати все життя, залежно від швидкості згасання прив'язаності. Дитина може зупинитися у формуванні залежності на одній із попередніх стадій, тоді залежність згасає швидше. Але якщо дитина проходить всі три стадії розвитку психологічної залежності від комп'ютерних ігор, то на останній, четвертій стадії вона знаходитиметься тривалий час. Визначальним тут є той факт, до якого рівня станеться спад

величини залежності після проходження максимуму. Чим спад сильніший, тим менше за часом гаснутиме залежність.

Ось які психологічні симптоми може почати відчувати дитина, якщо вона відноситься до групи залежних від ігор людей: хороше самопочуття або ейфорія за комп'ютером (за улюбленою грою); неможливість зупинитися; збільшення кількості часу, що проводиться за комп'ютером (за грою); зневага сім'єю і друзями; відчуття порожнечі, депресії, роздратування не за комп'ютером; обман членів сім'ї про свою діяльність.

Дослідження фізіологів, гігієністів та лікарів показали, що оптимальний час гри за комп'ютером для дітей 5-6 років становить 10 хвилин, не більше, ніж два рази на тиждень. При цьому найкращий час для ігор на комп'ютері – ранкові години чи друга половина дня після денного сну. Найкращі дні тижня для занять за комп'ютером – вівторок, середа, четвер, адже у інші дні стомленість дітей вища.

Таким чином, можемо зробити висновок, що нові інформаційні технології та їх упровадження у сферу дошкільної освіти відіграють важливу роль у формуванні особистості дитини дошкільного віку. Велика кількість нової інформації, поширення ігрових приставок, електронних іграшок і комп'ютерів значно змінюють сприймання дитиною навколишнього світу. Це впливає і на провідну діяльність дитини – гру. З'являється ще один її вид – комп'ютерна гра. Комп'ютерні ігри для дошкільників повинні мати, передусім, розвивальний характер, бути близькі інтересам дитини, реалізовувати її прагнення до експериментування, творчості, а головне – це не зловживати часом проведеним за комп'ютером, відпочивати, частіше бувати на свіжому повітрі.

Список використаних джерел

1. Ашеров А. Т., Полякова Ю. М. Вплив комп'ютерних ігор на людину: психологічні і фізіологічні аспекти: Навчальний посібник. – Горлівка : ПП «Видавництво Ліхтар», 2008. – 90 с.

Кулеша Н.П.

к. психол. н, ст. викладач
кафедри громадського здоров'я

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ДИСТАНТНА СІМ'Я ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В НІЙ

У контексті сучасних освітньо-виховних пріоритетів стає дедалі актуальнішою увага до проблеми існування нового соціального феномену в нашій країні – дистантних сімей, соціального становлення та психічного розвитку дітей у цих сім'ях. На жаль, в умовах сьогодення доводиться вже «пожинати плоди» цього явища – деформовані сімейно-шлюбні стосунки, поява неповних і неблагополучних сімей через довготривалу відсутність одного з батьків (або обох) спричиняють появу дитячої занедбаності і бездоглядності, «виштовхують» дітей на вулицю, де вони намагаються компенсувати те, чого недоотримали у власній родині.

Особливості життєдіяльності дистантної сім'ї розглянуто у працях А. Акмалова, В. Капіцина, Д. Пенішкевича, Я. Раєвської, В. Торохтія. Загальні теоретичні положення соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів розглянуто в роботах І. Зайнишева, П. Павленка, Є. Холостової та інших. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо П. Бурдю (Франція), Т. Заславську, Ж. Зайончковську, Л. Рибаківського (Росія), Д. Тернера (США), А. Ягельського (Польща) та ін. Роботи цих дослідників висвітлюють широкий спектр проблематики дистантної сім'ї – від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами. Однак, незважаючи на істотний внесок перелічених учених у вивчення проблем та особливостей зовнішньої трудової міграції населення України.

У нашому теоретичному дослідженні до категорії «дистантні сім'ї» віднесено сім'ї, члени яких живуть на відстані через особливості професії (сім'ї артистів, бортпровідників, військових, геологів, космонавтів, моряків, спортсменів); сім'ї трудових мігрантів – заробітчани, що сезонно чи по декілька

років поспіль працюють закордоном, адже члени цих сімей тривалий час перебувають на відстані.

Щодо відокремлення особливостей і відмінностей впливу батька і матері на розвиток особистості дитини, зазначимо, що на сьогодні у психологічній науці існує декілька позицій щодо цього питання. Так, американський психолог П. Томіш говорить про те, що вплив батька та матері на дитину частіше подібний, ніж відмінний, а механізми та засоби впливу на дітей також схожі. Важливою, на думку вченого, є не стільки стать батьків, скільки стиль їхньої поведінки. Індивідуальні взаємини між батьком і дитиною виглядають менш суттєвими, ніж загальний родинний контекст, враховуючи взаємини між усіма членами родини [6].

На сьогодні проблеми задоволення соціальних потреб дітей трудових мігрантів, їх психоемоційного здоров'я, соціалізації та самореалізації стають предметом вивчення багатьох учених та потребують якнайшвидшого розв'язання.

Дослідження Брюса Перрі (Bruce Perry, 1996) із Бейлорського медичного інституту доводять існування специфічної сімейної системи, у якій велику роль відводить такому показнику як відсутність батьківської турботи і уваги [5].

Дж. Уайнхолд, Б. Уайнхолд (2007 р.) вважають, що відсутність батьківської турботи, а також те, що соціальні й емоційні потреби дитини ігнорувалися значимими для неї людьми – батьками, є головною причиною «травм розвитку». Сюзан Форвард, яка проводила в США дослідження щодо розвитку дітей без батьківської турботи, наводить такі факти:

- більше 1,5 млн дітей постраждали внаслідок нестачі батьківської турботи (зростання на 143%) (Seldakand Broadhurst, 1996);
- більше 1,4 млн дітей зазнали небезпеки через брак батьківської турботи (зростання на 306%) (Seldakand Broadhurst, 1997);

- відсутність батьківського піклування виявилось найпоширенішою формою поганого поводження з дітьми (зростання на 114% до 2 млн випадків) (Seldakand Broadhurst, 1997);
- більше 1 млн 350 тис. дітей постраждали через нестачу фізичного піклування (зростання на 163%) (Seldakand Broadhurst, 1996);
- майже 600 тис. дітей постраждали через брак емоційного піклування (зростання на 188%) (Seldakand Broadhurst, 1996);
- приблизно 1 тис. людей, які в дитинстві страждали від нестачі батьківського піклування, в дорослому віці демонстрували значно менші показники розвитку інтелекту, проявляли в півтора рази більше асоціальної та кримінальної поведінки набагато частіше вчиняли спроби суїциду, ніж люди, які не страждали через брак піклування батьків у дитинстві (Widomand Maxfield, 2000).

Інші дослідження підтверджують той факт, що «робоча модель», яка сформована в раньому дитинстві, продовжує існувати практично незмінною і в дорослому віці. А. Краузе і Б. Хейверкемп (Krauseand Haverkamp, 1996 p.) у своїх дослідженнях підтвердили, що зв'язок між дитиною і батьками відіграє важливу роль у майбутніх дитячо-батьківських відносинах [6].

Батьківська любов формує в дитини почуття безпеки, підтримує сприятливий стан її емоційно-чуттєвого світу, вчить моральної поведінки і загалом постає як джерело життєвого досвіду, необхідного дитині, яка росте. Від задоволення саме цієї життєво важливої потреби багато в чому залежить фізичний і психічний розвиток дитини, відчуття нею своєї захищеності. Почуття впевненості, безпеки приходить до дитини тоді, коли вона відчуває постійну турботу про себе, ніжність, ласку з боку дорослих. Як свідчать дослідження, діти, оточені з народження батьківською любов'ю, відчуваються

впевненими в житті, самостійними, вміють знаходити контакт з іншими людьми, легше спілкуються з однолітками [5].

Материнська любов стає підґрунтям для виникнення довіри до світу, що необхідно для нормального психічного розвитку дитини і є основою для формування її ставлення до людей. Мати сприяє розвитку соціального інтересу в дитини. Контакт із нею є першим у житті дитини і справляє найбільший вплив. Завдання матері полягає у вихованні в дитини почуття співробітництва, прагнення встановлювати взаємозв'язки й товариські стосунки. В ідеалі істинна материнська любов – це любов, зосереджена на добробуті дитини.

Отже, в умовах дистантної сім'ї спостерігається явище заміни ролей і, як наслідок, дитина не тільки не бачить одного із членів подружжя, який би допомагав іншому, а й не спостерігає особи, яка б мала репрезентувати належну лінію поведінки, пов'язану із засвоєнням чоловічої/жіночої ролі. Це стає одним із важливих чинників, що викликають появу деформацій у гендерній соціалізації дітей із дистантних сімей, оскільки набуття відповідних взірців поведінки для виконання чоловічих/жіночих ролей є вкрай важливими, адже патології у сприйманні гендерних ролей часто проявляються в майбутньому: коли діти з таких сімей створюють свої власні сім'ї, вони не підготовлені до подружнього життя, не знають як повинні поводитися батько або мама, чоловік або дружина – у них просто спотворені приклади.

Самооцінка в юнаків, батьки яких перебувають за кордоном, є дещо вищою, ніж у їхніх однолітків з повних сімей [3]. Це можна пояснювати тим, що по-перше, головна потреба попереднього підліткового віку – набуття ролі дорослого – по суті, була задоволена, оскільки мати чи батько, які були за кордоном, створювали такі умови для дитини, де їй необхідно було проявляти себе як дорослу людину. Тобто батьки дали можливість юнакам реалізуватися на рівні дорослого, виконувати його ролі. По-друге, важливим фактором, який впливає на рівень самооцінки юнаків із дистантних сімей, є матеріальне благополуччя сім'ї. Отримані гроші батьки надсилають родичам, з якими залишаються діти, та самим дітям, намагаючись компенсувати в такий спосіб

відсутність батьківського піклування. Це надає підлітку та юнаку певного соціального статусу й становища серед ровесників, знижуючи при водночас значення міжособистісних стосунків і морально етичних взаємин [2; 4].

Однак юнаки з дистантних сімей закриті для спілкування як з однолітками, так і дорослими, їхня замкнутість зумовлена відчуттям, що їх не розуміють, переживанням несправедливості чи неповаги до себе. Вони намагаються розкрити себе з кращого боку, заслужити схвальні відгуки від інших, особливо тих, чия думка для них важлива. Страх показати своє незнання або невміння стає причиною надмірної сором'язливості й невпевненості в собі, набуває хворобливого характеру. Все це часто маскується напускною розв'язністю, грубістю, аби приховати внутрішню невпевненість [1].

Отже, соціально-психолого-педагогічна ситуація особистісного розвитку дитини у дистантній сім'ї унеможлиблює задоволення їх основних моральних і виховних потреб, а саме: відчуття своєї потрібності; стабільності сімейного середовища; безумовного прийняття; поваги до почуттів, думок, емоційних і поведінкових проявів; позитивної оцінки з боку значущих дорослих; емоційної підтримки в разі зіткнення із життєвими труднощами; оволодіння навичками позитивного спілкування з оточуючими; вміння долати життєві перешкоди. Все це спричиняє порушення функціонування емоційної сфери та призводить до викривлення особистісного розвитку майбутнього дитини із дистантної сім'ї.

Список використаних джерел

1. Гарбузов, В.И. (1994) Практическая психотерапия, или как вернуть ребенку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье, АО «СФЕРА», СПб., 158 с.
2. Гордієнко, Н. В., Ізотова, А. Ю. (2008) Соціально-педагогічні засади профілактики деформацій у соціалізації дітей з сімей трудових, *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*, Черкаси, Випуск 123, 168 с.

3. Католик, Г. В. (2006) «Діти трудових емігрантів: особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці», *Практична психологія і соціальна робота*, Київ, № 12., С. 16–23.
4. Орбан-Лембрик, Л. Е., Лембрик, С. П. (2006) Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя, *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, Івано-Франківськ, Видавництво «Плай» Прикарпатського університету, Ч. 1. Вип. II. С. 120–135.
5. Petruk, V. (2012) Academic discipline website as an efficient aid for didactic adaptation of first-year students, *EDUKACJA – TECHNIKA – INFORMATYKA Rocznik naukowy*, № 3, S. 93–99.
6. Tomich, P., McWhirter, J.J., King, W.E. (2000) International student adaptation: Critical variables, *International Education*, 29, P. 37–47.

УДК 364.044.24

Мельничук Н. М.

викладач КЗВО «Рівненська медична академія»

Рівненської обласної ради

Діда Г. А.

викладач КЗВО «Рівненська медична академія»

Рівненської обласної ради

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У СВІТЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Реалії сучасного суспільного життя (посилення процесів глобалізації, інформатизації, впливів соціально-економічних чинників та ризиків) актуалізують потребу пошуку інноваційних підходів до здійснення ефективної соціалізації сучасної молоді людини, аналізу теоретичних положень і

практичних способів педагогізації соціуму та посилення виховного впливу соціального середовища [8, с.378].

Соціалізація - складний, життєво важливий процес. Від нього багато в чому залежить як індивід зуміє реалізувати свої здібності, відбутися як особистість. Успішний перехід молоді до дорослого життя забезпечується за рахунок ефективного функціонування традиційних інститутів соціалізації – сім'ї, освіти. Однак в сучасних умовах дані інститути соціалізації поступаються своїми позиціями іншим агентам соціалізації, вплив яких швидко збільшується і формується інформаційному суспільстві. Йдеться про такі інститути соціалізації, як ЗМІ та Інтернет, що здійснюють великий вплив на формування молоді особистості [9, с. 8; 6, с. 378].

Кожна, без винятку, особистість протягом усього свого життя соціалізується. Процес соціалізації – явище неминуче, об'єктивно існуюче в суспільстві. Є дуже важливим аби кожна особистість успішно соціалізувалася, це потрібно як для неї самої, так і для суспільства в цілому [6, с. 1; 4, с. 69].

Потрібно наголосити також, що особливості розвитку суспільства у теперішній час характеризуються двома важливими для нашого дослідження особливостями. По-перше, це високий темп розвитку науки, техніки, технологізація всіх сфер суспільного буття. По-друге – все більш зростаюча роль окремої людини як рушійної сили суспільного прогресу. В даних умовах життєві обставини змушують людину швидко адаптовуватися та зберігати високу продуктивність в різноманітних, гострих, екстремальних, динамічних, нестабільних ситуаціях. Всі ці обставини висувають високі вимоги до фізичних, моральних, психологічних якостей людини [6, с. 1].

Модель соціалізації визначається тим, які цінності наявні в суспільстві, який тип соціальних взаємодій повинен бути відтворений. Соціалізація організовується так, щоб забезпечити відтворення властивостей соціальної системи. Якщо головна цінність суспільства - свобода особистості, воно і формує такі умови [9, с. 7].

Суспільство пропонує еталони соціалізації і надає індивідам типові соціальні риси, при цьому орієнтуючи на набуття соціально бажаних і схвалених якостей особистості і моделей поведінки. Таким чином суспільство обумовлює соціально-типове в індивідах, що необхідно для забезпечення передбачення поведінки індивідів, досягнення певного порядку в соціальній взаємодії, збереження соціальної цілісності, самовідтворення та саморегуляції суспільства [6, с. 2; 8, с. 380].

Криза функціонування інституту сім'ї спостерігається як в країнах ЄС так і в Україні, викликає великі труднощі в соціальній адаптації сімей, і в даний час стоїть питання про виживання і соціальне благополуччя особистості і сім'ї в цілому. Багато українських сімей є дезадаптованими, спостерігається збільшення позбавлення батьків батьківських прав, зростання соціального сирітства. В країнах ЄС теж спостерігається тенденція до зниження частоти укладення шлюбів, саме країни ЄС входять у 10 країн по найбільшій кількості розлучень [9, с. 10; 5, с. 23].

У більшості сучасних спільнот сім'я є інститутом первинної соціалізації особи, у рамках якої формуються базові навички соціальної взаємодії, первинна статево-рольова диференціація. У системі ціннісних орієнтацій населення України значення сім'ї як життєвої цінності дуже високе (за чотирибальною шкалою: 3,9). В Україні більше, ніж на Заході, поширені багатопокілнні сім'ї з традиційними сімейними настановами (взаємодопомога на рівні родини, піклування, тісніші сімейні стосунки та спілкування) і зберігаються традиції виховання дітей у повних сім'ях [6, с. 2.].

Процес оволодіння суспільними цінностями передбачає вивчення світового досвіду, насамперед європейської спільноти, щодо виховання, освіти та становлення своїх громадян – як завдяки підтримці держави, так і за великим рахунком поза нею. Євроінтеграційний шлях потребує ретельного осмислення та аналізу цього досвіду, а потім, можливо, – адаптації кращих зразків до українських реалій [8, с. 382; 5, с. 29].

Як ми знаємо засвоєння ціннісних норм є невід'ємною частиною процесу

соціалізації, а тому вбачаємо серйозну проблему в тому, що підлітки мають недосконалу ціннісну картину світу. Але варто зауважити, що проблеми з засвоєнням ціннісних норм мають не тільки важковиховувані підлітки, але й більшість сучасних підлітків і молодих людей [6, с. 8; 3, с. 32].

Зближення практики роботи вітчизняних і європейських соціалізаційних інститутів сприятиме формуванню у громадян України нової ментальності, визнанні загальнолюдських норм і правил при повазі до своєї самобутності, що слугуватиме передумовою успішної євроінтеграції [9, с. 12].

У діяльності європейських структур (Європейський Союз, Рада Європи) стосовно молоді виокремлюється декілька основних напрямів, таких як освіта, свобода пересування, зайнятість і професійна підготовка, залучення молоді до добровільної діяльності (волонтерський рух), освоєння молодими людьми інформаційних технологій, культурний розвиток, зближення молоді країн-членів ЄС та інших держав, заохочення громадянської активності молоді, освіта в галузі захисту прав людини, сприяння міжкультурному діалогу тощо [2, с. 36; 1, с. 2].

В умовах трансформації суспільних відносин на державному та міждержавному рівні відбулось закономірне розширення традиційних каналів соціалізації молоді. Загальною метою європейської молодіжної політики у системі соціалізації молоді є сприяння безконфліктній інтеграції молоді в суспільство на таких принципах, як участь; освіта; зайнятість, професійна освіта, подолання соціальної ізольованості; добробут, незалежність, культура; європейські цінності, мобільність, відносини зі світом [2, с. 40; 7, с. 276].

Список використаних джерел

1. Бойчевська І. Зв'язок компетенцій із професійною соціалізацією молоді у країнах Європейського союзу.
2. Бородін Є., Хожило І. Європейські структури та програми з питань молоді. Аспекти публічного управління. – № 9-10. 2014. – С. 36–41.

3. Возна Ю. Соціалізація учнівської молоді як предмет науково-педагогічних досліджень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Вип. 21. – С. 31–33.
4. Галус О. Соціалізація особистості: сутність, концептуальні підходи у наукових теоріях, напрямках, школах. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2010. – № 2. – С. 69–75.
5. Геєць В. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності. Український соціум. – № 3. 2011. – С. 34.
6. Редько Л. Особливості соціалізації важковиховуваних підлітків.
7. Стельмах В. Політична соціалізація молоді: досвід Польщі.
8. Устинова Н. Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі України.
9. Челіканова Х. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності. Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса. 2017. 21с.

Радіонова М. С.

завідувач навчальної психолого-
консультативної лабораторії

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В період інтенсивного темпу життя та різноманіття вимог до компетентності конкурентоспроможних фахівців, перед закладами вищої освіти постає завдання створити умови, як і сприятимуть як оволодінню

професійними компетентностями, так і гармонійному розвитку особистості здобувачів освіти.

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України, затвердженого наказом МОН від 22.05.2018 № 509, практичний психолог в закладах освіти має здійснювати психологічний супровід психічного, розумового, соціального і фізичного розвитку здобувачів освіти; спрямовувати власну діяльність на формування у них цінностей, компетентностей і готовності, необхідних для успішної самореалізації, сприяти профільному та професійному самовизначенню, формуванню життєвої компетентності [2].

Виходячи з цього, в закладах вищої освіти має здійснюватися компетентний психологічний супровід особистісного зростання здобувачів освіти, спрямований на реалізацію їх потенціалу, формування навичок свідомого самовдосконалення та створення умов для їх самоактуалізації. Таку функцію має виконувати практичний психолог або кваліфікований працівник психологічної служби ЗВО.

Поняття «особистісне зростання» має багато трактувань які зводяться до природного процесу розвитку особистості та окремих її аспектів. Разом з тим, в кожному визначенні увага приділяється формуванню індивідуальних рис, які сприяють успішному особистісному становленню людини, її реалізації та задоволеності якістю життя. Найбільш повно поняття особистісного зростання розглядається в працях психологів гуманістичного напрямку, який пояснює, що саме прагнення до особистісного зростання, творчості й самодостатності є рушійною силою розвитку та формування особистості. Зокрема, А. Маслоу, розглядаючи систему потреб людини, визначає самоактуалізацію як прагнення до самоздійснення та актуалізацію потенційних можливостей [1].

Згідно його теорії, самоактуалізована особистість має такі психологічні особливості: 1) повне прийняття реальності та власного життя й адекватне ставлення до них; 2) прийняття інших і самого себе, відповідальності за власне життя; 3) професійна самодостатність (захопленість улюбленою справою,

орієнтація на завдання); 4) автономність від соціального середовища та думок оточуючих; 5) розвинена емпатійність й доброзичливість; 6) готовність пізнавати нове, свіжість оцінок, відкритість досвіду; 7) досягнення мети лише конструктивними шляхами; 8) природність поведінки; 9) розвинене почуття гумору; 10) постійний саморозвиток та креативність; 11) готовність до усвідомлення та вирішення, до розуміння власних можливостей [1].

В сучасній психологічній науці під особистісним зростанням розуміється процес усвідомленого, керованого особистістю розвитку, у якому формуються й розвиваються необхідні якості та здібності (Ф.Є. Василюк, Г.К. Селевко, В.В. Столін та ін.). Так, О.П. Щотка визначає даний феномен як повну реалізацію власного потенціалу особистості, досягнення якої можливе лише в процесі постійного пошуку шляхів самопізнання й самовдосконалення [3].

Значущою складовою особистісного зростання юнацькому віці і в період ранньої дорослості є професійне становлення. Саме тому, освітній процес має передбачати не лише формування професійних компетентностей, а й створювати умови для пізнання здобувачами освіти власної особистості, підвищення мотивації, розвитку самосвідомості та самопрезентації, цілеспрямованості, навичок планування та успішного досягнення бажаних результатів. Адже, в період здобуття вищої освіти та оволодіння майбутньою професією, усвідомлення власного потенціалу та розвиток навичок особистісної ефективності зумовлює успішність подальшого професійного становлення та конкурентоспроможності майбутнього фахівця. Таким чином, психологічний супровід особистісного зростання здобувачів вищої освіти є важливим компонентом їх професійної підготовки.

Зважаючи на це, психологічний супровід особистісного зростання здобувачів вищої освіти має здійснюватися в декількох напрямках роботи психологічної служби ЗВО: діагностика (визначення індивідуально-типологічних особливостей здобувачів освіти, їх потенційних можливостей та здібностей); профілактика (активізація пізнавальної активності всіх учасників освітнього процесу, зниження психоемоційної напруги, психологічна підтримка

у вирішенні життєвих ситуацій, мотивація на досягнення поставлених цілей, профілактика та попередження емоційного вигорання); індивідуальне консультування відповідно до запитів; навчальна діяльність (науково-практичні гуртки та факультативні заняття, спрямованні на детальне вивчення професійних питань) тощо.

Окремої уваги заслуговує корекційно-розвивальна робота, яка може здійснюватися у форматі соціально-психологічних тренінгів, тренінгів особистісного зростання та майстер-класів. Тематика такої роботи має бути різнобічною, охоплювати професійну спрямованість особистості, розвиток особистісних якостей та рис характеру, а також підвищення самооцінки, впевненості у собі, особистісної ефективності та мотивації. Компетентно розроблені тренінгові заняття завдяки застосовуваним технікам та вправам мають сприяти підвищенню психологічної культури здобувачів освіти, формуванню в них навичок ефективної постановки та досягнення цілей, міжособистісної взаємодії та само презентації, планування власного життя та окремих справ, раціонального розподілу часу та використання внутрішніх та зовнішніх особистісних ресурсів, тощо.

Також, враховуючи взаємозв'язок професійного становлення з особистісним зростанням, тренінгові заняття мають бути спрямовані на усвідомлення власного покликання; визначення бажань та цілей, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю; підвищення професійної мотивації; адаптацію до вибраної професії тощо.

Таким чином, здійснюючи компетентний психологічний супровід особистісного зростання здобувачів заклади вищої освіти забезпечують сучасний ринок праці фахівцями, здатними до саморозвитку, самовдосконалення професійних та особистісних навичок, продуктивної діяльності, якісного та ефективного виконання професійних обов'язків, креативного вирішення поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. Булах І. С. Змістовний контекст поняття «особистісне

зростання» в ракурсі феноменологічного та гуманістичного напрямків у психології / І. С. Булах // Психологія: Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2000. – Вип. 2 (9). – С. 176–185.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 «Положення про психологічну службу у системі освіти України», 2018. – 11 с.

3. Скрипаченко Т. В. Психологічний феномен особистісного росту / Т. В. Скрипаченко // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 1. – С. 59–65. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2013_1_13.

Клічук А.М.

магістр УНЗ-61,з

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, директор ЗДО «Колосок»

МОТИВАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дошкільна освіта – це перша ланка у системі освіти, яку не оминають зміни та процеси реформування, що відбуваються у сучасному суспільстві, зокрема, необхідність вирішення проблеми мотивації педагогічного колективу, що можливо лише за умови створення ефективної системи мотивації, яка здатна спонукати до ефективної діяльності педагогів закладу дошкільної освіти.

Актуальність дослідження системи управління мотивацією педагогічних працівників закладів дошкільної освіти зумовлена необхідністю розроблення дієвих механізмів мотивації, які відповідали б соціально-економічним процесам сьогодення.

Дослідженням проблеми та механізму мотивації займались багато зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як В. Врум, Ф. Герцберг, Д. МакГрегор, Д. МакКлелланд, А. Маслоу, Ф. Тейлор, Г. Уайт, Г. Щокін, І. Баткаєва, Є Ільїн, А. Колот, Е. Уткін, В. Ядов та інші.

Мотивація діяльності педагогів є головним засобом вдосконалення та розвитку їх професійної майстерності, що забезпечує результативність діяльності закладу дошкільної освіти.

Такі взаємопов'язані поняття, як «мотивація» та «мотив» зустрічаємо як у педагогічній, так і у психологічній літературі.

Термін «мотивація» трактується у сучасній психології у двох значеннях: як система факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри та прагнення), і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує активність поведінки на певному рівні [1].

Дослідження системи мотивації професійної діяльності педагога допоможе визначити керівнику закладу дошкільної освіти методи стимулювання та стежити за рівнем розвитку професійної мотивації кожного педагогічного працівника.

Створення умов для задоволення потреб працівників підвищують мотивацію професійної діяльності педагогічних працівників. Адже потреби – це відсутність чогось необхідного для життєдіяльності та розвитку особистості. Потреби розділяють на соціальні та біологічні. До соціальних потреб відносять: просування по кар'єрних сходинках, належність до роду, соціальної групи, визнання тощо. До біологічних потреб: потреба в повітрі, воді, їжі, продовженні роду, житлі та інші потреби, які необхідні для нормального існування організму [1].

Так, американський вчений А. Маслоу за основу своєї теорії взяв твердження, що мотивація людини визначається спектром її потреб. Він дослідив вплив незадоволеного та задоволеного стану людини на мотивацію трудової діяльності та пов'язав мотивацію з потребами. Людські потреби він розмістив у формі піраміди, чим висловив думку про те, що щоб задовільнити

вищу потребу, необхідно, щоб інші були задоволені. Отже, для ефективного керівництва діяльністю персоналу керівник закладу дошкільної освіти має визначити мотиви, які в даний час є важливими для людини. Так, головним фактором ефективного розвитку закладу є мотивація як функція управління.

Мотивацію, як метод управління, доповнює стимулювання. Стимулювання – це процес використання конкретних стимулів на користь людині та організації; стимулювати – означає спонукати працівника до цільової дії. Стимулювання передбачає створення умов, за яких активна трудова діяльність дає певні результати, стає необхідною і достатньою умовою задоволення значних і соціально обумовлених потреб працівника, формування у нього мотивів до праці [1].

Теорія та практика зібрала різні підходи до вдосконалення мотиваційної системи. Практичне застосування мотивації праці здійснюється за допомогою широкого кола методів мотивації і стимулювання праці, які розділяються на: економічні прямі, непрямі; адміністративно-господарські; морально-психологічні; соціальні; ідейно -виховні [1].

Економічні методи – це методи, які спираються на економічні інтереси працівників. Ці методи є найбільш розповсюдженими, вони належать до зовнішньої мотивації та розділяються на прямі і непрямі. До прямих належать: заробітна плата (різні форми та системи заробітної плати); премію за продуктивну працю і раціоналізацію; участь у прибутках; заохочувальні, компенсаційні та гарантійні виплати; доплати за стаж і сумлінну працю на підприємстві. До непрямих відносять: пільгове харчування; нагороди цінними подарунками; відшкодування витрат за користування житлом, транспортом, зв'язком; оплата навчання.

Адміністративно-господарські методи ґрунтуються на владі, правах керівника, забезпечують дисципліну та відповідальність співробітників. Сюди належать: накази, розпорядження, інструкції, цільовий метод, метод співучасті, дисциплінарний метод, гнучкий графік роботи, зміни в режимі праці, сприяння творчим відпусткам і відрядженням, охорона праці, програми підвищення

якості праці. Їх розділяють на організаційно-стабілізуючі та організаційно-розпорядчі.

Організаційно-стабілізуючі методи впливу (адміністративні) використовуються для чіткого визначення і закріплення функціональних обов'язків персоналу, встановлення допустимих меж поведінки і дій, роз'яснення цілей та завдань, ознайомлення з порядком і умовами виконання покладених на працівників функцій або окремих доручень тощо.

Організаційно-розпорядчі (організаційні) методи стимулювання персоналу використовуються для ініціативної роботи через задоволення його власних, внутрішніх потреб на основі організації, справедливого нормування праці, створення сприятливих умов для роботи, підвищення комфортності робочого місця.

Морально-психологічні методи мотивації різняться своєю мотиваційною сутністю, яка визначається значною силою їх впливу на трудову активність окремих працівників і ефективну діяльність окремих працівників і ефективну діяльність усього колективу. Сюди відносяться: соціальне партнерство, участь у системі оцінки результатів праці, подяки, оголошення та повідомлення досягнень, проведення урочистих зібрань, виїзд на базу відпочинку.

Соціальні методи базуються на системі особистісних відносин в колективі, статусі працівників та інших соціальних аспектах. До цих методів відносять: соціальне партнерство, участь в прийнятті рішень, просування службовими сходами, забезпечення сприятливих та безпечних умов праці, метод усунення негативних факторів. До ідейно-виховних методів відносять: пропаганду, навчання, виховання та ін.

На етапі планування визначаються цілі закладу дошкільної освіти і що мають робити працівники задля досягнення цих цілей, тобто визначення цілей як результату діяльності. Організація процесу управління формуванням мотивації професійної діяльності педагогів передбачає створення певних умов у закладі дошкільної освіти, які дають можливість педагогам ефективно працювати для досягнення цілей дошкільного закладу. Оцінка результатів

виступає механізмом зворотнього зв'язку при активному залученні та взаємодії всіх працівників до діяльності з усіх питань освітнього процесу та питань життєдіяльності задля порівняння досягнутих результатів діяльності закладу дошкільної освіти з поставленими цілями [2].

Систематичний аналіз та коригування професійної діяльності педагогічних працівників забезпечує досягнення цілей, поставлених закладом, та цілей педагогічних працівників, де результатом виступає розвиток мотивації професійної діяльності педагогічних працівників задля досягнення цілей закладу дошкільної освіти [2].

На сьогодні актуальними є розробка методів нематеріального стимулювання. Керівникам закладу дошкільної освіти необхідно працювати над розробкою кадрових стратегій, що включали б різноманітні сторони управлінського процесу, у тому числі і нематеріальну мотивацію працівників [1].

Отже, керівник закладу дошкільної освіти велику увагу має приділяти мотивації педагогічних працівників, яка може бути дієвою лише за комплексного поєднання нематеріального стимулювання та матеріальних стимулів.

Список використаних джерел

1. Нитута К.О. Значення мотивації праці педагогічних працівників в управлінській діяльності у дошкільному начальному закладі / К. О. Нитута [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eprints.zu.edu.ua/20922/1/Нитута.pdf.
2. Кравчинська Т. С. Модель управління формуванням мотивації професійної діяльності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів / Т. С. Кравчинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
3. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник. / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.

4. Маслов В. Моделювання педагогічних систем : сутність та технологія / В. Маслов. // Післядипломна освіта в Україні. 2013. – № 1. – С. 15–18.
5. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.

УДК 159.923+378

Оксентюк Н.В., доц., канд. психол.н., НУВГП

ПОСИЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ ДЛЯ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Професійний успіх – природний результат самореалізації в професії та є однією з найважливіших складових розвитку людини. Цінність фахівця часто залежить від його впевненості, активності, самоорганізації, вміння управляти своїми емоціями, адаптивності до життя. Багато людей прагнуть до професійного успіху, проте через свою боязкість, лінь, страх перед змінами втрачають можливості, бояться проявити себе. Дослідження показали залежність успішності професійної діяльності від рівня самооцінки людини (Ананьєв Б. Г., Бернс Р., Борисов Ю. А., Кудрявцев І. А., Джемс У., Корнєєва Л. Н. та ін.). У процесі навчання у ВНЗ студенти повинні формуватися не лише в професійному плані, а й як фахівці з високим особистісним потенціалом. Це може забезпечити в разі необхідності мобілізацію інтелектуальної, креативної та інших видів активності, сприяючи досягненню продуктивності і результативності діяльності.

Структура особистісного потенціалу (ОП): це взаємопов'язані між собою психологічні особливості особистості, що визначають ефективність адаптації та ймовірність збереження професійного здоров'я; системна організація індивідуально-психологічних особливостей особистості, що лежить в основі її здатності виходити з стійких внутрішніх критеріїв і орієнтирів у своїй життєдіяльності і зберігати стабільність смислових орієнтацій і ефективність діяльності на тлі тиску мінливих зовнішніх умов [5, с. 157]. ОП

лежить в основі особистісної автономії, самодетермінації і саморегуляції особистості. Він включає в себе три підсистеми, три функції саморегуляції: функція реалізації поставлених цілей; функція орієнтації для переключення з одних цілей на інші і своєчасну відмову від вичерпаних цілей, тобто саморозвиток, самовдосконалення; функція збереження, забезпечує стійкість під тиском несприятливих обставин [5, С. 156–159]. ОП – сукупність пов'язаних між собою елементів, заснованих на взаємодії індивіда з іншими: мотивована життєва мета; роль і положення людини в суспільстві; життєві принципи і моральні переконання, якими керується людина; рівень інтелектуального розвитку, що дозволяє займати певне положення і вирішувати поставлені завдання; наявність освіти; особливості психологічних якостей індивіда, його вміння швидко і самостійно приймати рішення (Г. В. Осипов) [10].

У цілому особистісний потенціал може бути оцінений за наявністю у людини особистісних якостей, необхідних для успішного виконання будь-якої діяльності і досягнення значних результатів [3, С. 164–168]. До нього включаються такі параметри, як рефлексивність, життєстійкість, самоорганізація діяльності, самодетермінація, якість життя і задоволеність ним, показники кар'єри і цінності (С. А. Богомаз, В. В. Мацута) [4]; життєстійкість як система переконань у власних можливостях долати важкі життєві ситуації; цілеспрямованість як здатність ставити цілі і досягати їх; особистісне зростання як прогресивна динаміка внутрішнього світу людини; автономія як прагнення до самоврядування, а також здатність до управління життєвими подіями (А.В. Будакова, Ю.В. Сметанова) [5]. Емпіричними критеріями самодетермінації виступають такі психологічні показники, як спонтанність, креативність, інтерес і особистісна значимість як причини дій, відчуття себе вільним, а також окремі психолінгвістичні індикатори (переважання в мові дієслова «Хочу» над «повинен»). Самодетермінація дозволяє людині узгодити наявні у неї ресурси, до яких можуть бути віднесені здібності, особистісні риси, нерозкриті можливості і задатки, для організації власної життєдіяльності в цілому і для досягнення поставленої мети зокрема [8]. В.Н. Куніцина виділяє

комунікативно особистісний потенціал як комплекс властивостей, які полегшують або ускладнюють спілкування, на основі якого формується така інтегральна комунікативна властивість, як комунікативна сумісність [7]. Сучасній складно організованій діяльності, де втягнуто багато людей, повинен відповідати професіонал, здатний організувати ефективну комунікацію (С. А. Богомаз і О. В. Каракулова). Підвищення комунікативного потенціалу у людини супроводжується тенденцією до більш високої її здатності контролювати нові і екстремальні життєві ситуації, а також тенденцією до більш високої життєстійкості і схильності до самоорганізації діяльності [2]. ОП – ступінь адаптивності студентів, яка залежить від особистісних характеристик: рівня самооцінки, особливостей емоційності і особливостей поведінки (Т.В. Черняновська та ін) [12]. На думку Е.В. Розумовської, «під адаптаційною здатністю розуміється здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища (як соціальних, так і фізичних) без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту із середовищем» [11, с. 11]. Однією з найважливіших якостей потенціалу особистості, яка допомагає розкривати власне «Я» у трудовій діяльності і житті взагалі, Є. Є. Кієнко і І. С. Морозова вважають самореалізацію. Деякі вчені розглядають «самоактуалізацію» і «самореалізацію» як синоніми, що відображають прагнення до розкриття власного потенціалу (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл). Розвиток самореалізації кожного учасника відбувається через вплив іншої людини, що є певною «ідеальною формою»; зростання потенціалу самореалізації людей відбувається за допомогою механізмів персоналізації та персоніфікації [13, с. 988]. Таким чином в структурі ОП можна виділити наступні основні характеристики: -самодетермінація; -життєстійкість; -саморегуляція; -цілеспрямованість; -базисні переконання і цінності; -самоорганізація діяльності; -стійкість, опірність; -гнучкість (пластичність), -адаптивність; -ініціатива, -активність; -самореалізація, -самоактуалізація; -комунікативні здібності; інтелектуальні здібності людини, професійний потенціал (знання,

вміння та навички), здатність до трудової діяльності, здатність до творчої самореалізації, духовний потенціал (моральні, етичні якості).

Фактори, що впливають на формування і розвиток особистісного потенціалу. А.В. Будакова з співавторами висуває припущення про те, що формування позитивних базисних переконань і почуття психологічної безпеки є одним з найважливіших умов для розвитку ОП сучасних молодих людей [5]. Ще одним з важливих факторів, які впливають на формування ОП людини, є типологія нервової системи. Приналежність людини до різних типів доцільно враховувати при прогнозуванні особливостей її поведінки і здатності до самоорганізації діяльності. Темперамент впливає на успішність виконання діяльності, дозволяючи людині вибрати єдино вірний для неї спосіб дій. Умови проживання (соціальне середовище, географічне розташування) так само впливають на формування особистісного потенціалу людини (рефлексії, життєстійкості, задоволеності життям, самодетермінації, автентичності, цілеспрямованості, самоорганізації і фізичного здоров'я (Р. І. Айзман, І. А. Галай, А. В. Лебедев). Вплив вікового фактора тісним чином пов'язаний з орієнтацією вузівської молоді на професійну діяльність. Вікові особливості впливають на базисні цінності і можливості їх реалізації («служіння людям», «допомога людям», «бажання зробити світ кращим»). Також віковими особливостями пояснюється і відсутність орієнтації на стабільність місця проживання у молоді, вони завжди випробовують бажання «спробувати себе» в різних життєвих ситуаціях і побувати в різних географічних місцях. Формування особистості майбутнього спеціаліста має ґрунтуватися на особистісно-діяльнісному підході до студентів. Особистісний підхід у професійній підготовці здійснюється за допомогою індивідуального підходу. В освітньому процесі необхідно враховувати індивідуальні відмінності (стать, темперамент, здібності, інтереси і т. д.) і в залежності від цих відмінностей підбираються темп, форми і методи навчання. До розвитку комунікабельності приводить діяльність в групах з декількох осіб, що працюють над одним завданням, проектом. Такі проекти повинні проходити конкурсний відбір, який

буде додатковим мотиваційним фактором для чіткої, злагодженої роботи в групі, заснованої на взаєморозумінні і взаємоповазі всіх учасників. В ході спільної роботи студенти будуть неминуче стикатися з конфліктними ситуаціями, подолання яких дозволить набути певний досвід по вирішенню або запобіганню конфліктних ситуацій в майбутній професійній діяльності. Для розвитку ініціативності творчої особистості студента в університетах повинні створюватися різні громадські організації, проекти, де головною діючою силою були б самі студенти. Участь студентів в конкурсах, олімпіадах, семінарах, конференціях формує навички впливу на оточуючих, вміння переконувати. У дискусіях навчаються чіткої аргументації, зберігати витримку і спокій в критичних ситуаціях. Розвитку соціально значущих якостей особистості сприяє розвиток інформаційних технологій у ВНЗ. Їх застосування активує розумову діяльність студента, дозволяє розвивати креативність, самостійність, студенти можуть створювати проекти, презентації.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Богомаз С. А., Каракулова О. В. Типологические особенности коммуникативного потенциала // Вестник ТГУ. – 2011. – № 347. – С. 126–130.
3. Богомаз С. А., Мартынова М. А. Самодетерминация в структуре личностного потенциала современной российской молодежи // Вестник ТГУ. – 2012. – № 357. – С. 164–168.
4. Богомаз С. А., Мацута В. В. Опросниковые методы исследования личностного потенциала: методическое руководство: метод. пособ. – Томск : ТГУ, 2012. – 39 с.
5. Будакова А. В., Сметанова Ю. В., Богомаз С. А. Психологическая безопасность как условие развития личностного потенциала // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 338. – С. 156–159.

6. Киенко Е. В., Морозова И. С. Специфика самореализации личности в профессиональной деятельности // Вестник КемГУ. – 2010. – № 3. – С. 69–78.
7. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. Н. Межличностное общение: учебник для вузов. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
8. Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2011. – 679 с.
9. Михайличенко В. Є. Романовський О. Г. Філософія досягнення успіху.– Харків : НТУ “ХПІ”, 2003. – 696 с.
10. Осипов Г. В. Рабочая книга социолога. – М. : Либроком, 2009. – 287 с.
11. Разумовская Е. В. Социализация студенческой молодежи // Учитель. – 2005. – № 2. – С. 11–12.
12. Черняновская Т. В., Шептицкая Ю. В., Костенко Е. В. Личностные особенности, способствующие социально-психологической адаптации студентов к вузу [Электронный ресурс] // Третья Всероссийская интернет-конференция «Потенциал личности: комплексная проблема». – URL: <http://www.litres.ru/kollektiv-avtorov/lichnostnyy-potencial-struktura-i-diagnostika/chitatonlayn/page-7/>.
13. Development of a Personal Potential in Collaborative Thinking. Activity. Alla Belousova. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 171 (2015) 987–994, P. 988.

УДК 159.923+378

Ставицький О.О., проф., докт. психол.н., НУВГП

Босюк І.А., студентка 3 курсу спеціальності «Психологія» НУВГП

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

Вимірювання тривожності дітей молодшого шкільного віку особливо важливо, оскільки ця властивість багато в чому обумовлює поведінку суб'єкта й

може впливати на загальний інтелектуальний розвиток.

Певний рівень тривожності – природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. У кожної людини існує свій оптимальний, чи бажаний, рівень тривожності – це так звана корисна тривожність. Оцінка стану тривожності дітей є істотним компонентом спостереження за їх особистісним розвитком і для проведення своєчасної корекційно-розвивальної роботи.

Особливості організації дослідження потребували розуміння особливостей застосування психодіагностичних методик до даної вікової категорії та щодо визначення впливу тривожності на інтелектуальний розвиток.

Так, використання вербальних психологічних тестів, на думку багатьох науковців є переважно малоефективним серед дітей перших і навіть других класів [1]. Це пов'язано з тим, що в них, як і у дошкільників, ще недостатньо розвинена довільність пізнавальних процесів (пам'яті, мислення, уяви та ін.), вони не завжди можуть усвідомити та ідентифікувати, який стан переживають, що може бути причиною його виникнення, їм важко вербалізувати і пояснити свої переживання відповідно до питань тесту. Молодші школярі також часто не розуміють складні вербальні запитання та швидко втомлюються внаслідок перенапруження, що також може викликати появу значної кількості механічних помилок та неточностей у відповідях.

Відповідно, з врахуванням особливостей конкретної методики, тестування, опитування учнів 1-4-х класів не повинно тривати довше, ніж 15-20 хвилин (особливо це стосується вербальних методик).

Особливої уваги заслуговують проєктивні тести, оскільки ця група методів дослідження найбільш оптимально відповідає віковим особливостям молодших школярів. Застосування психомалюнків для виявлення негативних психічних станів у дітей та дорослих базується на принципі проєкції, суть якого полягає в тому, що особистість, зображаючи той чи інший об'єкт або ситуацію, переважно неусвідомлено передає своє ставлення до них, виносить назовні, опосередковано через малюнок, свої внутрішні переживання, конфлікти, хвилювання, страхи, образи тощо. Малюнок дитини – це завжди якесь повідомлення, зашифроване в образах та символах. Завданням психолога та педагога є тлумачення їх з метою надання необхідної допомоги дитині [2].

Для дослідження та аналізу інтелекту дітей молодших класів була вибрана методика – тест Векслера. Дитячий варіант тесту був розроблений у 1974 р. (для дітей від 6,5 років до 16 років). Тест Д. Векслера включає встановлення вербальних та невербальних форм мислення, конструктивний праксис, частково оцінює нейродинаміку –правопівкульні та лівопівкульні функції, мислительні та конструктивні (дієві, моторні) здібності, логічні та математичні здібності, соціальну орієнтацію, об’єм формально набутих знань. Особливістю даного методу є стандартизація всіх видів методик, які входять до нього і дозволяють визначати результати обстеження не тільки в якісному, але і в кількісному вираженні, порівнювати порушення різних функцій в структурі інтелекту.

В результаті проведення тесту Векслера ми бачимо як багато було задіяно різноманітних психічних функцій та процесів, а це і наполегливість у виконанні завдань, і відповідна самооцінка, і відсутність імпульсивності, гнучкість та рухливість розумової діяльності.

На основі проведення дослідження побудовано діаграму інтелектуальних здібностей учнів молодших класів за вербальними субтестами Векслера (див. рис. 2.1).

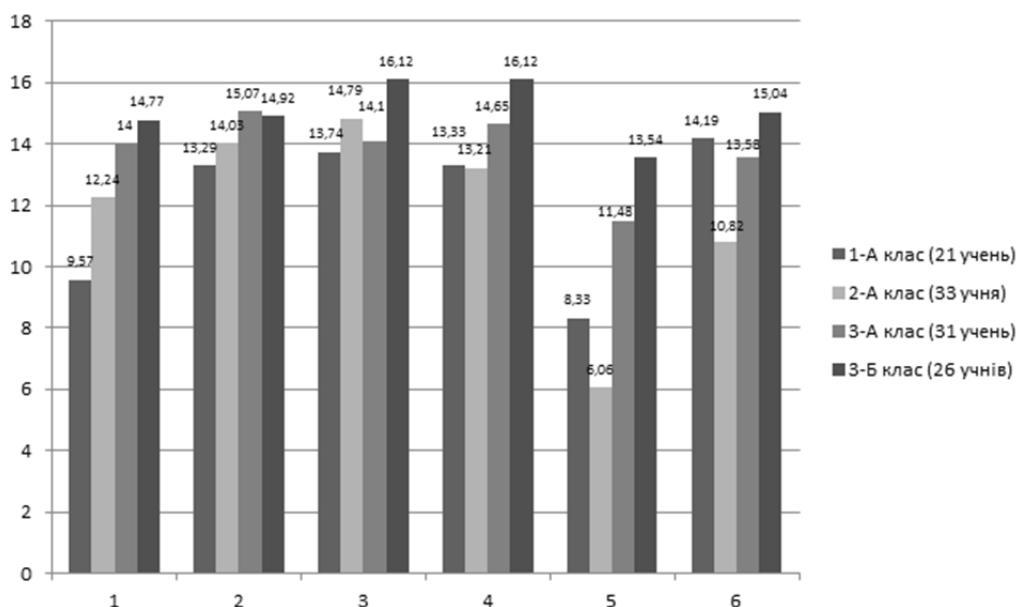

Рис. 2.1. Рівень інтелектуальних здібностей молодших школярів за вербальними субтестами Векслера

Умовні позначки:

1 – Субтест «Поінформованість»;

2 – Субтест «Тямущість»;

3 – Субтест «Арифметичний»;

4 – Субтест «Подібність понять»;

5 – Субтест «Словниковий»;

6 – Субтест «Повторення цифр»;

Цифри від 0 до 18 – Шкальні бали.

Аналізуючі шкальні показники IQ можна побачити достатній рівень розвитку інтелекту у всіх класах з одного боку, а з іншого – загальну тенденцію зростання (за винятком 2-А класу), яка відповідає віковим особливостям.

Порівнюючи показники вербального і невербального інтелекту можна побачити, що саме невербальний інтелект сформований і розвинутий краще ніж вербальний у дітей молодшого шкільного віку. Таку відмінність можна пояснити тим, що невербальний інтелект формувався і розвивався в ігровій діяльності дошкільного віку, а вербальний почав активно формуватися і розвиватися зі вступом дитини до школи.

Узагальнення результатів дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. У дослідженні встановлено, що у молодшому шкільному віці тривожність виникає внаслідок фрустрації потреби в захищеності з боку найближчого оточення. Показано, що висока тривожність чинить деструктивний вплив на інтелектуальний розвиток, передусім у напружених ситуаціях, рівень розумової працездатності, викликає невпевненість учнів у власних можливостях, обмежує простір між персональної взаємодії.

2. Найвищий рівень прояву негативних психічних станів серед учнів 1-4-х класів виявлений у першокласників. Найбільш інтенсивно проявляються та є типовими для учнів молодших класів стани тривоги та страху, меншою мірою агресії, астенії та депресії. Встановлено, що вони є причинами дезадаптації учнів і мають деструктивний вплив на їх навчання, поведінку та соціальний статус в класі. Констатовано, що прояви високої тривожності виявляються у доволі значної частини учнів першого (29%), другого (55%) і

третіх (45% і 46% відповідно) класів, що вказує на те, що з віком прояви тривожності виявляють тенденцію до підвищення. Показано, що збільшення кількості учнів із вираженою тривожністю зумовлено як соціально-психологічними чинниками, так і особливостями впливу шкільного та родинного середовища.

3. Встановлено кореляційний зв'язок між високою тривожністю та показниками інтелектуального розвитку. Зокрема, висока тривожність чинить гальмуючий вплив на загальний інтелектуальний розвиток, що призводить до певного його відставання від нормативного. У свою чергу, неуспіх в інтелектуальній діяльності детермінує підвищення тривожності.

4. Встановлено, що високий рівень тривожності зумовлює специфічні особливості перебігу інтелектуального розвитку молодших школярів, що виявляється у:

- низькому рівні пізнавальної активності;
- несформованості контролю над всіма ланками інтелектуального процесу;
- схильності до використання шаблонів;
- слабкому аргументуванню відповідей;
- залежності від думки дорослого.

Доведено, що зазначені особливості, детерміновані високою тривожністю, яка має тенденцію до посилення.

Очевидно, що проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Актуальною залишається проблема створення програми в формі цілісної технології діагностики і прогнозування досліджуваного феномену впродовж усього часу перебування учня у стінах загальноосвітнього навчального закладу.

Література:

1. Бех І. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу / Початкова школа. – К., 1998. – № 1. – С. 2–6.
2. Журавльов В. І. Педагогіка / За ред. П. І. Підласого. – М., 1996.

Наукове видання

II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції

**СУСПІЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ**

26-27 квітня 2019 року

ЗБІРНИК ТЕЗ